

Українська література

в загальноосвітній школі

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ
НАПН УКРАЇНИ

Науково-методичний журнал

№ 1, січень 2015

Свідоцтво про реєстрацію

Серія КВ № 3352

Передплатний індекс 22410

Видається з січня 1999 року

Головний редактор

Н. М. Логвіненко, канд. пед. наук

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Н. М. Бібік, д-р пед. наук

М. С. Вашуленко, д-р пед. наук

С. А. Гальченко, канд. філол. наук

Н. Б. Голуб, д-р пед. наук

А. В. Градовський, д-р пед. наук

А. Б. Гуляк, д-р філол. наук

С. О. Жила, д-р пед. наук

В. О. Зайчук, канд. пед. наук

А. Й. Капська, д-р пед. наук

Л. І. Мацько, д-р філол. наук

В. В. Оліфіренко, канд. пед. наук

С. П. Паламар, канд. пед. наук

В. Ф. Погребенник, д-р філол. наук

П. І. Розвозчик, заслужений учитель України

Г. Ф. Семенюк, д-р філол. наук

А. Л. Ситченко, д-р пед. наук

О. В. Слоньовська, канд. філол. наук

В. І. Шуляр, канд. пед. наук,

заслужений учитель України

Т. О. Яценко, канд. пед. наук

Редактор **Олена Черниш**

Верстка, дизайн **Дмитро Лебедь**

Постановою Президії ВАК України

від 14.04.2010 р. №1-05/3

науково-методичний часопис

«Українська література

в загальноосвітній школі»

включено до переліку наукових видань України

Затверджено вченою радою

Інституту педагогіки НАПН України

Протокол № 12 від 22 грудня 2014 р.

За підтримки видавництва

«Антросвіт»

481—37—70

04053, Київ-53,

вул. Артема, 52-Д

Редакція журналу

«Українська література

в загальноосвітній школі»

E-mail: ukr_lit@ukr.net

ЗМІСТ

Фахові проблеми

Шуляр Василь. Проблеми літературної освіти у спадщині Тетяни і Федора Бугайків, Ніли Волошиної, Олександрів Бандури і сучасний урок. 2

Аналіз одного твору

Семчишин Дмитро. Спроба аналізу віршової структури (на прикладі поезії М. Вінграновського «Синьйорито акаціє, добрий вечір...»). 6

Наші ювіляри

Кицак Людмила. Окрилена педагогічною працею (із нагоди 60-річчя Т.В. Бабійчук). 9

Шуляр Василь. Тамарі Бабійчук – 60! 12

Бабійчук Тамара. Літературно-мистецький вечір «Олесь Бердник – Зоряний Корсар України». 13

Сучасний урок літератури: методика і досвід

Фасоля Анатолій, Остаповець Тетяна. Вручити учневі ключі... від тексту. 18

Назаренко Людмила. Система уроків з вивчення творчості Олександра Довженка. Урок третій. 22

Позакласне читання

Аношкіна Галина. Ліна Костенко. Збірка «Бузиновий цар». 27

Факультатив

Логвіненко Наталія. Використання педагогіки пригод під час вивчення роману Віталія Климчука «Рутенія. Повернення відьми». 30

Сучасна проза для дітей

Овдійчук Лілія. Жанри та стильові особливості сучасної прози для дітей. 35

Сторінками нових видань

Головченко Ніна. Книжка «Літопис самовидців: Дев'ять місяців українського спротиву» як художня література неklasичного формату. 39

Мала академія наук

Нежива Оксана. «Мікросюжети з макровисновками» прозових творів Миколи Костенка. 45

З електронною версією нашого часопису
(в скороченому вигляді) можна ознайомитися
за адресою: **didactics.ucoz.ua**

Індекс видання 22410

Формат 60x84/8. Обл. - вид. арк. 5,60 Зам. 15-

Друкарня ТОВ «ЗАДРУГА»

м. Київ, вул. Фрунзе, 86

© «Українська література в загальноосвітній школі», 2015

Проблеми літературної освіти у спадщині Тетяни і Федора Бугайків, Ніли Волошиної, Олександри Бандури і сучасний урок

Василь Шуляр,

кандидат педагогічних наук, доцент,
заслужений учитель України
м. Николаїв

У статті автор зробив спробу аспектно проаналізувати спадщину відомих методистів літератури (Т. і Ф. Бугайків, Н. Волошиної, О. Бандури), актуалізувати проблеми літературної освіти у зіставленні, спроектувати їх щодо конструювання сучасної моделі уроку української літератури.

Ключові слова: літературна освіта; сучасний урок; стратегії уроку літератури; учень-читач; Т. і Ф. Бугайки, Н. Волошина, О. Бандура.

Осмислюючи життєвий і фаховий досвід людини та вченого, збагачуєш себе, даєш шанс самому собі піднятися на сходинку вище ... А ще коли цю Людину знав упродовж багатьох років. Одна з таких зустрічей відбулася з Нілою Йосипівною на Николаївщині під час 2-ої Українсько-Канадської педагогічної конференції (11-23 липня, 1994. Одеса – Николаїв – Херсон; Николаїв: 18-21 липня 1994 р.). Зустріч незабутня: я, сільський учитель, співголова секції з автором програми, численних підручників, ученим, самою ВОЛОШИНОЮ ... Програму бережу донині. Почуттям щастя й гордості не було меж. Згодом ця зустріч переросла в тривалу дружбу і співпрацю. Можливо, для когось це видаватиметься дивним: дружба і співпраця. Вік і стать, статус і досвід могли б стати на перепоні. Цього не відбулося. Пояснення очевидне: Н. Волошина розвивала Слово, плекала Таланти, помічаючи їх в Учителіві, трепетно й з благоволінням до нього ставилася ...

До сьогодні бережу після тої зустрічі візитівку, яку власноруч заповнила Ніла Йосипівна. Який вишуканий і каліграфічний почерк! Він уже багато що може сказати про людину. Від офіційного тексту – благодатна енергетика: написано з любов'ю і щиро! А ще пам'ять тримає слова, сказані Нілою Йосипівною після мого виступу: «Василію Івановичу, вам варто подумати про науку, для цього у вас усе є. Це відразу помітно». І вручила візитівку. «Надумайте – звертайтеся, оберемо тему і будемо працювати». І розпочалася співпраця, перериваючись на паузи. Але про це колись іншим разом.

Для мене Волошина – Людина, яка виявляла серед багатьох патріотично й гуманістично забарвленою енергією. Нею ж щедро ділилася, віддавала по краплині кожному, хто щиро їй сприймав і підтримував. Ідесь не дотримала почуття міри ...

Любов до України, до Слова, до Літератури – то було для неї святом! Зберігала і примножувала українські традиції, із великими перешкодами закладала національний компонент у державну програму, підручники й посібники, особливо в радянський період і період народження нової держави. Було дуже важко це відстоювати, про це не раз чув від Ніли Йосипівни. Боляче переживала звинувачення чи закиди ... від деяких опонентів ... про її з колегами програмно-підручникотворчу діяльність.

Завжди прискіпливо вчитувалася в текст дисертації, статті, коректно робила правки, ставила позначки. Вона володіла словом. Одного разу дорогою до Інституту педагогіки сказала черговий раз фразу: «Василію Івановичу, ви також уживаєте «посібник» ...» (тут відчувався й орфоепічний, і громадянський натяк). Деталь, але вона запала і стала поштовхом до виписування слів, які складні в наголошуванні ... А сказано було так тактовно, що і сьогодні такі зауваги, мовлені з любов'ю до співбесідника, згадуєш з приємним трепетом.

Вона розвивала в кожному з нас Дух і Розум. Перейнявши мудрість від мами, Марії Николаївни, вірячи в Божі заповіді, витримуючи норми людського, сповідуючи працелюбність і прискіпливість до наукових пошуків, збагачувала нашу душу й розум. Як було приємно спостерігати за спілкуванням Матері й Доньки... Запала в пам'ять одна з таких зустрічей: «Нілочко, ти обов'язково допоможи цьому чоловікові з Николаєва, він трудяга, я ж бачу ...». А потім Ніла Йосипівна розповідала, що мама цікавилася, коли той чоловік із Николаєва буде захищати дисертацію, бо хоче помолитися за нього ...

І молилася ... за Анатолія, Світлану, Олену, Василя і всіх дисертантів Ніли Йосипівни. Згадую в ці різдвяні дні Марію Николаївну і Нілу Йосипівну, і на душі стає тепло й радісно, що мав нагоду бачитися, спілкуватися, черпати уроки мудрості ...

... Інші зустрічі з тої чи іншої причини не відбулися. Але знайомство почалося з опрацювання їхніх праць. Так, у час учителювання вивчав напрацювання Тетяни Федорівни та Федора Федоровича Бугайків, Олександри Михайлівни Бандури і дивувався, як просто й глибоко представлено методику літератури. Кожна їхня теза підкріплена ґрунтовними прикладами, проблема висвітлена всебічно, актуалізовано увагу читачів на найскладніших проблемах літературної освіти. Про них лишень чув від Ніли Йосипівни тактовні розповіді та схвальні відгуки, а зустрітися не випало. Шкода, що їй не вдалося написати книгу з історії методики літератури в особах. Нині це реалізувати нам, її учням, колегам, однодумцям!

Вирішення проблем літературної освіти школярів на часі в будь-які періоди розвитку суспільства взагалі та методики і технологій зокрема. Для вибудови стра-

тегій літературної освіти в сучасних умовах важливо осмислити спадщину й досвід попередніх поколінь методистів. Серед великої когорти науковців виокремлюємо праці Тетяни й Федора Бугайків, Ніли Волошиної та Олександри Бандури. Кожного із них об'єднує проблема розвитку учня-читача засобами художньої літератури. Означене не втратило своєї актуальності й нині. Свідченням цього є низка документів, які актуалізують увагу педагогічних працівників на її вирішення: Державний стандарт освіти й Державна програма «Українська література» (формування компетентного читача), проект Концепції реформування літературної освіти в середній школі (предмет – українська література) Г. Клочека – підготовка інтелектуального читача – реципієнта художнього тексту з високим рівнем імпліцитності; гуманізація, етизація та естетизація свідомості майбутнього громадянина; активне сприяння його медіаосвіченості; усний та письмовий мовленнєвий і, відповідно, розумовий розвиток особистості [6].

Метою нашої розвідки є виокремлення проблем літературної освіти школярів зі спадщини вчених, проєктуючи їх на реалії підготовки сучасного заняття з позиції дитино/читацько/текстоцентричної парадигми. Завдання включають: аналіз доробку Т. і Ф. Бугайків, Н. Волошиної й О. Бандури щодо виховання читача; виокремлення авторських моделей вирішення зазначеної проблеми та екстраполювання їх у сучасні реалії конструювання уроку літератури.

У праці Т. і Ф. Бугайків «Навчання і виховання засобами літератури» (1973 р.) заактуалізовано увагу педагогів на вихованні читача, проблему літературного розвитку учнів, які здатні до «повноцінного сприймання емоційно-образної специфіки явища мистецтва, вміння досягнути ідейно-художній зміст твору, логіку думок автора» [2, с. 44]. Донині точиться дискусія на рівні науковців і практиків щодо розуміння мистецтва та вивчення художніх творів на уроках літератури. Одні є прихильниками позиції, що школярів треба готувати лише до сприймання наукових праць, бо твори мистецтва і без підготовки доступні сучасним школярам. Інші твердять, що розуміння творів мистецтва взагалі та літератури зокрема потребує від сучасного читача серйозної, тривалої і ґрунтовної підготовки. Істина, на нашу думку, посередині. Необхідно віднайти золотий перетин між безпосереднім естетичним і свідомим сприйняттям творів мистецтва, тобто образне в поєднанні з логічним сприйняттям забезпечить глибинне проникнення в нетлінну сутність літературного твору. Щоб це відбулося, подружжя Бугайків загострює увагу на вихованні й підготовці якостей читача, які актуальні й нині. У їхньому розумінні «виховання й підготовка читача означає вдосконалення специфічно читацьких якостей: відтворюючої уяви, спостережливості, емоційної пам'яті, відчуття образного слова, вміння сприйняти ідею літературного твору саме такою, як вона виражена в образах» [2, с. 49].

Проблема виховання читача передбачає врахування й сьогодні трьох компонентів, які подані вченими в такому варіанті: «1) організація досвіду читача, загальнолюдського й спеціально читацького, тобто збагачення його знань і вмінь, його загального розвитку; 2) виховання і розвиток культури образно-емоційного сприймання учнями твору; 3) розвиток логічного мислення, вміння проникнути в творчий задум письменника та осмислити художню ідею, втілену в образах твору» [2, с. 51]. Для реалізації названого практикам важливо озброїтися тими способами, які забезпечать виховання «інтелектуального читача» (Григорій Клочек)

[6], «кваліфікованого читача» (Тетяна і Федір Бугайки) [2, с. 49], «читача культури» (Ніла Волошина) [4, с. 260–265], «компетентного читача», «інтелігентного читача» (Василь Шуляр) [8–9]. Кожен для себе обере ту модель читача, яка відповідатиме запитам, узгоджуватиметься з потребами та реаліями літературного розвитку школярів, рівнем професійно-фахової майстерності словесника та ін. Методисти Т. і Ф. Бугайки називають такі способи, які не втратили своєї практичної цінності: «усне малювання», створення кіносценаріїв і окремих кінокадрів, режисерські коментарі до сцен, епізодів, картин тощо» [2, с. 50].

Проблема учня-читача й змісту літературної освіти в доробку Ніли Волошиної займає чільне місце. Шляхи їх вирішення вченою розкрито в колективній монографії, розділ «Учень і література». Наскрізним є формування читацької культури школярів, яка, за твердження Н. Волошиної, передбачає: «добре розвинені естетичні почуття, хороший художній смак, чітко визначений естетичний ідеал та широкі читацькі інтереси» [4, с. 260]. Процитоване нами розуміється як формування «читача культури». Підставою на те є, по-перше, складові, які вченою означено; по-друге, Н. Волошина додає наступний складник – розумовий розвиток школярів, що є основою «формування читацької культури» [4, с. 263].

Принципово важливим у сьогоднішніх реаліях розвитку українського суспільства, утвердженні нового типу українців й українського суспільства в цілому та викликів, які кинуті російським агресором, зважити на позицію вченої щодо формування особистості читача засобами літератури. «Особистість – людина як суспільна істота, сформована в системі певних суспільних стосунків, що визначають її громадянську спрямованість, безпосередньо пов'язану з її світоглядом... Художня культура є невичерпним джерелом постійного збагачення й розвитку духовної сфери людини, зокрема молоді» [4, с. 263–264]. Екстраполюючи сказане на проблему сучасного уроку української літератури, можемо вибудувати стратегії конструювання моделі заняття за тою чи іншою стратегією. Низка стратегій сучасного уроку української літератури нами буде подана далі. Тут важливо наголосити на двох архіважливих моментах в позиції професора Волошиної: формуванні громадянина України і збагаченні та розвитку духовної сфери молоді людини. Не зважати нині на ці імперативи – означатиме закрити очі на виклики нашому суспільству, нації.

Пріоритетом системи літературної освіти є потреба у формуванні в «молодого покоління активної громадянської позиції» на національному ґрунті (Д. Дроздовський), «нового типу модерної соціокультурної особистості» [5]; місія художньої літератури взагалі та уроку української літератури зокрема полягає в «одуховненні людини», «гуманізації, естетизації особистості» (Г. Клочек), у її мовленнєво-риторичному розвитку. Але цього недостатньо, бо відсутність у молоді людини патріотизму, за твердженням Г. Клочека, «є точним показником аномальності процесу розумового, морального та етико-естетичного виховання...» [6].

Сучасний урок літератури повинен мати українознавче концептосферне ядро. Таке заняття включатиме формування учня як громадянина і патріота України. Конструюватися модель сучасного уроку може з урахуванням праць науковців: О. Вертій, Н. Волошиної, Л. Горболіс, Г. Клочека, Г. Сагач, Т. Усатенко.

Доречно взяти до уваги, що старша школа мислиться як профільна. Наскрізним у системі літератур-

ної освіти має стати поглиблення у формуванні в старшокласників почуття національного патріотизму, самодостатності, морально-етичної відповідальності, толерантного ставлення до національних, міжнародних і загальнолюдських цінностей, літературно-мистецьких досягнень, здобутків.

Основними завданнями сучасного уроку української літератури в системі загальної профілізації школи є: створення умов для врахування й розвитку літературно-мистецьких інтересів, задатків, нахилів і здібностей учнівської молоді за будь-якого обраного профілю; забезпечення оптимальних умов для загальнокультурного, морального, естетичного розвитку, духовного збагачення Я(особистості); залучення учнів до найкращих здобутків духовної культури шляхом вивчення творів української літератури в зіставленні із світовою (зарубіжною) літературою, літературою національних меншин; розвиток творчих і комунікативних здібностей учнів, їх самостійного і критичного мислення, читацької та полемічної культури, уміння аргументовано доводити свою думку незалежно від обраного профілю; формування соціальної, комунікативної, інформаційної, технологічної компетенції учнів засобами літератури, мистецтва на підготовчому (5–7 класи), допрофесійному рівні (8–9 класи), спрямування молоді (10–11 класи) щодо майбутньої професійної діяльності в гуманітарній сфері; забезпечення наступності та перспективності літературної освіти школярів на загальноосвітньому рівні, поглибленому та з орієнтацією на майбутню професійну діяльність.

На рівні практико-орієнтованого вирішення одну з проблем літературної освіти, за нашим переконанням, вдалося зреалізувати Олександрі Бандурі. Варті уваги підготовлені нею у свій час комплект навчальних засобів (підручник і хрестоматія), а також посібники з теорії літератури.

Неповним є аналіз наукової спадщини Олександрі Бандури (недостатньо на сьогодні ще вивченої), а саме: підручник «Українська література. 9 клас», хрестоматія «Українська література, 9 клас», які зорієнтовані на поглиблене вивчення літератури або профільну підготовку. Ці навчальні засоби засвідчують, наскільки авторкою враховано такі аспекти: виховання читача та

цю образу Енея в бурлескно-трагедійному стилі, від зневажливої оцінки (ланець, поганець, «мутив, як на селі москаль» тощо) до вияву позитивних рис, поет захоплювався ним та колективним образом троянців.

Виправдано продуманим є прийом залучення учня-читача до опрацювання як тексту художнього твору (поєми), так і критичної та літературознавчої статей. Доцільним є поєднання самостійної пошукової діяльності читача у зіставленні з думкою літературознавця. Наприклад, О. Бандура наводить тезу, яку школярі мають поширити, навести аргументи, висловити свої думки: «На полі бою він виступає як досвідчений, винахідливий і розважливий полководець, уміло організовує підготовку до битви. Він і особисто хоробрий, добре володіє зброєю і військовою майстерністю». Завдання до цієї тези: обґрунтуйте останнє положення прикладами, вибравши їх з п'ятої та шостої частин [1, с. 210]. Формування комунікативно-риторичних навичок здійснюється під час аналізу образів Низи та Евріала. Авторка пропонує охарактеризувати цих двох воїнів самостійно за змішаним планом, який подається в підручнику [1, с. 212], з наступним виголошенням перед однокласниками.

Актуальною виявляється на сьогодні ідея громадянської й особистої моралі народу. Ця норма вимагає від кожної людини – як громадянина, патріота – чесно й ретельного виконання свого обов'язку. Не кожен здатний надати переваги загальним інтересам над особистими! Щоб підлітки усвідомлювали й приймали до дії цю істину, О. Бандура ставить завдання: «Що могло спровокувати їх ці обов'язки виконувати?». Далі можемо додати ще й таке рефлексивне завдання емоційно-ціннісного спрямування: *Перечитайте діалог Низи і Евріала (частина 5, с. 197-199). З'ясуйте, які почуття оволодівали товаришами-земляками, а які з'являлися у вас? Яке твердження ви оберете як громадянин, коли його держава в небезпечі; як звичайна людина, яка переймається іншими проблемами; як людина, яка неоднозначно може повести себе в складній життєвій чи суспільній ситуації?... Зроби свій вибір і визначся з оцінкою позиції, зробивши помітку в тій чи іншій колонці.*

його читацьких якостей; формування самоосвітньої здатності школярів; уміння працювати з поняттями та літературознавчою статтею; здатність до глибокого проникнення в художній твір шляхом його образного сприймання в поєднанні з логічним, понятійним аналізом; виховання націєорієнтованого й патріотично налаштованого учня-читача. Для прикладу наведемо деякі запитання й завдання, пропоновані О. Бандурою. Під час вивчення творчості І.П. Котляревського вченою зацентовано увагу читачів-школярів на яскравому національному колориті поеми (побут українців у багатьох його виявах – обрядах, звичаях, повір'ях, стравах, одязі, розвагах тощо) [1, с. 206–207]. Цінним тут є формування здатності дев'ятикласників не тільки констатувати те, що на поверхні текстового змісту, а порівняти з інтермедією «Найкращий сон», різдвяними й великодніми віршами мандрівних дяків [1, с. 208]. Розкриваючи еволю-

№ з/п	Твердження автора, персонажів поеми «Енеїда»	Позицію автора/персонажів поділяю			Мій вибір, моя позиція		
		ТАК	НІ	важко визначитися	ТАК	НІ	важко визначитися
1	<i>Троянці із-за стін дивились, Пан Турн як з військом тягу дав; Перевертням морським чудились, На добре всяк-то толкував.</i>						
2	<i>В війні з врагами не плошай; Хоть утіка – не все женися; Хоть мов і трусить – стережися; Скискуєш¹ раз, – тоді прощай!</i> <small>¹ Скискувати – помилитися, оступитися.</small>						
3	<i>Від тебе не одстану зроду, З тобою рад в огонь і в воду, На сто смертей піду з тобою.</i>						
4	<i>У тебе мати єсть старая, Без сил і в бідності, слабая, То і повинен жить для ней ...</i>						
5	<i>Де общее добро в упадку, Забудь отця, забудь і матку, Лети повинність ісправлять.</i>						

Викладене вище враховано нами в розробленні стратегій сучасного уроку української літератури. Зважаючи на обмежені можливості статті, можемо лише їх назвати та зазначити складові. У подальших публікаціях подамо розлогий коментар стратегій занять із проєкцією на конкретну літературну тему чи художній твір.

Стратегіями сучасного уроку української літератури можуть бути:

1) валеологічна стратегія і тактика пізнання/оздоровлення в структурній моделі людини та її просторові складові (за М. Гончаренко) для конструювання сучасного уроку літератури, що охоплюють: фізичну, психологічну (емоційно-інтелектуальну, духовну сфери);

2) кордоцентрична стратегія і тактика пізнання/збагачення людини та просторові складові для конструювання моделі сучасного уроку літератури: вектор пізнання (макрокосм – всесвіт; мікрокосм – людина; світ символів – культура) і вектор збагачення: культура – закони моралі, загальнолюдські цінності; людина – соціальне оточення; всесвіт – природне середовище;

3) ноосферно-екологічна стратегія і тактика пізнання/збагачення людини та просторові складові для конструювання моделі сучасного уроку літератури: тактика пізнання (макрокосм – природовідповідна складова; мікрокосм – здоров'язбережувальна складова; екологічна складова), тактика збагачення (екологічна складова – загальнолюдські цінності; здоров'язбережувальна – соціальне оточення; природовідповідна складова – природне середовище);

4) особистісно зорієнтована стратегія і тактика пізнання/збагачення Я-особистості (дитини-читача-культури) та просторові складові для конструювання моделі сучасного уроку літератури: тактика пізнання – текстоцентризм, читацькоцентризм, дитиноцентризм; тактика збагачення: ціннісна сфера, компетентнісна діяльність, культурний досвід;

5) компетентнісно-діяльнісна стратегія і тактика пізнання/збагачення Я-особистості (дитини-читача-культури) та просторові складові моделі сучасного уроку літератури: тактика пізнання (літературні знання, уміння і навички, система читацьких компетенцій, досвід літературної діяльності); тактика збагачення: ціннісна сфера, компетентнісна діяльність, культурний досвід. Акме-розвитком кожного суб'єкта уроку літератури має стати Я-націозорієнтована особистість, людина-культури, а результатом співпраці – особистісно й соціально значущий літературно-мистецький продукт (для учня-читача) та професійно-фаховий – для вчителя літератури. Досягнення результату кожним має відбуватися в екобезпечних умовах і середовищі.

Відповідно до стратегій, як варіант, пропонуємо модифіковано-новаційну класифікацію сучасного уроку української літератури, яка вибудовувалася відповідно до традицій у методиці літератури, нових технологій, інновацій, поглядів учених (О. Вертій, Н. Волошина, Л. Горболіс, Г. Клочек, О. Куцевол, М. Пентиліук, Г. Сагач, А. Ситченко, Г. Токмань,

Т. Усатенко, Ф. Штейнбук). Удосконалений варіант структуровано за метою *літературної освіти*: настановно-мотиваційний урок літератури, урок мовленнєво-риторичного розвитку учня-читача, урок позакласного читання та літератури рідного краю, урок системно-узагальнювального повторення літературного матеріалу, урок рефлексивно-корективного контролю знань, норм і цінностей та за *типом літературознавчого матеріалу*: урок вивчення літературної теми, урок вивчення життєпису письменника, урок вивчення художнього твору, урок вивчення теоретико-літературних понять, урок опрацювання літературно-критичної статті. Кожен тип охоплює різні види педагогічних (едукативних) ситуацій компетентнісно-діяльнісного уроку літератури з урахуванням літературознавчого матеріалу, що вивчається, змістових ліній літературної освіти, набору компетенцій, віку учнів-читачів, їх рівня читацької діяльності, мети та завдань співпраці тощо.

Проаналізовані праці Т. і Ф. Бугайків, Н. Волошиної, О. Бандури засвідчують свою актуальність, узгоджуються з викликами як суспільними, так і професійно-фаховими. Проблема виховання читача засобами літератури, виведення школяра на компетентнісний рівень стане реальністю, якщо кожним суб'єктом буде усвідомлена його роль. Тільки в системі та з урахуванням традицій й інновацій зможемо вибудувати нове літературно-мистецьке середовище. У ньому необхідно забезпечити реалізацію дитино/читацько/текстоцентричну парадигму, щоб учень-читач міг вступити в діалог із художнім твором, один із одним тощо. Обрання тої чи іншої стратегії сучасного уроку літератури має українознавче концептосферне ядро. Таке містке заняття сприятиме формуванню учня як громадянина і патріота України.

Література

1. Бандура О. Українська література : підручник для 9 кл. гуманітарних гімназій, ліцеїв і шкіл з поглибленим вивченням предмета / [2-ге вид., перероб.]. – К. : Освіта, 1998. – 544 с.
2. Бугайко Т. Ф. Навчання і виховання засобами літератури / Т. Ф. Бугайко, Ф. Ф. Бугайко. – К. : Рад. шк., 1973. – 176 с.
3. Волошина Н. Й. На тернистих шляхах нації / Ми є. Були. І будем Ми! Виховання національної самосвідомості учнів засобами художньої літератури : навч.-метод. посіб. [за ред. Н. Й. Волошиної] / Н. Й. Волошина. – К. : Ленвіт, 2003. – 215 с. – С. 4–8.
4. Волошина Н. Й. Учень і література / Наукові основи методики літератури [за ред. д. пед. н., проф., чл.-кор. АПН України Н. Й. Волошиної] / Н. Й. Волошина. – К. : Ленвіт, 2002. – 344 с.
5. Дроздовський Д. Концепція літературної освіти : стратегія прихованої загрози / Д. Дроздовський // Мандрівець. – 2011. – № 5. – С. 4–8.
6. Клочек Г. Д. Концепція реформування літературної освіти в середній школі (предмет – українська література). Коментований варіант / Г. Д. Клочек // Дивослово, 2011. – № 10. – С. 4–16.
7. Шуляр В. І. Сучасний урок літератури : монографія / В. І. Шуляр : Іліон, 2014. – 553 с.
8. Шуляр В. І. Сучасний урок української літератури : теорія, методика, технологія : монографія / В. І. Шуляр. – Миколаїв : Іліон, 2012. – 876 с.

В статье автор представил аспектный анализ научного наследия известных методистов (Т. и Ф. Бугайко, Н. Волошиной, А. Бандуры), подчеркнул актуальность проблемы литературного образования в сопоставлении, спроектировал их на конструирование современной модели урока украинской литературы.

Ключевые слова: *литературное образование; современный урок; стратегии урока литературы; учащийся-читатель; Т. и Ф. Бугайко, Н. Волошина, А. Бандура.*

The author presented an aspectual analysis of the scientific heritage of the famous Methodist (T. and F. Bugayko, N. Voloshina, A. Bandura), stressed the urgency of the problem of literary education in comparison, has designed them in the design of a modern model lesson of Ukrainian literature.

Keywords: *literary education; modern lesson; strategy literature lesson; the student reader; T. and F. Bugayko, N. Voloshina, A. Bandura.*

Спроба аналізу віршової структури (на прикладі поезії М. Вінграновського «Сеньйорито акаціє, добрий вечір...»)

Дмитро Семчишин,
аспірант
м. Миколаїв

У статті зроблено спробу проаналізувати віршову структуру ліричного твору, з'ясувати принципи побудови поетичного тексту, довести смислову значущість різних елементів структури та нерозривний зв'язок зі змістом.

Ключові слова: віршова структура, ритм, метр, рима, строфа, композиція.

Аналіз художніх текстів допомагає не лише пізнати можливості мови, якою написано текст, картину світу, явлену у слові, але й поміркувати над питанням, у чому своєрідність художнього мовлення порівняно зі звичайним.

Ведучи мову про історію вивчення поетичних текстів, Ю. Лотман звертає увагу на корінний недолік віршознавства, а саме: чітке розділення формального та змістового аспектів тексту. На думку вченого, структурний аналіз вірша дозволяє пов'язати ці аспекти [4, с. 84–85].

Поетичне мовлення являє собою складну структуру. Якщо мовець перекаже поетичний твір повсякденним мовленням, він зруйнує його структуру і донесе до слухача не той обсяг інформації, який містився у творі. Тож практика розгляду окремо ідеї, окремо формальних ознак хибна. «Ідея не міститься в окремих цитатах, а виражається у всій художній структурі», «всі елементи вірша – це елементи смислові» [4, с. 87–88]. Спробуємо довести це на прикладі аналізу віршової структури (ритм, метр, рима, строфіка; композиція) поезії М. Вінграновського «Сеньйорито акаціє, добрий вечір...», що належить до кращих зразків інтимної лірики не лише у творчості поета, але й в українській літературі ХХ століття. На нашу думку, практика аналізу є необхідною умовою для комплексного дослідження формальної сторони творчої спадщини поета в цілому, розуміння секретів авторської майстерності, а також ілюстрацією нерозривності розвитку версифікаційної палітри та ідейної еволюції автора у синхронному зрізі.

У статті ми не ставили за мету широкий контекстний аналіз поезії, що можливий при виході за межі тексту та зіставленні його з іншими зразками любовної лірики М. Вінграновського, але маємо вказати на наявні у поезії два поєднані мотиви любові як неперепутного, постійно відновлюваного почуття, і як почуття, що завдає сильного болю. Ці мотиви знаходимо у поезіях різних років. Пор.: «Любово, ні! не прощай!» («Вона була задумлива, як сад», 1962 р.) «Любово моя... / Ти / Рости / Починаєш / Спочатку» («Коли починається ніч», 1963 р.), «Любові нашої обличчя не люблю. / Її обличчя – то обличчя муки» («Це ти? Це ти. Спасибі. Я журюсь», 1965 р.) Не випадково вірш «Сеньйорито акаціє, добрий вечір...» М. Вінграновський поставив першим у своїй збірці 1990 р. «Цю жінку я люблю», назва якої взята з поезії 1964 р. («Цю жінку я люблю. Така моя печаль. / Така моя тривога і турбота» і «Цю жінку я люблю, і цю любов-лелеку / Не радістю вкриваю, а плачем»):

1	Сеньйорито акаціє, добрий вечір.	UU-UU-UU-U-U	Ан Ан Ан Я	А
2	Я забув, що забув був вас,	UU-UU-U-	Ан Ан Я	б
3	Але осінь зійшла по плечі,	UU-UU-U-U	Ан Ан Я	А
4	Осінь, ви і осінній час,	UU-UU-U-	Ан Ан Я	б
5	Коли стало любити важче,	UU-UU-U-U	Ан Ан Я	В
6	І солодше любити знов...	UU-UU-U-	Ан Ан Я	г
7	Сеньйорито, колюче щастя,	UU-UU-U-U	Ан Ан Я	В
8	Хто воно за таке любов?	UU-UU-U-	Ан Ан Я	г
9	Вже б, здавалося, відболіло,	UU-UUUU-U	АнП Ан	Д
10	Прогоріло у тім вогні,	UU-UU-U-	Ан Ан Я	е
11	Ступшувало і душу й тіло,	UU-UU-U-U	Ан Ан Я	Д
12	Вже б, здалося, нашо мені?	UU-UU-U-	Ан Ан Я	е
13	У годину суху та вологу	UU-UU-UU-U	Ан Ан Ан	Ж
14	Відходились усі мости	UU-UU-U-	Ан Ан Я	з
15	І сказав я – ну, слава Богу,	UU-UU-U-U	Ан Ан Я	Ж
16	І, нарешті, перехрестивсь...	UU-UUUU-	АнП Ан	з
17	Коли ж – здрастуйте, добрий вечір...	UU-UU-U-U	Ан Ан Я	А
18	Ви з якої дороги, пожежо моя?..	UU-UU-UU-UU-	Ан Ан Ан Ан	і
19	Сеньйорито, вогонь по плечі –	UU-UU-U-U	Ан Ан Я	А
20	Осінь, ви і осінній я...	UU-UU-U-	Ан Ан Я	і

У тематичному плані поезія вражає ліричним драматизмом, оскільки йдеться про неочікувану зустріч немолодого ліричного героя з любов'ю. Відповідно побудова тексту являє собою монологізований діалог, висловлювання, що, за М. Бахтіним, передбачає наявність адресата [1, с. 305]. У даному разі нас найбільше цікавлять не зовнішні адресати (читач, бахтінський «наадресат»), а саме внутрішній адресат – та, до кого звертається ліричний суб'єкт.

Звертання мають важливе композиційне значення. У цій поезії вони особливі. Зазвичай у ліричних текстах використовують формулу «я – ти», де форма «ти» виявляється нейтральною. Микола Вінграновський використовує форму «ви», що має концептуальне значення (див. його ж «Сміятись вами, мовчати вами...» 1963 р., «Дружиною мені приснились ви...» 1964 р., «Вас так ніхто не любить. Я один...» 1976 р.). Ю. Лотман зауважує: «Якщо форма «я – ти» переносить сюжет в абстрактно-ліричний простір, в якому персонажі – сублімовані фігури, то звертання на «Ви» поєднує ліричний світ із побутовим» [3, с. 224]. У даному випадку це реальний світ у час М. Вінграновського та його оточення. Разом з датою написання твору (1986 р.,

автору – 50 років) це дає підстави вважати вірш таким, що має автобіографічні риси.

Розберемо тематичний пласт твору порядково:

1–4 – зустріч;

5–8 – особливості зрілого віку;

9–16 – пригадування героєм минулого;

17–20 – зустріч.

Звернувшись до лексичного наповнення тексту, виділимо стійку групу лексики, що повторюється, в першу чергу слова, що повторюються декілька разів (їх подано у вихідних граматичних формах). По 4 рази вжито слова «я» (рядки 2, 12, 15, 20) і «ви» (рядки 2, 14, 18, 20), тричі – «сеньйорита» (рядки 1, 7, 19) і «осінь» (рядки 3, 4, 20). Іменник «сеньйорита» і займенник «ви» стосуються одного внутрішнього адресата поезії; «я» і «ви» – це два семантичних центри, що пов'язані між собою, навколо них будується поезія. Ці центри семантично нерівні, оскільки займенник «ви» – форма ввічливого звернення до співрозмовника, вияв поваги, а «сеньйорита» – ввічливе звертання до неодруженої жінки в іспаномовних країнах; «ви» у моделі художнього світу вище за «я». Ліричний суб'єкт відчуває нерівність. Він у стані душевного потрясіння. Замолоду він пристрасно кохав, і кохання завдавало йому страждань («Ступцювало і душу й тіло...»), тож коли почуття згасло, він відчув полегшення («І сказав я – ну, слава Богу, / І, нарешті, перехрестивсь...») і не просто забув про це, а навіть «забув, що забув був вас». Аналіз власного душевного стану виявляється схожим на сповідь, адже герой говорить про найбільш особисте, затаєне – свій біль. У граматичному плані це підкреслено в тексті за допомогою використання дієслів у минулому часі («відболіло», «прогоріло», «ступцювало», «відходились», «сказав», «перехрестивсь») і особливо конструкції «забув, що забув був» (вжито навіть форму давньоминулого часу), емоційно маркованої звуковим повтором усередині рядка. Але любов все одно знову прийшла до ліричного героя. Це підкреслюють формули привітання «здрастуйте, добрий вечір», які можливі лише у момент розмови, тобто мають семантику теперішнього часу. Таким чином, діалог між «я» та «ви» відновлено. Ліричний герой покійно віддається почуттю («Осінь, ви і осінній я...») і ставить питання «Хто воно за таке любов?». Проаналізуємо займенники цього віршового рядка, вживаючи які, автор навмисно двічі припускається помилки, семантичної і граматичної. Займенник «хто» використовується на позначення істот. Вживаючи його щодо абстрактного іменника «любов», ліричний герой підкреслює живість, істотність любові. Водночас щодо іменника жіночого роду використано особовий займенник на позначення 3-ї особи середнього роду «воно» разом із займенником «таке» і відповідними формами дієслів 3-ї особи, що свідчить про певну невизначеність, а радше – спонтанність, ірраціональність, раптовість появи любові незалежно від волі ліричного героя.

У поезії «Сеньйорито акаціє, добрий вечір...» внутрішній адресат «ви» визначається семантично однорідними поняттями *любов – жінка (сеньйорита) – акація – колюче щастя – пожежа*. Це стає можливим завдяки майстерному використанню автором паралелізму, у цьому разі і синтаксичного (у звертаннях: у 1-ому рядку – «Сеньйорито акаціє...», у 7-му – «Сеньйорито, колюче щастя», де спостерігаємо перифраз «акація – колюче щастя», у 18-му – «Ви з якої дороги, пожежо моя?..»), і смислового – асоціативно і акація, і пожежа пов'язані з відчуттям болю в тілі, на

який вказують і такі лексеми як дієслова «відболіло», «ступцювало». Смісловий паралелізм створює анафоричний рух у композиції вірша, що обходиться без звуків чи слів, що повторюються, тож ідеться про приховану анафору. Цей же вид паралелізму спостерігаємо у повторюваних риторичних запитаннях «Хто воно за таке любов?», «Вже б, здавалося, нащо мені?» і «Ви з якої дороги, пожежо моя?», вжитих для увиразнення поетичного мовлення.

М. Вінграновський використовує і явну анафору для побудови тексту. Це слово «сеньйорито», що зустрічається у 1-му, 7-му, 19-му рядках (синтаксично паралельні слова на ритмічно паралельних місцях); конструкції «вже б, здавалося...» у 9-му рядку і «вже б, здалося...» у 12-му. На рядки 9–12 припадає половина спогадів ліричного героя про минуле (4 рядки з 8), що описує любовне страждання, таким чином, анафоричні конструкції виділяють цю частину, від семантики незавершеності (вставна конструкція представлена дієсловом недоконаного виду «здавалося») до завершеності («здалося», доконаний вид).

Звернімо увагу на повтори «Осінь, ви і осінній час», «Осінь, ви і осінній я...» Слово «осінь» має сталу асоціацію зі зрілістю людини, коли починається повільне згасання («коли стало любити важче»). Водночас осінь сповнена яскравих барв, що робить її подібною до вогню. Цей паралелізм знаходимо у конструкціях «осінь зійшла по плечі» у 3-му рядку і «вогнь по плечі» у 19-му, а також у семантично подібних «прогоріло у тім вогні» у 10-му рядку і «пожежо моя» у 18-му. Повторюване «по плечі» є прикладом кількісної характеристики абстрактного поняття, що не може мати кількісних ознак (старість, молодечий запал любові). Немолодий герой виявляється охопленим «по плечі» не так осінню, як вогнем, тож відчуває піднесення, оновлення (загальне абстрактне «час» у 4-му рядку при повторі замінюється на одиничне конкретне «я» в останньому, 20-му рядку). Так, структура рядків 16–20 не дублює структуру рядків 1–4, але посилює їхню важливість, зазначаючи якісні зміни, що відбулися з ліричним героєм. Ужиті прийоми ілюструють думку видатного вченого В. Жирмунського про те, що анафора – «характерна ознака емоційної лірики, що прагне до підслення й нагнітання ліричного настрою» [2, с. 471].

Чотири перших і чотири останні рядки поезії обрамлюють текст. Певна його симетрія гіпотетично дає можливість членування на строфи по 4 рядки (I строфа – зустріч, II – особливості зрілого віку, III, IV – пригадування, сповідь, V – повтор + посилення I строфи), але автор віддав перевагу астрофічній побудові. Це пояснюється тим, що «мовленнева виразність і свобода вірша, не скута заздалегідь заданими межами, можуть бути дорожчі поетові, ніж мірність та мелодичність» [5, с. 126].

Це прагнення свободи підкреслює і ритмічна структура поезії. Твір написано тридольником на анапестичній основі (двоскладова анакруза), у більшості рядків (15/20) зберігається схема «двостопний анапест + ямб». Дольник виявляється символом звільнення поетичної мови, а відтак і почуття від метричного диктату, ямб у кінці рядків порушує плавність звучання анапеста, «стягує» вірші, задаючи семантику неврівноваженості.

Вияток із ритмічного малюнка становлять 5 рядків: 1-й рядок (тристопний анапест + ямб), 13-й (тристопний анапест), 18-й (чотиристопний анапест), а також 9-й та 16-й (анапест + пірихій + анапест). Мінливість розміру передає сум'яття ліричного героя, його хвилювання: 1-й рядок – початок діалогу, 18-й

має риторичне запитання, 9-й, 13-й і 16-й входять у сповідь (8 рядків), причому 9-й і 16-й обрамлюють її, а 13-й є початком другої половини сповіді (4 рядки). Окрім цього, із загальної схеми випадають 4-й і 20-й рядки, де слово «осінь» з наголосом на першому складі є двоскладовою анакрузою рядка. Однак вона має позасхемний наголос (U), що підкреслює емоційну насиченість рядка.

Єдність виражальних засобів різного рівня у поезії демонструє і фоніка. Автор вдався до перехресного римування АБАБ. Рими виконують важливу семантичну функцію, адже виділяють окремі слова і зв'язують їх за змістом. У поезії 9 пар рим, одна з яких повторюється двічі. Це неточна асонансна рима «вечір – плечі», яка разом із синтаксичними засобами служить для обрамлення рядками 1-4 та 17-20 про неперехресність любові рядків 5-16 із семантикою невпевненості та сповіді. Ще одна неточна асонансна рима («мости – перехрес-тивсь») замикає сповідь на 16-му рядку. Бідна рима «важче – щастя» зіштовхує між собою семантичні значення слів, натякає на свого роду дисгармонію у стані ліричного героя.

Перша пара рим у тексті представлена жіночими римами, які у порівнянні з чоловічими мають більшу плавність, тоді як чоловічі рими роблять текст уривчастим. Для згладжування уривчастості автор користується відповідними засобами пунктуації: три крапки, що несуть семантику недоговореності, протяжності, закінчують 6-й, 16-й, 18-й і 20-й рядки з чоловічими рима-

ми. Три крапки поставлено і в 17-му рядку для підсилення повтору 1-го рядка.

Проведений аналіз віршової структури робить спробу наблизитися до секретів поетичної творчості М. Вінграновського на конкретному прикладі. За допомогою цілого арсеналу художніх засобів поет передає складні почуття свого ліричного героя, пристрасну емоційність та напруженість ситуації. Важливими засобами для досягнення такого результату є велика кількість паралелізмів, риторичні запитання, особливості ритму, римування та пунктуації, які, утім, не механічно нагромаджені, а, накладаючись одне на одного, підсилюють естетичне враження, створюють гнучке єдине ціле.

Практика аналізу дає можливість зрозуміти принципи побудови тексту та засвідчує смислову значущість і єдність всіх елементів віршової структури, адекватних для вираження авторської ідеї.

Література

1. Бахтин М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979. – 424 с.
2. Жирмунский В. Теория стиха. – Л., 1975. – 664 с.
3. Лотман Ю. Анализ поэтического текста: Структура стиха. – Л., 1972. – 272 с.
4. Лотман Ю. Лекции по структуральной поэтике // Ю.М. Лотман и тартуско-московская семиотическая школа. – М.: «Гнозис», 1994. – 560 с.
5. Холшевников В. Основы стиховедения: Русское стихосложение. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ; М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 208 с.

В статье сделана попытка проанализировать стиховую структуру лирического произведения, определить принципы построения поэтического текста, доказать смысловую значимость разных элементов структуры и ее неразрывную связь с содержанием.

Ключевые слова: стиховая структура, ритм, метр, рифма, строфа, композиция.

The article makes an attempt to analyze poetic structure, determine the principles of poetic text construction, prove significance of different structure elements and relationship of the expression plane and the content plane.

Key words: poetic structure, rhythm, metric, rhyme, strophe, composition.

Як ми говоримо

Музичний і музикальний

Відповідно до російського прикметника *музыкальный* є два українські прикметники – *музичний* і *музикальний*, що спричиняє часом помилки, коли вважають хибно, ніби ці слова – тотожні й можна їх довільно ставити в реченні: «У нашій школі відбувся цікавий *музикальний* вечір»; «Його голос – дуже *музичний*».

Прикметник *музичний* означає «належний музиці», «пов'язаний із музикою, використовуваний для музики»: «У кутку стояли *музичні* інструменти» (П. Панч); «*Музичні* варіації» (І. Нечуй-Левицький), – а *музикальний* – «схильний до музики, здібний у музиці»: *музикальний* слух, *музикальні* пальці, – або «суголосний, мелодійний»: «Голос *музикальний*» (М. Коцюбинський).

Отже, у наведених на початку фразях треба було написати «цікавий *музичний* вечір», «голос *музикальний*».

Книга й книжка

Чи є якась різниця між цими словами, чи вони – абсолютно тотожні й їх можна довільно вживати на свою впадобу? Хоч ці слова й мають схожість, однак різниця між ними є, що залежить не стільки від змісту, скільки від розміру книжки. Найбільше ми вживаємо слово **книжка**: «Ах, я довго вас ждала, ще як над *книжкою* поезій сміялася, ридала» (П. Тичина); «Письменному – *книжка* в руки» (М. Номис).

Під словом **книга** розуміємо грубий фоліант, gros-бух – головну бухгалтерську книгу, книгу вхідних і вихідних паперів чи так зване Святе Письмо: «Чи то вмер чернець у келії, пишучи святу *книгу*?» (І. Франко). Виходячи з цього, треба відповідно користуватися словами *книжка* й *книга*.

Антоненко-Давидович Б.Д. *Як ми говоримо*. – 4-е вид., перероб. і доп. – Київ: «Українська книга», 1997. – 336 с.

Окрилена педагогічною працею

(із нагоди 60-річчя Т.В. Бабійчук)

Людмила Кицак,

кандидат філологічних наук,

викладач Бердичівського педагогічного коледжу

Педагог за покликанням, науковець, автор кандидатської дисертації та десятків статей, в и к л а д а ч - м е т о д и с т Бердичівського педагогічного коледжу, крім того, любляча донька, кохана дружина, мама трьох дітей, бабуся двох онуків, наставник для сотень студентів та добрий друг для оточуючих – це все сконденсувала в собі **Бабійчук Тамара Василівна**.

День народження цієї жінки, очевидно, благословенний вищими силами, адже з'явилася вона на світ 8 січня – на другий день різдвяних свят у далекому Горохові Волинської області (це гордий край, батьківщина УПА). Виховувалася Тамара Василівна в сім'ї педагогів (на сьогодні її родина налічує 12 вчителів).

Мама Галина Степанівна працювала вчителькою української мови і літератури, батько Василь Захарович – агрономом. У 1958 році сім'я переїхала в село Швайківку (Житомирська область). Тут Тамара Василівна пішла в перший клас, провчилася шість років. Сьомий клас почала в Бердичівській школі №15, яку закінчила із золотою медаллю. У школі серед улюблених предметів – хімія, російська література. Ґрунтовні знання з мови та літератури Тамара Василівна проявляла ще зі шкільної парти – відмінно навчалася, готувала себе та молодшого брата Валерія до вступу у вищі навчальні заклади. Мала мрію – стати фармацевтом: з дитинства ретельно складала скляні пляшечки, які накопичувалися в старій валізі, та змішувала різні мікстури й готувала ліки, – проте доля вказала інший шлях для юної дівчини.

Із 1972 року почалася її трудова біографія – Тамара стала працювати в рідній школі лаборантом. Протягом 1973–1977 років навчалася на філологічному факультеті Житомирського педінституту. Закінчила ВНЗ із відзнакою. 1977–1979 – вчителька української мови та літератури Бердичівської СШ №1. Мабуть, саме відтоді назавжди прикипіла душою до професії педагога. У жовтні 1979 року була обрана секретарем, заввідділом учнівської молоді Бердичівського райкому комсомолу, постійно спілкувалася з молоддю, лишаючи в юних серцях тепло, ширість, світло і любов до рідного слова. Із 1 вересня 1983 року і до сьогодні працює викладачем у Бердичівському педагогічному училищі (нині – коледж).

Тамара Василівна усе життя пропрацювала викладачем у Бердичівському педагогічному коледжі, своєю наполегливістю, професіоналізмом та доброзичливістю заслужила повагу колег, шире захоплення і вдячність студентів. Вона – викладач-методист вищої категорії, нагороджена знаком «Відмінник освіти України».

У коледжі Тамара Василівна впорядкувала музей українського побуту (студенти музею називають світлицю, полюбляють збиратися біля дитячої колиски, сидіти на скрині, зазирати до криниці, приміряти плахту чи червоні чобітки, порякувати у миснику та в печі). Старожитності до музею Тамара Василівна разом із чоловіком Віктором відшукувала у віддалених селах Бердичівського

району, дещо, звичайно ж, подарували музею улюблені студенти.

Найбільша гордість Тамари Василівни – створений на добровільних засадах театр-кіностудія «Берегиня», який успішно працює з 1997 року над сценічним втіленням кращих художніх творів української класичної та новітньої української літератури. На сьогодні підготовлено і відзнято на відео майже 300 інсценізацій творів понад 100 українських письменників. Театральний вишкіл пройшли близько 130 юнаків і дівчат. Актори виступають у коледжі (творчі звіти, виховні години, свята тощо), в школах міста та району, в будинку престарілих, в обласному госпіталі інвалідів Великої Вітчизняної війни, в міському і районному будинках культури. Вдячні відгуки про роботу театру були опубліковані в місцевій пресі, а також в обласних газетах: «Житомирщина», «Інтерес», «Універсум», республіканських – «Народна армія», «Армія України». Про роботу творчого колективу, якому присвоєно почесне звання «Народний», Тамара Василівна розповіла в книжці «Театр педагогічний». Студенти-гуртківці поміж себе по-сімейному називають її «наша Тамара». Вона має неабиякий талант гуртувати довкола себе творчу та ініціативну молодь. Робота самодіяльного театру має, крім сценічного, ще й науково-методичний результат, адже саме натхненна працею та українською літературою зародилася наукова ідея – застосовувати відзняті відеофрагменти творів українських митців на заняттях рідної словесності. Науково обґрунтувавши та дослідивши новий засіб навчання, Тамара Василівна у 2007

році захистила наукову дисертацію на тему «Методика створення і використання відеофрагментів художніх творів у процесі вивчення української літератури в педагогічному коледжі». Роботу над темою Тамара Василівна не полишила й досі, адже продовжує активну наукову діяльність.

Нині заняття Бабійчук Тамари Василівни мають неабияку популярність: потрапити на відкритий урок чи виховний захід прагнуть вчителі з різних куточків України, які знайомі з нею особисто або заочно. Її уроки завжди сповнені глибини знань і досліджень, відрізняються співпрацею зі студентами, творчістю та несподіваним підходом до вирішення поставлених проблем, незмінним патріотизмом та щирим оптимізмом. Заняття Тамари Василівни відзначаються, безперечно, науковістю, зв'язком із життям, доцільним використанням мультимедійних технологій. На її уроках нема байдужих. Часто звучить схвильоване поетичне слово як з вуст викладача, так і студентів, ставляться і розв'язуються пекучі питання сьогодення, студенти вчаться самостійно мислити, аргументувати, обстоювати власну точку зору. Кожне заняття особистісно зорієнтоване, несе високий виховний потенціал. Тамара Василівна розробила критерії об'єктивного оцінювання і різні форми заохочення студентів. Заслугує на увагу робота з книгою на заняттях Т.В. Бабійчук. Стосунки між викладачем і студентами – демократичні. Понад 50 випускників педагогічного коледжу – вихованців Тамари Василівни – стали вчителями саме української мови та літератури. Протягом тривалого часу Т.В. Бабійчук співпрацює з обдарованими дітьми.

Пріоритетним завданням педагогічної діяльності Т.В. Бабійчук є мовний та літературний розвиток студентів, формування в них інтересу до читання української книжки.

Тамара Василівна глибоко обізнана з новітніми досягненнями психолого-педагогічних наук, логікою, риторикою, українською і зарубіжною культурою, володіє високим рівнем педагогічної культури і майстерності. Це педагог-новатор, педагог-творець. У педагогічній діяльності ефективно застосовує власноруч розроблену, науково обґрунтовану та експериментально перевірену методику використання відеофрагментів художніх творів на заняттях української мови та літератури, що є одним з ефективних шляхів підвищення якості літературної освіти, забезпечення нових можливостей для всебічного розвитку особистості майбутніх педагогів.

Викладач підготувала відеофрагменти до всіх творів, передбачених програмою ВНЗ I-II рівня акредитації, створила відеопосібник, розробила методичні рекомендації до використання відеофрагментів на заняттях з літератури. Ці матеріали увійшли в практику викладачів-словесників не тільки Бердичівського, а й Кременчуцького, Барського, Путивльського, Севастопольського, Глухівського педагогічних коледжів. Запропоновані нові форми, методи і прийоми роботи допомагають становленню соціальної, загальнокультурної, технологічної, комунікативної, рефлексивної компетентності студентів, формуванню у них загальнолюдських моральних якостей, духовності, національної свідомості.

Інтелектуально наснажені, високоідейні, мистецьки довершені позакласні заходи, які готує і проводить

Т.В. Бабійчук, одразу видно почерк патріота, працелюба, гуманіста, людини великої культури мислення, мовлення, вимогливої, принципової, справедливої. Тамара Василівна в коледжі щороку проводить дні Тараса Шевченка і Лесі Українки. На високому емоційному реєстрі пройшло відзначення ювілейних дат Івана Франка, Ліни Костенко, Олександра Олеся, Василя Стуса, Івана Багряного. У пам'яті студентів і викладачів залишилися реквієми «Ти кажеш: не було Голодомору?», «Понад усе вони любили свій коханий край» (присвячено героям Крут), мітинг-протест «Чорнобиль не має минулого часу» тощо.

Незвичайним було, наприклад, свято «Багата талантами народними земля Бердичівська». У педагогічній коледж Тамарою Василівною було запрошено 15 самотніх митців-земляків, облаштовано виставку їхніх робіт, проведено майстер-класи, презентовано про майстрів – творців краси з Бердичівщини – спеціально відзнятий відеофільм. Місцеві поети та прозаїки вважають Тамару Бабійчук своєю хрещеною матір'ю та «світлим ангелом», бо вона чи не єдина популяризує їхню творчість та досліджує її на сторінках всеукраїнських часописів. Її телефон ніколи не змовкає: хтось телефонує порадитися, інший просить прочитати і оцінити вірші, третій прагне почути схвальний відгук чи критику, а дехто – просто поспілкуватися.

Тамара Василівна започаткувала проведення в коледжі студентських науково-практичних конференцій. Так, зокрема, в грудні 2011 було проведено конференцію «Григорій Тютюнник: соціальний аспект», присвячену 80-річчю від дня народження письменника, в лютому 2012 – конференцію «Великий українець» (до 130-річчя від дня народження Івана Огієнка).

Тамарою Василівною була випробувана ще одна цікава форма позакласної роботи, яка потребує великої різнопланової попередньої підготовки як з боку викладача-координатора, так і з боку студентів-організаторів і студентів-глядачів. Це студентський міні-лекторій. Так, організатори, навчені Т.В. Бабійчук, підготували цикл лекцій, об'єднаних темою «Тарас Шевченко – далекий і близький» для студентів паралельної групи. Цикл передбачав три одноденних зустрічі. Це камерний захід, на якому студенти виголошували невеликі (до 10 хвилин) міні-лекції, читали поезії Кобзаря, співали пісні, проводили вікторини; відбувалося жваве спілкування організаторів з глядачами і слухачами. Такий лекторій, безперечно, є активною сучасною формою позакласної роботи, оскільки насамперед озброює студентів методикою успішного проведення інтелектуальних заходів.

Тамарою Василівною багато зроблено для утвердження літературної української мови серед викладачів і студентів. Так, нею систематично проводяться День української писемності і мови 9 листопада і День рідної мови 21 лютого. У рамках цих свят проходять конкурси читців-декламаторів, конкурси плакатів на захист української мови, творчих робіт, брейн-ринги, виступи агітбригади, захисти мультимедійних проектів, диспути тощо. Студенти, яких готує Т.В. Бабійчук, виборюють призові місця в міжнародних конкурсах української мови імені Петра Яцика. За сумлінну і творчу працю Тамару Василівну нагороджено Почесною грамотою Міжнародної громадської організації «Конгрес захисту української мови».

Тамара Василівна постійно виступає перед педагогами-словесниками міста і району, надає практичні рекомендації на обласних семінарах істориків, філологів, проводить майстер-класи на курсах підвищення кваліфікації в ЖОІППО, на філологічних факультетах Житомирського, Кам'янець-Подільського і Вінницького університетів. Її слухали на міжнародних науково-практичних конференціях у Житомирі, Глухові, Рівному, Києві, Львові, Вінниці, Кам'янці-Подільському, Переяславі-Хмельницькому, Тернополі, Запоріжжі.

У науково-методичному доробку викладача понад 60 наукових праць, надрукованих у фахових журналах: «Українська література в загальноосвітній школі», «Українська мова і література в школі», «Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах», «Зарубіжна література», «Історія», у наукових вісниках і збірниках наукових праць Житомирського, Глухівського, Рівненського, Переяслав-Хмельницького, Кам'янець-Подільського, Вінницького університетів.

Своїм науковим наставником та взірцем ювілярка вважає Нілу Йосипівну Волошину, яка вчасною порадою, доречною підказкою та довгими вдумливими розважливими розмовами допомагала сформуватися Тамарі Василівні як науковцю.

Тамара Василівна – член Спілки журналістів України, часто виступає у місцевій пресі та на радіо з глибокими розвідками про митців – поетів Бердичівщини. Вона автор двох книжок – «Трое в четвертому вимірі» та «Ріки Поезія. Бердичівські притоки», які з успіхом використовуються педагогами міста і району на уроках літератури рідного краю.

Тамара Василівна – учасник усіх Міжнародних мистецьких фестивалів, присвячених Олесеві Берднику.

Вона автор численних художніх фотографій, багатьох відеофільмів («Рідна мати моя», «Ми – українці», «Війна постукала у двері», «Фантастика і детектив», «Леся Українка», «Іван Франко», «Микола Хвильовий», «Володимир Винниченко», «Літературна Житомирщина» та інші).

У 2012 році Тамара Василівна відкрила у Бердичівському педколеджі куточок Олеса Бердника.

Сьогодні викладач активно розробляє питання позакласної роботи з української літератури, літературного краєзнавства, української мови за професійним спрямуванням (спеціальності «Дошкільне виховання» і «Соціальна педагогіка»). Наразі вона досліджує творчість Джозефа Конрада, Василя Гроссмана, Петра Білоуса, Михайла Пасічника тощо. Ось уже другий рік поспіль Тамара Василівна – член журі міжнародного літературного конкурсу імені Василя Гроссмана «В городе Бердичеве».

Активний громадський діяч, адже відстоювала свою позицію на площі після того, як 5 червня 2012 року Верховна Рада у першому читанні прийняла законопроект «Про засади державної мовної політики», що викликав хвилю протестів у всій Україні, в тому числі і в Бердичеві. Крім того, Тамара Василівна – постійний учасник Конгресу захисту української мови, усіх миротворчих та патріотичних акцій міста та області.

Доля принесла Тамарі Василівні чимало випробувань, постійно спонукаючи до невтомної роботи та самовдосконалення. Ось і досі у свої 60 пані Тамара працює над собою, ідучи в ногу з часом та своїми вихованцями.

Бабійчук Тамара Василівна – мати трьох дітей, які також стали педагогами. І не випадково, а натхнені прикладом найріднішої людини.

Багато досягнувши і реалізувавши чимало творчих задумів, Тамара Василівна сповнена нових світлих педагогічних та наукових ідей. Бажаємо їй сили, наснаги, здоров'я, постійного творчого лету та професійного горіння для вчасної та вдалої їх реалізації, адже саме сьогодні гостро стоїть питання української державності, розвитку вітчизняної науки та освіти, формування справжнього національно свідомого грамотного та думаючого громадянина України. Саме над цим усе життя успішно працює Педагог Тамара Василівна.

ВІТАЄМО!

Шанувальникам часопису «Українська література в загальноосвітній школі» Тамара Василівна Бабійчук добре відома як активний його дописувач. У своїх талановитих роботах вона відкриває нашим читачам нові імена на літературній карті України, ділиться творчим досвідом прилучення своїх вихованців до мистецтва слова, таїни його осягнення; порушує гострі проблеми шкільної літературної освіти, вказуючи на шляхи подолання труднощів у навчанні української літератури та патріотичного виховання, що, на думку ювілярки, має посідати перше місце у творенні молодої людини. З цією метою, переконана Тамара Василівна, необхідно наповнити українським змістом освіту в школах і вишах, щоб молоді люди знали свою історію, берегли і захищали незалежність України. Патріотизм – суть її життєвих принципів, вона вчить своїх учнів любити рідну землю, берегти цілість роду, виховує учнівську і свою родину в порядності й національному дусі.

Тамара Василівна Бабійчук залюбки відгукується на участь у різних конкурсах, що їх започатковує і проводить редакція журналу, є безумовним переможцем у певних номінаціях.

Від першого дня знайомства з Т. Бабійчук залишилося враження її оригінальності, несхожості на інших. Харизматична, не кидає слів на вітер, говорить завжди серйозно й трохи піднесено, іноді пафосно. Здатна трудитися, не знаючи втоми. Талановито доводить справу, за яку б не бралася, до кінця. Вона – невичерпне джерело творчих і оригінальних ідей; мудра, добра і світла людина.

Шановна Тамаро Василівно, прийміть найщиріші привітання з нагоди Вашого ювілею. Хай роки не мають над Вами влади, а світлячки Вашої душі будуть надійною підтримкою тим, хто цього потребує; плоди Вашої невтомної педагогічної праці стануть дорогоцінним надбанням нашої країни.

Світла, Добра, Радості, Миру і Любові бажає Вам колектив редакції часопису «Українська література в загальноосвітній школі».

Тамарі Бабійчук – 60!

У життя кожен із нас приходиться зі своєю місією. Кожен її реалізує по-своєму, обираючи той чи інший спосіб. Її можна приймати чи сприймати також по-своєму. Але нікому не дано право її або не помічати, або забороняти. У кожній місії є і своє обличчя, оприявлене конкретною людиною.

Перекоаний, що Тамара Василівна прийшла в цей світ уже з наперед визначеною долею-місією – бути патріотом своєї держави, народу, краю, професії, закладу, родини, сім'ї. Перша зустріч була заочною, коли Ніла Йосипівна Волошина бідкалася про наукову роботу п. Тамари. Поцікавився про тему. Назване мене зачепило, заінтригувало, викликало неабиякий інтерес. Проблема, яку досліджувала Тамара Василівна, була вже тоді на часі, а сьогодні, у вік медіатекстів, медіаосвіти, є просто затребуваною як ніколи. Дисертація мала таку назву: «Методика створення і використання відеофрагментів художніх творів у процесі вивчення української літератури в педагогічному коледжі». Для декого це, може, пересічна тема. Мені ж цінним видалося те, що дослідниця не бере вже готові медійні продукти, а сама або разом зі студентами **створює** їх, це по-перше; а використання підготовленого здійснюється з майбутніми **педагогами**, це по-друге. Яке мудре поєднання: роби, як я, чи краще за мене, використовуй у майбутній професійно-фаховій діяльності зі своїми учнями.

Назване – це лише вершина наукового айсберга. Глибинна сутність місії Тамари Бабійчук – у змісті роботи дисертаційного дослідження, посібників «Театр педагогічний. Методика створення відеозаписів художніх творів української літератури», «Сучасна медіаосвіта: відеофрагменти на заняттях української мови та літератури в педагогічному коледжі». Окреслимо декілька напрямів, за якими розроблялися відеозасоби і використовувалися вченою в роботі зі студентами, вони багато що вже скажуть читачеві. Наприклад: формування української ментальності у студентів педагогічного коледжу як результат екзистенційно-діалогічної парадигми (на матеріалі позакласної роботи з літератури); формування професійної компетентності майбутнього педагога засобами аматорської кінотворчості; формування професійної компетентності студентів педагогічного коледжу (науково-практична студентська конференція «Григорій Тютюнник: соціальний аспект»); «Треба любити людину (заняття з української літератури в педагогічному коледжі, присвячене Остапові Вишні»); «І оживе добра слава, слава України (сценарій вечора з використанням відеозаписів»); «Треба любити людину (заняття з української літератури в педагогічному коледжі, присвячене Остапові Вишні)» та ін.

Перелік постатей, які досліджувала авторка медіа-засобами, є вражаючим: Бердник Олесь, Білоус Петро, Вишня Остап, Загребельний Павло, Нечуй-Левицький Іван, Огієнко Домініка, Огієнко Іван, Стельмах Михайло, Тютюнник Григорій, Українка Леся, Франко Іван,

Шевченко Тарас. Кожен із них – це історія його життя в боротьбі за країну, Україну, український народ, державу. Своє українознавче націодро заклала в собі п. Тамара, таке ж – у своїх дітях, учнях, студентах. Маючи таку громадянську й життєву позицію, Тамара Василівна видавалася мені статною жінкою, з рішучим, а то й наполегливим характером.

Т. В. Бабійчук зі студентами коледжу

... Відчинилися двері до кабінету Ніли Йосипівни, і не зайшла, а тихенько з'явилася жіночка із ледь помітною посмішкою, наче соромилася своєї стриманості, скромності і щирої простоти. Потім чергові зустрічі під час конференцій у Києві, Ніжині, Глухові, Вінниці та ін. відкрили для мене її нове обличчя: чарівної жінки, ніжної сестри, щирого колеги, глибокого науковця, а нині – однодумця ...

Скільки пам'ятаю Тамару – вона завжди з відеокamera. Як той відеолітописець XXI століття, Тамара Василівна вихоплює такі фрагменти й миттєвості, які в майбутньому стануть реліктовими. Їх вивчення дасть можливість наступним поколінням відтворити щось забуте, адаптувати до нових реалій або згадати «незлим, тихим словом» тих, кого немає вже поруч ... Особливо вдячний п. Бабійчук за фільм про Нілу Йосипівну Волошину ...

Додам ще один красномовний штрих-деталь: обмінюючись адресами, телефонами з Тамарою Василівною, не відразу звернув на них увагу. Коли почав заносити у свій банк даних, був просто приємно вражений – електронна адреса: «patriotka-tamara». Навіть онука це помітила, вигукуючи: «Дідуня, патріотка Тамара вже відповіла ...».

Дай Боже Вам, Тамаро Василівно, сил і наснаги, здоров'я і натхнення, вдячних учнів і колег, щоб радувати нас своїми відеотекстами, нагадуючи, хто ми і якого роду!

**Щиро і правдиво
Василь Шуляр
м. Миколаїв**

Літературно-мистецький вечір «Олесь Бердник – Зоряний Корсар України»

Тамара Бабійчук,
кандидат педагогічних наук
м. Бердичів

Сцена: на голубому полотнищі – срібні зорі.
У залі – виставка книг Олесь Бердника, студентські газети, присвячені письменникові.
Ведучі у давніх слов'янських строях.

Пісня «Хто ти, любове?»
Фільм «Олесь Бердник» (12 хв.)

Ведучий I. Олесь Бердник – одна з найсвітліших постатей нашої літератури.

Ведучий II. Його ім'я стоїть в одній шерезі з такими велетнями світової фантастики, як Жюль Верн, Герберт Веллс, Карел Чапек, Айзек Азімов, Клінффорд Саймак, Роберт Шеклі, Іван Єфремов, брати Стругацькі, Річард Бах, Рей Бредбері, Станіслав Лем.

Ведучий I. Справді, ми називаємо його з гордістю великим фантастом. Однак фантастика Олесь Бердника – особлива.

Ведучий II. Це не просто розробка жанру літератури. Це, як скаже Борис Олійник, – «спосіб його мислення і діяння, реальність, одягнена в шати незвичайного і незвичного для обивателя».

Ведучий I. Олесь Бердник – автор близько 50 книжок.

Ведучий II. За життя письменника його твори виходили в США, Канаді, Польщі, Японії, Чехії, Німеччині.

Ведучий I. Важко перерахувати всі грані таланту Бердника: поет, прозаїк, філософ, публіцист, художник, політик (був висунутий кандидатом під час першої в незалежній Україні президентської виборчої кампанії), лідер громадської організації, навіть економіст.

Ведучий II. Так, у грудні 1993-го, в самий розпал економічної кризи, Бердник пропонує президенту Кравчуку власну альтернативну методику введення гривні.

Ведучий I. Олесь Бердник був борцем-патріотом. Він протестував проти страшної тоталітарної системи своїми мудро-пророчими романами і повістями, своєю поезією і палючою публіцистикою.

Ведучий II. Він стоїчно пройшов усіма колами кантівського пекла. Він витримав в'язниці, заборону на друк, цинічну і брехливу критику, зраду, наклепи...

Ведучий I. Але він не зломився.

Ведучий II. Борис Олійник так писав про Олесь Бердника:

Ведучий I. «Олесь Бердник – постать духовна, сказати б, піднебесна. В ньому фізичне і духовне було в ідеальній гармонії. Високий, урочий, він стримів і сам до горніх висот, і кликав, і вів за собою громаду. І зовні, і внутрішньо він належав до касти жерців, пророків, проповідників».

Ведучий II. Олесь Бердник народився на берегах Дніпра – там, де були відкриті скарби Трипільської цивілізації.

Ведучий I. На все життя полюбив Дніпро. А ще – розкішну природу рідного краю.

Ведучий II. Перші спогади – пісні матері, які стали для Олесь першим місточком у прекрасний світ.

Українська народна пісня (на вибір)

Ведучий I. Батько Олесь був ковалем.

Ведучий II. Однак коли батько кував залізо, то син кував душі співвітчизників.

Поезія «Блакитний коваль»

Ведучий I. (фон – «Реквієм» В.Моцарта). Коли Олесеви виповнилося 7 літ, страшний голодомор почав нищити Україну.

Ведучий II. (фон – «Реквієм» В.Моцарта). Бачив він і мертвяків, що валялися на дорогах і в хатах, і підводи, на які складали штабелями покійників, бачив і комнезамівців, що забирали з печі останне.

Ведучий I. У школі захопився фантастичними романами Герберта Веллса, Жуля Верна, Володимира Владка, Олександра Беляєва.

Ведучий II. Тоді ж спробував писати сам – перші наївні оповідання про подорожі до інших світів, про інопланетних істот.

Діалог (див. додатки)

Ведучий I. У 1944-му добровольцем пішов на фронт (мав 17 років).

Ведучий II. Став підришником-мінером, часто смерть зазірала йому у вічі. Був пораненим.

Ведучий I. Після демобілізації закінчив екстерном середню школу, навчався в театральній студії при драматичному театрі імені Івана Франка.

Ведучий II. З'явилися перші ролі на сценах театрів.

Ведучий I. У 1949-му на партійних зборах Бердник виступив на захист переслідуваних тоді «космополітів», сказав кілька різких і непоштивих слів про Сталіна і Кагановича.

Ведучий II. Через півгодини про цей виступ знали у відповідних органах.

Ведучий I. Вчорашнього фронтовика заарештували, звинувативши в контрреволюційній агітації, паплюженні вчення Леніна-Сталіна.

Ведучий II. Жодного з цих звинувачень Бердник не визнавав, а на суді, окрім того, розповів про катівські методи КДБ. Отож до старих пунктів обвинувачень додався ще один – звинувачення у наклепі на «доблесні органи».

Ведучий I. Вирок був щедрим: 10 років концтаборів плюс 5 років заслання.

Ведучий II. 22-літній юнак із знаменитою 58-ю статтею (за антирадянську діяльність) опинився у Печорлазі.

Ведучий I. Почалася його гулагівська одіссея.

Ведучий II. Тяжка підневільна праця, цькування, знущання зробили з кремезного і міцного Бердника дистрофіка.

Ведучий I. Його ледь не пристрелили конвоїри – за «симуляцію».

Ведучий II. Коли Олесь трохи відновив сили у гулагівському шпиталі, то почав розробляти план втечі.

Ведучий I. Стукачі повідомили про це охоронцям, і бунтівника відправили в режимну зону Кажим.

Ведучий II. Там кегебісти планували вбити непокірного в'язня руками кримінальників. Хлопця посадили в камеру до «отпетих» (так називали безнадійних рецидивістів).

Ведучий I. Життя йому порятувала фантастика.

Виходить читець у голубій сукні з великим чорним шаликом.

Читець. Коли Олесь переступив поріг камери, кілька десятків пар очей буравили його, оцінюючи. Усі мовчали, а в 25-літнього хлопця спину скував холод. Нарешті «пахан» милостиво кивнув, запропонував сісти і раптом запитав: «Романи знаєш?» «А що вам подобається?» – спитав Олесь. «Що-небудь про любов», – була відповідь. І чомусь захотів Олесь розповісти бандитам «Аеліту» Олексія Толстого. Рецидивісти слухали уважно. А коли оповідач промовив слова Аеліти: «Де ти, де ти, сину Неба?», «пахан» раптом заплакав і, витираючи сльози, наказав ще раз спочатку розповідати історію прекрасної інопланетянки. Того вечора Бердник повторював повість тричі. Наступного дня Олесь знову і знову розповідав про зоряне кохання... *(знімає чорний шалик і йде).*

Ведучий II. Блукання сталінськими таборами стали школою для Бердника.

Ведучий I. Він почав замислюватися над смислом життя, над тим, для чого людина живе на землі.

Ведучий II. На засланні зустрів дивовижних людей (у сталінських таборах перебували кращі інтелектуали країни).

Ведучий I. Саме в таборах почав писати серйозну фантастику.

Виходить читець у червоній сукні з великим чорним шаликом.

Читець. Навесні 1953 року помер Сталін – кривавий тиран ХХ століття. Напередодні у сні Бердник виразно побачив смерть цього найбільшого у світі ката-людиноне-нависника. Протягом трьох днів зона кричала від радості «Ура!» Однак беріївська амністія була гуманною до злодюг та грабіжників, а не до політичних. Бердник знову (з благословення батька-коваля) зважується на втечу. Його піймали і дали новий термін – за статтю «контрреволюційний саботаж». На запитання Бердника, що ж він саботував, суддя відповів: «Ви саботували заходи радянської влади з вашого перевиховання» *(знімає чорний шалик і йде).*

Ведучий II. В'язня Бердника все-таки випустили на свободу. Це був 1955-й.

Ведучий I. У 1957-му вийшла перша книжка Бердника – «Поza простором і часом», яка миттєво розійшлася серед читачів.

Ведучий II. Бердник стає членом Спілки письменників (членство у Спілці давало змогу регулярно друкуватися).

Ведучий I. Перший успіх окрилив молодого письменника. Одна за одною починають з'являтися його нові книжки – «За чарівною квіткою», «Шляхи титанів», «Привид іде по землі», «Стріла часу», «Серце Всесвіту», «Сини Світоvida», «Діти Безмежжя», «Покривало Ізиди».

Ведучий II. Бердник творив добротну вітчизняну фантастику.

Ведучий I. Взагалі в тоталітарному радянському суспільстві фантастика була під забороною. І лише в період хрущовської відлиги фантастику частково було реабілітовано.

Ведучий II. Отож Бердник – кумир молоді, регулярно видається, має великі гонорари, його книжки мають небачений успіх, перекладаються іноземними мовами, він пачками отримує листи від читачів, зустрічається з людьми в молодіжних клубах, школах, вузах.

Ведучий I. Здавалося б, що ще потрібно донедавна безправному зекові?

Ведучий II. Однак Бердник виступив проти комуністичної системи. Про це він відкрито заявив у своїх творах.

Ведучий I. У них він говорив не тільки про позаземні цивілізації, про факти появи на Землі прибульців, про випадки контактів з іншими цивілізаціями, які були зафіксовані в легендах та міфах різних народів.

Ведучий II. Він говорив про те, що людина завжди має свободу вибору.

Ведучий I. І про те, що найбільше щастя – бути вільним.

Ведучий II. Розпочався період брежнєвської стагнації.

Ведучий I. Бердникові погляди ніколи не подобалися комуністичним ідеологам (інакомислення!).

Ведучий II. Проти Бердника організували погромну кампанію, звинувачуючи його в антирадянщині.

Ведучий I. Першою зазнала нищівної критики книжка «Подвиг Вайвасвати» (про останні дні легендарної Атлантиди). Книжку вилучили з книгарень.

Інсценізація уривка з роману «Подвиг Вайвасвати»

Ведучий II. Крім роману «Подвиг Вайвасвати», почали громити інші твори – «Чашу Амріти» і навіть дитячу повість «Окоцвіт».

Ведучий I. Культурним романом Бердника називають «Зоряний Корсар» (1971).

Ведучий II. За глибиною філософського осмислення явищ сучасної Берднику дійсності роман можна поставити в один ряд зі славнозвісним «1984» Джорджа Орвелла.

Ведучий I. Англійський фантаст попереджає людство про загрозу тоталітаризму.

Ведучий II. Через тиждень після виходу «Зоряний Корсар» зник з прилавків книгарень.

Ведучий I. Саме цей твір став найпоследовнішим і найрішучішим викликом Бердника силам тоталітаризму.

Ведучий II. У романі описується далека планета, диктаторський режим якої дуже схожий на режим в СРСР. Постать Зоряного Корсара символічно уособлювала Христа – повстанця проти світу зла і насильства.

Пісня Корсара

Ведучий I. Охоронці комуністичної монархії закидали Бердникові також «хохломанію в космосі».

Ведучий II. «Ви уявляєте, товариші, у Бердника і через 200 років іще є Україна й українці! Космонавти-українці перед польотом сходять на Говерлу, аби зустрітися і попрощатися із Матір'ю-Україною».

Ведучий I. Для обвинувачувача, звичайно, Україна як держава повинна зникнути якнайшвидше (як наочний приклад брежнєвської теорії про злиття націй), а тут Бердник, бачите, і через 200 років говорить про давно мертву країну, як про живу!

Ведучий II. Нечуване нахабство! Так заперечувати постулати керівної і спрямовуючої сили радянського народу – Комуністичної партії!

Поезія «Хтось сказав мені»

Ведучий I. Роман «Зоряний Корсар», безперечно, заборонили. Примірники твору вилучали з торгівельної мережі і знищували.

Ведучий II. 1972-й. Час найбільшої з часу смерті Сталіна хвилі арештів української інтелігенції.

Ведучий I. Бердник здружується з відомим письменником-правозахисником Миколою Руденком.

Ведучий II. Починається правозахисна діяльність Олеса Бердника.

Ведучий I. Він виступає на захист письменників, яких виключали зі Спілки, зокрема пише звернення «До письменників України і світу» на захист М.Руденка і О.Тихого, підтримує Декларацію прав людини, бере активну участь в організації Української Гельсінської групи.

Виходить читець у зеленій сукні з великим чорним шаликом.

Читець. Уривок з «Маніфесту Українського правозахисного Руху». «Боже, куди поділася Україна? Що з нею сталося? Невже по цій землі проходили кобзарі, лише думою та піснею піднімаючи народ на герць супроти напасників? Невже в оцих селах народжувалися козаки, котрі вважали щастям віддати душу за друзів своїх, за матерів, за дітей, за ясні зорі, за тихі води? Невже цю землю сходяв Сковорода і Тарас малими босими ногами, готуючи душу народну до небувалої, горньої Республіки Духу?» (знімає чорний шалик і йде).

Ведучий II. Бердник починає розробку ідей Духовних Націй та Альтернативної Революції.

Ведучий I. В есе «Альтернативна Революція» Бердник дає рекомендації щодо формування нового суспільства, нової людини, нових стосунків в оновленому світі.

Ведучий II. Він вибудовував модель суспільства, яке наріжним каменем свого розвитку ставило б примат Духу.

Ведучий I. Бердник пише про життя в атмосфері любові, мудрості, краси, пізнання.

Ведучий II. Це есе письменник відіслав до ООН, і його зареєстрували там як робочий документ та опублікували в західних мас-медіа.

Поезія «Коли згасають зорі»

Ведучий I. За таку громадянську чесну і мужню позицію Бердника виключають зі Спілки письменників.

Ведучий II. Йому забороняють публічні виступи, унеможливають друкування книжок, які аж ніяк не вписувались у рамки соціалістичного реалізму.

Ведучий I. Починаються обшуки, постійні стеження, безробіття.

Ведучий II. «13 серпня 1976 року всі мої книги (навіть дитячі) знищено і вилучено з бібліотек та книготоргівлі. При останньому обшуку в грудні 1976 року КГБ забрав майже весь мій літературний архів — незакінчені повісті, філософські праці, творчі щоденники тощо...»

Ведучий I. Так писав сам Бердник у листі до В.Щербинського (1977-й).

Ведучий II. У 1979-му — другий арешт, суд.

Ведучий I. На суді ідея Альтернативної Революції проходила як доказ «особливо небезпечного державного злочину».

Ведучий II. Вирок суду — 6 років концтаборів і 3 — заслання за «антирадянську агітацію та пропаганду».

Ведучий I. Бердник потрапляє в табір Кучино.

Виходить читець у білій сукні з великим чорним шаликом.

Читець. Олесь був незвичайним чоловіком. Через рік після відсидки йому дозволили побачення з дружиною. Іде він по в'язничному двору у смугастій робі, руки за спиною, очі в землю, «крок вправо, крок вліво — розстріл», і думає про те, як він зараз, принижений і змучений, стане перед очі коханої жінки. Раптом бачить: кілька квіточок пробилися крізь асфальт біля стіни. Він зупинився і каже конвоїрам: «Я йду на побачення з дружиною. Можна зірвати пару квіток?» Солдати переглянулися, кивнули. Бердникова дружина потім розповідала, як переступив він поріг кімнати з цим букетом: конюшина і дві ромашки. Три сухі стеблинки і досі зберігаються серед родинних реліквій. Тюремні квіти (знімає чорний шалик і йде).

Ведучий II. У нього була мрія — створити Українську Духовну Республіку.

Ведучий I. Ця мрія вела його все життя.

Ведучий II. Після другого заслання О. Бердник у 1989-му створює громадську організацію «Українська

Духовна Республіка», намагаючись практично втілити ідеї Духовних Націй та Альтернативної Революції.

Ведучий I. У 1990 році був скликаний Перший Всесвітній Собор Духовної України. Він пройшов у Коломиї.

Ведучий II. З'їхалось понад півмільйона людей з усього світу... Тоді ж Бердник сказав, що тепер не страшно і помирати.

Ведучий I. У житті Бердник мав дивовижні зустрічі.

Ведучий II. Він дружив зі Святославом Реріхом.

Ведучий I. Багато часу проводив з Оракулом Тибету.

Ведучий II. На канадській землі зустрічався із патріархом Мстиславом.

Ведучий I. Зустріч з Папою Римським через хворобу, на жаль, не відбулася...

Ведучий II. Бердник листувався з відомим американським письменником Річардом Бахом.

Ведучий I. Дуже любив мандрувати. Замолоду ходив пішки. Сходив усю Україну.

Ведучий II. Однак найбільше його манили гори. Був на Алтаї, Памірі, Кавказі. В Карпатах немає куточка, де б він не побував.

Ведучий I. Піднімався на кілька вершин Тянь-Шаню. Радів, коли випадала нагода побувати в Гімалаях та на Тибеті.

Ведучий II. До Бердника тягнулися живі серця.

Ведучий I. Композитор і бард Сергій Сольоний, приїхавши 1993 року до Києва зі зрусифікованого Донецька і почувши Бердникові вірші, вирішив покласти їх на музику. Організував гурт «Зоряний Корсар».

Велелюдні зали піднімались, коли слухали «Небесну Січ» у їхньому виконанні.

Пісня «Небесна Січ»

Ведучий II. У 90-х Бердник жив з родиною у селі Гребені на березі Дніпра. Щодня вставав о 6-й ранку. Не снідаючи, сідав до друкарської машинки, яку ставив на коліна (на письмовий стіл всевітньо відомий фантаст так і не здобувся).

Ведучий I. Щодня друкував по 20 і більше сторінок тексту, який не потребував правок.

Ведучий II. Коли безгрошів'я ставало особливо нестерпним, а виорати власну землю не було як (на винаймання трактора грошей не було), Бердник позичав у сусідів плуга, впрягався в нього й орав власне поле.

Ведучий I. 1996-го його спіткав третій інсульт, що призвело до майже повної втрати мови.

Ведучий II. Відтоді, до самої смерті (упродовж 7 літ), його янголом-охоронцем стала дружина.

Поезія «Снилось мені»

Ведучий I. У березні 2003-го Олесь Бердник відійшов у засвіти.

Ведучий II. Коли його ховали, всі раптом побачили в небі пташиний ключ, що перешиковувався над свіжою могилою.

Ведучий I. Чи не для того, щоб прийняти нову душу?

Мінорна мелодія

Ведучий II. І наостанок до вашої уваги — інтерв'ю з Олесем Бердником.

Виходить кореспондент, ставить питання. Відповідь Олесь Бердника — голос за сценою (додаток).

Ведучий I. Коли Олесь Бердник розказав про ідею Духовних Націй відомому американському письменникові Річарду Баху, останній схвильовано промовив: «Я хотів би бути представником народу, що народжує подібні ідеї».

Пісня «І день, і ніч»

1. Діалог

Мати. Про що ти задумався, синочку?

Хлопчик. Мамо, а чи можна полетіти до зірок, до місяця?

Мати. Ні, синку, це дуже далеко. Життя не вистачить, щоб долетіти.

Хлопчик. Мамо, а я придумав, як долетіти.

Мати. Як, синку?

Хлопчик. Зробити великий корабель, посадити в нього і дорослих, і дітей. Дорослі помруть, а маленькі за цей час виростуть і прилетять..

Мати. Може, й так, мій розумничку.

Хлопчик. Ні, не так, мамо. Треба просто дуже-дуже захотіти, і тоді можна летіти і долетіти і до місяця, і до зірок. Дуже-дуже захотіти, запам'ятай!

2. Інсценізація уривка з роману «Подвиг Вайвасвати»

Виходить оповідач у давніх слов'янських строях.

Оповідач. На маленькому острові царства Атлантики чорношкіре подружжя знайшло біле немовля. Від розпрати дитину врятував жрець Сонця, який несподівано з'явився (*відходить убік*).

На сцену виходить Анура – літня чорношкіра жінка.

Анура. Жрець Сонця назвав мого білого сина Вайвасгатою. Вайвасвата означає Посланець Світла. І ще сказав жрець, що дивна доля буде в хлопчика. Я запам'ятала ці слова: «Бережіть Вайвасату. Йому належить багато здійснити. Дуже багато. Для блага людей. Коли виросте – хай не боїться страждань! Хай зневажає смерть! Хай іде, як стріла в польоті! Хай шукає. Зерно проростає в урочий час. Хай зрощує зерно мужності у своєму серці!» (*іде зі сцени*)

Оповідач (*виходить на авансцену*). Чорний Володар Атлантики Ранатака сердито пояснює своїй доньці Маруїрі закони, за якими живе його царство (*відходить убік*).

На сцену виходять юна Маруїра і її батько – Чорний Володар Атлантики.

Маруїра. Тату, чого ці люди прикуті до криниць?

Ранатака. Це раби. Вони працюють. Заробляють собі на хліб.

Маруїра. Ці люди страшно мучаться, тату. У тебе є штучні раби. І вони могли б добувати воду, виконуючи таку каторжну роботу. Зроби так. Ти ж єдиний володар Атлантики.

Ранатака. Замінити людину механізмом, Маруїро, – це значить дати людині волю. Дати їй час думати про себе. Така людина захоче знань. А знання дають силу й владу. І насолоду. Безліч людей захоче мати насолоду. І багатство. І владу. І силу. Всім же не вистачить! Почнеться страшна боротьба. Ні, хай раби працюють.

Маруїра. А плоди їхньої праці будемо пожинати ми?

Ранатака. Так, ми! І так буде завжди! (*іде зі сцени*)

Оповідач (*виходить на авансцену*). Маруїра визволяє Вайвасату з рабства, навчає його і закохується в хлопця (*відходить убік*).

На сцену виходять Маруїра і красивий велетень Вайвасвата.

Маруїра. Тримай, Вайвасгато, цей знак. З ним ти будеш у безпеці. Це знак Чорного Володаря – мого батька Ранатаки.

Вайвасвата. На ньому Пір'ястий Змій пожирає серце Лебеда. Чому Чорний Володар взяв собі такий страшний символ?

Маруїра. Я не знаю.

Вайвасвата. Розкажи мені казку про Пір'ястого Змія і Лебеда.

Маруїра. Слухай. Тільки розповім коротко. Подружилися Змій і Лебідь. Кожен мав своє царство. У царстві Змія – серед трав і квітів, серед озер і густих лісів – панували тиша і сум. А Лебідь літав у небі і співав пісні радості, розмовляв із зорями. Позаздрив Змій Лебедеві. І захотів теж політати. Лебідь скинув свої крила, дав Змієві. А коли Змій побачив царство Лебеда, власне царство здалося йому мізерним. І вирішив Змій забрати собі царство Лебеда. І кинувся він на Лебеда, розірвав груди товаришеві.

Вайвасвата. Нащо?

Маруїра. Щоб напитися його крові і мати силу літати. І глузував Змій з розтерзаного Лебеда, а той, стікаючи кров'ю, прорік, що не помре, бо безсмертний. І що наступить час, коли виростуть нові крила. І тоді...

Вайвасвата. Наступить кінець Змієві. А твій батько, Маруїро, служить Пір'ястому Змієві. Ось тому він такий жорстокий (*іде з сцени*).

Оповідач (*виходить на авансцену*). Вайвасвата розповідає дівчині страшну правду про життя на Атлантиці і висловлює здогадку, що Атлантика приречений, що Космос незабаром провчить людей, які на прекрасних землях поклоняються тирану (*відходить убік*).

На сцену виходять Маруїра і Вайвасвата.

Маруїра. Що ти бачив у місті, Вайвасгато?

Вайвасвата. Бачив розпусту й падіння, рабство і бідність. Бачив, як пророків, що просили людей опам'ятатися, зупинитися, жити за законами любові, приносили в жертву, привселюдно виривали серце. А люди скаженіли від крові, від серця, що здригалося в руках ката. Це було страшно. Я не забуду, Маруїро, званіснїлу юрбу, яка постійно вимагала нових і нових жертв, видоциш, оргій. Я бачив, як забивали сотні биків, варили їх у величезних казанах і м'ясо кидали в натовп. Як вивозили з палацу Чорного Володаря десятки здоровенних кадовбів, повних п'яного вина. Як сотні рук простягалися за червоною рідиною. Я чув, як цілу ніч радісно кричала вдоволенна п'яна юрба. Цим людям подобалося таке життя.

Маруїра. Це кінець Атлантики. Про це попереджали в папірусах пророки. Чому батько мовчить, не зупиняє жахливого потоку подій? Чому, Вайвасгато? Не знає?

Вайвасвата. Знає, Маруїро. Все це робиться з його дозволу. І наказу (*іде з сцени*).

Оповідач (*виходить на авансцену*). Доля подарувала Вайвасваті зустрiч з мудрим і волелюбним рабом Лаотою, який перекоонує хлопця в тому, що казкова Швета-Двипа – не вигадка, а реальність (*оповідач відходить убік*).

На сцену виходять Вайвасвата і старий раб Лаота.

Вайвасвата. Ти теж кажеш, Лаото, про казковий край, про Швета-Двипа. То Швета-Двипа справді є? Це не казка, не вигадка? Ти напевно знаєш?

Лаота: Так. Швета-Двипа – це острів Сонця, острів світла. То наша надія, Вайвасгато. Може, колись володарі Швета-Двипа прийдуть сюди. Тоді не буде рабів.

Вайвасвата. Чому ж вони досі не приходять, Лаото? Чого ждуть?

Лаота. Може, вони ждуть, щоб ми самі просвітлили свій розум.

Вайвасвата. Може..

Лаота. Але я вірю, Вайвасгато, що онуки наші житимуть у царстві Швета-Двипа. У царстві волі. Боги, я готовий вмерти в ривчаку, аби лише на волі! (*іде з сцени*).

Оповідач (*виходить на авансцену*). Вайвасвата в результаті низки пригод несподівано потрапляє на заповітну землю – землю Швета-Двипа, де зустрічається зі своїм справжнім батьком – великим учителем. Батько розповідає Вайвасваті його історію, відповідає на питання (*іде зі сцени*).

На сцену виходять Учитель і Вайвасвата.

Учитель. На землях Атлантики падіння людини дійшло межі. Але від долі Атлантики залежить доля інших світів. Тому Космос протиставив чорній силі сваволі та руйнації свою творящу волю. Ця сила – Швета-Двипа. Тебе було послано врятувати праведних людей Атлантики.

Вайвасвата. Чому я народився в Атлантиці, де пережив рабство, в'язницю, зневагу, зневіру, горе? Чому я не пішов вже дорослим з Швета-Двипа виконувати свою місію? Для чого були такі випробування?

Учитель. Для того щоб допомогти Атлантиці, треба народитися серед тих людей, вирости, жити їхніми болями, знати їхні потреби. Стати їхнім вождем, прийшовши із силою чужої сфери, руйнівно. Ти міг би стати для них небесним деспотом. А Швета-Двипа хоче гармонії у всьому космічному безмежжі, зокрема гармонії між народом і його вождями.

Вайвасвата. Я зрозумів, батьку. Я готовий стати проповідником і вивести людей з приреченого Атлантиса.

Учитель. Хай береже тебе Бог, сину (*йдуть зі сцени*).

3. Інтерв'ю з Олесем Бердником

Кореспондент. Ви добре знаєте свій родовід?

Бердник. Знаю його до пращадів.

Кореспондент. Про що ви найбільше мріяли в дитинстві?

Бердник. Про політ до зірок. Я вірив, що до далеких світів можна летіти безпосередньо силою бажання, думки, духовного прагнення. Тепер я знаю, що саме так прилітають до нас дивовижні гості з далеких світів.

Кореспондент. Чи вірите Ви в позаземні цивілізації?

Бердник. Позаземні цивілізації – це факт тисячолітнього пізнання, а не предмет віри. Тому я не вірю. Я знаю.

Кореспондент. Які, на Вашу думку, книги варто прочитати всім?

Бердник. Новий Заповіт, Бхават-Гіту, казки й міфи народів світу, поеми Тараса Шевченка і поезії Ліни Костенко, «Листя трави» Вітмена, «Фауста» Гете. О Боже! Не вистачить місця, щоб перелічити скарби слова, що їх неодмінно треба прочитати всім, аби збагнути власне унікальне призначення у Всесвіті!

Кореспондент. Як Ви ставитесь до рок-музики?

Бердник. На жаль, сьогодні чим потворніше, чим наркотичніше, похабніше і безголосо – тим вважається краще. Так званий рок у тому вигляді, в якому він пропагується, – це прорив демонічного світу в стрій народної традиції та класичної творчості. Цей гіпнотичний резонанс сил антижиття веде нашу молодь у безодню саморуйнування. Розгул порносексу, цинізм, розпуста, ствердження вездозволення, відвертий культ сатани (навіть у зовнішніх атрибутах) – це все прояви сил п'їтьми. Пробудження буде жахливим!

Кореспондент. Що таке інтелігентність у Вашому розумінні?

Бердник. Інтелігентність – це мудрість. А мудрість – слідування обов'язку. А обов'язок – це любов. А любов – це крила, що обнімають світ.

Кореспондент. Хто Ваш найближчий друг?

Бердник. Великий Учитель, відомий світові за текстами Нового Заповіту і народними переказами. У найтяжчі хвилини Він поруч. Він посилає мені найкращі рішення.

Кореспондент. Чого не можна пробачити навіть найкращим друзям?

Бердник. Нікому не можна пробачити зради. Але найкращі друзі не зраджують.

Кореспондент. Якби Ви стали главою держави, що зробили б у першу чергу?

Бердник. Для нашої країни, як і для всього світу, найперше потрібен рішучий поворот у свідомості людей: повна переорієнтація від цілей прагматичних до духовних. Людина – це Дух. Одухотворена людина буде краще працювати, збагне сенс свого життя, знайде рішення всіх наболілих питань, перед якими ми сьогодні стоїмо розгублені.

Кореспондент. У якій країні Вам хотілося б побувати?

Бердник. Найжаданіша країна – Світонія. Це країна мрії.

Кореспондент. Чи можете назвати місце, Вам наймилише?

Бердник. Над Дніпром. Шкода, що ми так спотворили його красу.

Кореспондент. Чи є у Вас улюблене заняття, крім основної діяльності?

Бердник. Люблю писати картини на фантастичні сюжети.

Кореспондент. Яке свято для Вас – найкраще?

Бердник. Великдень.

Кореспондент. На що не шкода потратити мільйон?

Бердник. Не тільки мільйон, а й сотні мільйонів, мільярдів не шкода потратити на руйнування стін невігластва.

Кореспондент. Що Ви робите, коли маєте поганий настрій?

Бердник. Кажу собі: радуйся! Навіть слово «радість» несе в собі заряд бадьорості й оптимізму.

Кореспондент. Яке запитання Ви хотіли б поставити собі?

Бердник. Як можна жити у світі, де за кілька тисячоліть неможливо вирізати хоча б рік, у який не гриміли б війни, не лилася би безневинна кров?

Кореспондент. Ваша відповідь?

Бердник. Неможливо більше терпіти безсоромність і безумство правителів, керівників, вождів, віровчителів, що перетворили прекрасну Планету в пекельний лабіринт жаху й страждань. Людині був подарований дивний, чарівний світ – чисті моря й океани, буйні ліси, водоспади, райські квіти, вільні звірі й птахи. У що ж ми перетворили все, друзі? Земля стала клоакою жаху в галактичному зоряному саду. Пора отямитися, пробудитися від тисячолітньої сплячки рабства, зрадництва і братовбивства. Створимо нездоланне братерство Духовних Республік, очистимо землю від сміття століть, відкриємо шляхи до відновлення дружби Людини з Природою. Бунтівливі стихії можна скотити лише Любов'ю.

Коментарі до змісту газет

Газета «Олесь Бердник у фотографіях» містить фото Олеса Бердника; газета «Світова фантастика: персоналії» – фото визначних фантастів світової літератури; газета «Олесь Бердник – вершина української фантастики» – титульні обкладинки книг письменника з анотацією під кожною фотографією; газета «Олесь Бердник – художник» – репродукції картин Бердника з коротким їх описом; газета «Олесь Бердник – поет-пісняр» – тексти пісень; газета «Українська Гельсінська Спілка» – фото членів організації (41 чол.), газета «Гори Олеса Бердника» – фото гір, вершини яких підкорив Бердник; газета «Валентина – кохана жінка Олеса Бердника» (фото Валентини Бердник-Сокоринської і її творчих робіт) тощо.

Література

1. Бердник Громоваця. Зорі та терни Олеса Бердника / Громоваця Бердник // Бердник Олесь. Золоті Ворота: Поезія, публіцистика, інтерв'ю / Упоряд. та передм. Г.Бердник / Олесь Бердник. – К.: Смолоскип, 2008. – С.5–9.

2. Бердник Олесь. Подвиг Вайвасвати // Бердник Олесь. Покривало Ізиди / Олесь Бердник. –К.: Видавництво «Схід-Захід», 2010. – С.113–270.

3. Бердник Олесь. Золоті Ворота: Поезія, публіцистика, інтерв'ю / Упоряд. та передм. Г.Бердник / Олесь Бердник. – К.: Смолоскип, 2008. – С.183–359.

4. Бердник Олесь. «Вічна любов – щохвилинна радість Буття». // Бердник Олесь. Золоті Ворота: Поезія, публіцистика, інтерв'ю / Упоряд. та передм. Г.Бердник / Олесь Бердник. – К.: Смолоскип, 2008. – С.143–153.

5. Олійник Борис. Слово про Олеса Бердника // Бердник Олесь. Золоті Ворота: Поезія, публіцистика, інтерв'ю / Упоряд. та передм. Г.Бердник / Борис Олійник. – К.: Смолоскип, 2008. – С.363–364.

6. Хоменко Олександр. Провісник зоряного вирію // Бердник Олесь. Золоті Ворота: Поезія, публіцистика, інтерв'ю / Упоряд. та передм. Г.Бердник / Олександр Хоменко. – К.: Смолоскип, 2008. – С.365–378.

7. Бердник Олесь. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://berdnyk.com.ua/news>.

8. Бердник Олесь. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.

Вручити учневі ключі... від тексту

Анатолій Фасоля,

кандидат педагогічних наук,

м. Київ

Тетяна Остапонець,

учитель української мови та літератури

Новоград-Волинської ЗОШ I–III ст. №8

Житомирської області,

член творчої групи з особистісно зорієнтованого

навчання української літератури

Пропонована увазі читачів методична розробка — результат співпраці науковця і вчителя-практика, підсумок пошуків під час підготовки до уроку за поезією І. Малковича «Із янголом на плечі», рефлексій після заняття, обміну думками упродовж наступних днів і тижнів.

Роздуми привели до висновку, винесеного в заголовок. Його, звичайно ж, не слід розуміти буквально. Ідеться про спільний — учителя і учня — пошук, результатом якого має стати усвідомлення юними читачами очевидної для читача старшого і досвідченого істини: кожен твір потребує для прочитання свого «ключа», без якого зміст (глибинний!) може так і залишитися нерозкритим. І це при тому, що твір читається, інтерпретується, аналізується тощо.

Запрошуємо спільно пройти цей шлях, аби потім запросити до такої мандрівки своїх вихованців, збагативши їхній досвід умінням прочитання віршів, у яких, на перший (а для когось і на другий, третій (!)) погляд, «так усе заплутано і незрозуміло». Вдячні будемо, якщо поділитися своїми знахідками, висловіте враження і міркування «з приводу».

Отже, поезія... «Не поезія, а суцільний знак запитання», — подумалося після першого прочитання. Питання з'являються уже з приводу заголовка («Що автор хоче ним сказати?»), який, як відомо, висловлює головну думку твору. Запитання подвоюються після підзаголовка: «Це справді балада? А чому старосвітська?» (... Зовсім недоречно згадуються гоголівські «Старосвітські батюшки і матушки»...). Запитання множаться заледве не після кожного рядка, а то й слова: «Хто цей «хтось»? Чому він без імені? Чому він бредє самотньо? Чому самотньо, якщо він «із янголом на

плечі»? Чому у першій строфі ліричний герой «бредє», а у другій — «іде»? Чому краєм світу? Що символізує «край світу»? Як герой потрапив сюди? Як давно він бродить? Чому уночі? Що уособлює (символізує «господня свіча»? Яке смислове навантаження несе слово «собі» у рядку «Хтось бредє собі самотньо»? Дванадцять (!) запитань до строфи, у якій одинадцять слів! І це, здається, не межа...

Після прочитання наступних строф з'являються все нові і нові запитання. Але з'являється і відчуття настрою вірша (сум... тривога... бентега...), його кольоровою гамою (сіро-чорні тони, проблиск світла десь згори (зліва? справа?), розмитий контур постаті людини з білою «плямою» — ангелом — на плечі), і... музичного супроводу (невизначна монотонна мелодія...). Та й попри силу-силенну запитань поступово вияснюється і смисл.

Хтось (чому без імені — ще не знаємо, але читацький досвід «підказує», що це може бути узагальнений образ) кудись іде (куди й чому також не знаємо). Немає відповіді і на інші запитання. Однак стає зрозуміло, що цей «хтось» — позитивний герой. Чому ж бо інакше гнав його у спину сірий маятник життя, завивали вітер вирівий і Ірод моровий?

З'являється почуття симпатії і захоплення силою духу і мужністю, з якою ліричний герой долає свій шлях. Переборюючи спротив «злих сил», а може, й самої Долі, адже «вже й не дихає свіча», а він усе йде і йде... Сугестивна енергія вірша захоплює і веде... до початку вірша. Приходить думка: якщо чи не кожне слово породжує запитання, то, може, ключ до поезії і слід шукати у їхніх значеннях?

Читаємо спочатку (для унаочнення результат пошуку представляємо у вигляді таблиці).

Текст вірша	Лексичне значення слів, можливе трактування їхнього змісту
Краєм світу уночі...	У грецькій міфології краєм світу вважалися «Геркулесові стовпи» — дві скелі на протилежних берегах Гібралтарської протоки. За ними, вважали у стародавньому світі, немає ніякої дороги. Це крайня точка. За віруваннями українців, край світу — це місце, де сходяться небо і земля і де ніхто із живих ніколи не бував.
При Господній при свічі...	За православним і католицьким уявленням, свічка, що горить, символізує присутність у душі Господнього слова, яке вказує шлях, вселяє віру і надію... ("Слово Твоє — світильник перед ногами в мене, світло на мой стежці" (Пс. 118. 105).
Хтось бредє собі самотньо...	Із трактувань слова «брести» у «Словнику української мови» вибираємо вочевидь найточніше: повільно або важко йти (синоніми: волоктися, плестися, плентатися...). Займенник «собі» спочатку «випадає з поля зору». Однак трактування, яке подає Словник української мови, — займенник «уживається при дієсловах, а

	також при інших словах, які виступають у ролі присудка, підкреслюючи, що дія відбувається вільно, незалежно» — містить суттєву «підказку» для читача: ліричний герой зайшов на край світу, до межі за власною волею!
Із янголом на плечі...	За віруванням, ангел-охоронець дається людині Богом при хрещенні і невидимо перебуває при ній протягом усього життя, якщо людина зберігає в собі любов до Бога й істинну віру... Ось іще одна підказка: ліричний герой у труднощах і тяготах зберігає віру в Бога, надіється на Його підтримку...
Іде в ніде, в невороття...	В ніде (діал.) — в нікуди. В невороття — в неповернення. Значить, ліричний герой іде, не знаючи куди, без певного напрямку? Мабуть, що так. Але йде він у пошуках відповіді, що також очевидно, на якісь важливі для себе запитання. Її знаходження і стане його «точкою неповернення» (Він уже не повернеться до себе минулого?).
Іде лелійно, як дитя...	Словник С. Караванського подає слово «лелійний» як синонім до «білий», що можемо трактувати і як світлий. Як «лелійно-білу панну» характеризує дружину І. Виговського І. Нечуй-Левицький («Гетьман Іван Виговський»). Тарас Малкович рядок поезії Г. Гейне «Лорелія» перекладає: «Красуня лелійна і чиста». У контексті поезії І. Малковича можемо сказати: «Ліричний герой іде, сповнений чистих і світлих помислів». Саме такими чистими і світлими є почуття дітей.
І жене його у спину сірий маятник життя...	За «Словником української мови», «сірий» — «нічим не примітний, невиразний; безлиций (Сірі будні)». «Гнати» означає «змушувати рухатися в певному напрямку».
Щоб не вештав уночі при Господній при світі, щоб по світу не тинявся із янголом на плечі...	«Вештатися» — «ходити сюди-туди, в різних напрямках, блукати, бродити десь»; «тинятися» — (найчастіше вживають як пояснення «ходити сюди-туди без певної мети й напрямку», однак у контексті змісту поезії вочевидь правильним є «ідучи, хитатися, похитуватися (від втоми, хвороби тощо).
Віє вітер вировий, віє Ірод морозивий, маятник все дужче бухка, стогне янгол ледь живий...	«Вировий вітер», за карпатськими повір'ями, забирає здоров'я, а може підхопити і занести у провалля». Ірод — синонім нелюда, ката. Мор — пошесть, пошесна смерть.
А він йде і йде, хоча вже й не дихає свіча, лиш уста дрижать гарячі: янголе, не впадь з плеча.	Ліричний герой попри все іде до мети... Він одержимий нею...

Зводимо воедино віднайдені смисли окремих слів, рядків, строф.

Ліричний герой долає важкий і складний шлях. Пройдено уже чимало доріг. І ось межа. *Край світу.*

(Учитель демонструє ілюстрацію 1, див. обкл. 3)

Далі шляху нема. Чи є? Він усе йде і йде (бреше повільно і важко), навіть уночі...

Ліричного героя надихає, дає сили витримати усі незгоди, вселяє надію віра в Господню підтримку. Він відчуває присутність вищих сил («господня свіча», ангел-охоронець на плечі).

Що веде його? Що він шукає? На початку поезії ми цього не знаємо. Знаємо лишень, що помисли ліричного героя чисті (лелійні). Саме виходячи з цього, можемо припустити, що такою спонукою можуть бути пошуки себе, смислу власного життя. І це його вільний, самостійний вибір (Він бреше собі самотньо...). Таке припущення пояснює і його самотність. Справді, пошуки власного «Я» людина може здійснити лише сама. А вищі сили — то допомога на шляху пошуку.

Підтвердженням здогаду про чисті помисли ліричного героя є постання проти нього «сил зла» (І тут не лише вітер, що сіє смерть (вировий), не лише Ірод, уособлення ката, що несе з собою мор (смерть), а й сірий маятник життя, який також прагне зіштовхнути ліричного героя з обраного шляху. Вочевидь віднайдення себе загрожує сірості існування!)

Роздратування «сірого маятника» й інших темних сил викликають не лише наполегливі пошуки, а й незглибима віра ліричного героя, Господня підтримка і присутність ангела-охоронця, які додають йому сили...

Ліричному героєві важко не лише фізично, а й морально, він починає втрачати віру (мабуть, тому «стогне янгол ледь живий», «вже й не дихає свіча»). І все ж переборює свою втому і навіть, можливо, зневі-

ру. Він одержимий своєю метою, ціллю (саме тому «уста гарячі»?). І в ці хвилини (на межі! На краю світу!) приходять усвідомлення, що лише Господня підтримка може врятувати від забуття, допомогти здолати шлях і досягти мети. Саме тому читач буквально чує цей пристрасний шепіт: «Янголе, не впадь з плеча».

Це і є головною думкою (ідеєю) поезії: «Людина повинна знайти себе у житті, своє місце, свій шлях. Ці пошуки старі, як і світ (саме тому так означено жанр поезії — «Старосвітська балада»). Вони бувають часто складні і важкі. Але тільки тоді життя чогось варте, коли воно сповнене вищого смислу. І завдання людини — віднайти його. І ці пошуки можуть бути успішними, якщо вони чисті і світлі і в путі з людиною буде Господня підтримка, віра, коли людина буде долати шлях «із янголом на плечі». Автор ніби говорить читачеві: «Якщо живеш з вірою в серці, ідеш по життю із янголом на плечі, Ти дійдеш, Ти знайдеш, Ти збудешся!».

А тепер про шлях, який учитель долала разом з учнями, про спільне віднайдення ключів від поезії.

Тема. Іван Малкович. "Із янголом на плечі". Роздуми сучасного поета про те, якою повинна бути людина.

Мета: допомогти учням збагнути суть авторського задуму; розвивати навички вдумливого читання ліричного твору; аналізувати прихований зміст поезії, висловлювати власні міркування; виховувати почуття оптимізму, віру в перемогу добра.

Цілі.

Учні знатимуть: зміст поезії "Із янголом на плечі", її тему, ідею, підтекст твору.

Учні вмітимуть: вдумливо читати і коментувати поезію; висловлювати власне ставлення до прочитаного, пояснювати прихований зміст твору.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет, підручник, проектор, паперові янголи.

Методи, прийоми, види, форми роботи: асоціювання, "мовчазне читання", індивідуальне випереджувальне завдання, "повільне читання", словесне малювання, "мікрофон", аудіозапис поезії у виконанні гурту "Плач Ієремії".

Методичне надзавдання уроку. Розкрити суть авторського задуму: кожен повинен плекати в собі "янгола", не схилитися перед життєвими випробуваннями, бути вірним власній душі і своєму життєвому призначенню.

Хід уроку

I. Мотиваційний етап

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку (Обмін побажаннями.)

2. Актуалізація суб'єктного досвіду й опорних знань.

2. 1. Озвучення притчі.

Учитель.

Якось до чоловіка звернувся янгол:

— Хочеш, я покажу тобі твоє життя?

— Хочу, — відповів чоловік.

Янгол підняв його над землею й чоловік побачив своє життя і дві пари слідів від ніг, які йшли поряд.

— Хто це зі мною?

— Це я, — відповів янгол, — я супроводжую тебе все твоє життя.

— А чому інколи залишається тільки одна пара слідів?

— А це найтяжчі періоди в твоєму житті, — відповів янгол.

— І ти покидав мене в найтяжчі хвилини? Як ти міг? — схвильовано запитав чоловік.

— Ні, це я ніс тебе на руках, — відповів янгол.

Учитель.

— Про що ця притча? (Відповіді учнів).

Учитель. Я її смисл розумію так: у кожного із нас є свій янгол-охоронець. Кажуть, він сидить на правому плечі. Янгол-охоронець... Які асоціації, почуття викликає у вас це слово?

2. 2. Асоціювання: ключове слово — янгол.

2. 3. Озвучення напрацювань.

II. Цілевизначення і планування

1. Оголошення й аналіз теми уроку.

Учитель. Сьогодні ми поговоримо про одну дуже важливу проблему. Вона висловлена в темі уроку. Прочитайте. Як ви розумієте її? (Думки учнів).

Учитель. Я радію за вас, бо наші думки збігаються. Я теж вважаю... (висловлюю своє бачення). Отож запрошую до розмови. А нашими співбесідниками сьогодні на уроці будуть Іван Малкович та ліричний герой поезії "Із янголом на плечі". Запишіть тему уроку.

Ви, напевно, здивувалися, коли я сказала, що нашим співрозмовником буде Іван Малкович. Хіба можна говорити з людиною, якої немає поряд? (Так. Бо автор присутній у своїх творах. Він адресує їх нам, своїм читачам, і вірить, що ми зрозуміємо його задум. Отже, збагнути суть задуму автора в поезії "Із янголом на плечі" і буде нашим головним завданням.)

2. Визначення індивідуальних цілей, ознайомлення із загальними.

Учитель. Діти, а зараз подумайте, чого ви хочете навчитися і про що хочете дізнатися на сьогоднішньому уроці. Свої цілі запишіть на паперових макетах ангелів, що лежать у вас на партах. (Учні записують цілі, за бажанням озвучують).

А ось наші загальні цілі:

Ми ознайомимося з поезією Івана Малковича "Із янголом на плечі", будемо вдумливо читати і коментувати поезію, пояснювати її прихований зміст, визначати роль художніх засобів, висловлювати власне ставлення до прочитаного.

III. Опрацювання навчального матеріалу

1. Настановне слово вчителя.

Учитель. Октавіо Пас, мексиканський поет, говорив: "Вірші не можна пояснити, їх можна тільки збагнути... Збагнути вірш — то насамперед почути його. Слова входять через слух, змінюються перед очима, тануть, якщо придивитися до них. Будь-яке прочитання віршів закінчується тишею".

Прослухайте уважно вірш і спробуйте відчути його настрій.

2. Читання вчителем поезії.

3. Емоційна пауза.

4. З'ясування емоційного враження від почутого.

— Що ви відчували, коли звучала поезія?

(Відповіді учнів).

5. Мовчазне читання поезії учнями.

Учитель. Прочитайте поезію мовчки. Читаючи, впустіть її у свою душу, щоб вона ніби пройшла через вас, і тоді вам відкриється справжнє поетичне диво. Сконцентруйтеся не лише на відчуттях, а й на картинах, які побачите, звуках, які відчуєте, запитаннях, які виникнуть.

— Чи зрозуміли ви вірш? Які запитання виникли під час читання? (Відповіді учнів).

6. "Повільне прочитання" поезії. Словесне малювання.

Учитель. "Отже, спробуймо з'ясувати, що нам "каже" автор.

Краєм світу, уночі,

при Господній при свічі

хтось бреде собі самотньо

із янголом на плечі.

— Що ви побачили? (Відповіді учнів).

— А от у мене виникли запитання:

Чому цей "хтось" "бреде самотньо"?

Чому саме "бреде"? Бреде "край світу"? Та ще й "уночі"?

«Край світу» — це де? І який він?

І хто такий отой "хтось"? Чому він не має імені?

Якщо він "із янголом на плечі", то чому бреде "самотньо"?

Що символізує "господня свіча"?

Поміркуємо? (Відповіді учнів).

Учитель.

— Прочитаймо другу строфу:

Йде в ніде, в невороття,

йде лелійно, як дитя,

і жене його у спину

сірий маятник життя, —

— Що ми дізнаємося з неї? Які питання виникають?

Цей "хтось" іде "в ніде (Тобто...)", "в невороття" (Тобто...). Але при цьому "йде лелійно, як дитя" (Чому?).

Що це за "маятник життя"? Чому він "сірий"? Чому маятник життя ліричного героя "жене у спину"? Жене, тобто... штовхає? Куди?

Учитель.

Відповідь знаходимо у третій строфі:

Сірий маятник життя жене ліричного героя...

...щоб не вештав уночі

при Господній при свічі,

щоб по світі не тинявся
із янголом на плечі.

Прокоментуємо зміст. Який смисл вкладено в слова "не вештавсь", "не тинявся"?

(Слова вештатися, тинятися – означають "повільно ходити без певної мети", значить бездіяльно жити, марнувати подарований Богом час і можливості. Такими можливостями є свіча – символ чистих і благородних намірів – і янгол-охоронець – опіка, добровільно дана Богом. Тому не варто ними нехтувати в своєму житті.)

Звертаємося до четвертої строфи.

Віє вітер вировий,
виє Ірод моровий,
маятник все дужче бухка,
стогне янгол ледь живий...

— Символом чого виступають у поезії образи вітру, Ірода морового?

(Образ вітру виступає символом руйнування, спустошення і нищення, Ірод моровий – символ зла.)

— Що нагадують вам картини, змальовані автором?

(Картини змальовані автором, починають нагадувати "фільми жаків": виття, завивання, бухкання... І допомагають відчувати напруження, яке переживає ліричний герой.)

Останній рядок доповнює картину: навіть безсмертний янгол "стогне ледь живий".)

А людина іде...

А він йде і йде, хоча
вже й не дихає свіча,
лиш уста дрижать гарячі:
янголе, не впадь з плеча.

— Гарячі уста... Чому вони гарячі? Припускаємо, не лише від втоми. (Відповіді учнів.)

(Це може свідчити і про одержимість ліричного героя, його прагнення досягти своєї мети – і для нас уже зовсім не суттєво, що це за мета. Важливо, що герой, переборюючи усі перешкоди, наполегливо прямує до неї.)

Учитель. Автор ніби говорить читачеві, що сама людина вибирає, як їй чинити, кого слухати, як будувати власне життя. Який же шлях обрав ліричний герой? (Відповіді учнів.)

Ліричний герой обрав тернистий, важкий шлях пошуків, долання перешкод. І як важливо, щоб йому не забракло сил пройти цей шлях, коли навіть янгол "ледь живий" від втоми.

Однак ліричний герой розраховує як на власні сили, так і на... янгола...

То що ж це за сила така?

Хто такі янголи-охоронці і що про них відомо з християнських вірувань, нам розкаже ваш однокласник, який підготував цікаву інформацію (слайдовий супровід із зображенням ангелів (див. обкл. 3).

Учень. Мовою оригіналу Біблії слово "ангел" звучить як "Малахіт", буквально перекладається як "вісник". Ангелів сотворив Господь. Вони є Його слугами та посланцями і нашими охоронцями під час земного життя.

Ангели або янголи, за біблійними оповідями, – істоти зовні схожі на людей, з білими крилами та надприродними можливостями, не обмежені в часі та просторі. Їм довірено захищати праведних, підносити молитви людей до Бога, відводити душі в потойбічний світ, відділяти добрих від злих на Останньому суді.

Кожній людині даровано ангела для допомоги їй у добрих справах. Такий ангел називається ангелом-

охоронцем. Вони зацікавлені в наших добрих стосунках з Богом, тому що від цього залежить успіх і тривалість нашого життя.

Учитель. Отже, світле в людській душі асоціюється з білістю янгола. Він має добру енергетику й оберігає людину від сил зла.

— Як ви зрозуміли останні рядки? Чому Іван Малкович саме так закінчив твір?

(Останні рядки поезії звучать як слова молитви. Справді, якщо янгол впаде з плеча, то хто нас порятує? Хто дасть сили рухатися далі непростим життєвим шляхом?)

— То про що ж цей вірш? Як ви зрозуміли суть задуму автора?

(Автор говорить про кожного з нас, бо всі ми – подорожні на цій землі. У кожного з нас є свій янгол. Тільки втримати його на плечі хтось може, а хтось – ні. Тому кожен повинен плекати в собі янгола, не схилитися перед життєвими випробуваннями, "не вештатися, не тинятися", а гордо крокувати життям.)

— Поезія "Із янголом на плечі" має підзаголовок "Старосвітська балада".

Як ви думаєте, чому автор саме так визначив жанр свого твору? (Разом з учнями пригадуємо визначення терміна «балада», доводимо, що це саме балада, і з'ясуємо, чому вона старосвітська.)

(У баладі "Із янголом на плечі" є елементи легенди (в основу покладено біблійну легенду) та героїки. Героїчним тут постає осяяне високою моральною метою людське життя. Старосвітська, тобто йдеться про одвічну проблему, яка актуальна в усі віки – це призначення людини на цьому світі.)

7. Читання поезії вголос учнями.

Учитель. Уявіть собі, що ви особисто учасник тієї маленької драми, про яку йдеться в поезії. Це ви йдете темної ночі, вас гонить якась необхідність, ви втомлені, страх закрадається у серце. А ще більший страх – що не встигнете, не дійдете, не виконаєте те, що зобов'язані. Єдина надія – янгол на плечі, але й він ледве тримається. І ви спраглими устами благаєте: "Янголе, не впадь з плеча".

Спробуйте передати цю картину інтонацією, темпом, відповідними паузами, певними логічними наголосами, прочитавши поезію вголос. Після виразного читання поезії вашим однокласником будьте готові прокоментувати особливості його прочитання.

— Якби вам довелося добирати музичний супровід до вірша, яким би він був за настроєм? (Відповіді учнів.)

— А ось яку музику написали учасники гурту "Плач Іеремії".

8. Прослуховування музичної обробки вірша "Із янголом на плечі" у виконанні Тараса Чубая. (Під час звучання пісні вчитель запалює свічу для підсилення емоційного ефекту.)

— Поділіться своїми враженнями від прослуханої музики.

9. Мікрофон. Якби була можливість поговорити зі своїм янголом-охоронцем, то про що була б ваша розмова?

IV. Рефлексивно-оцінювальний етап

1. Рефлексія результату навчальної діяльності.

Учитель. Наш урок добігає кінця. Що ви винесли для себе із цього заняття? Чого навчилися як читачі, що зрозуміли?

Цей урок мені дуже сподобався. Построфний аналіз вірша допоміг мені зрозуміти головну думку, яку хотів донести до нас, читачів, Іван Малкович. Для себе я збагнув, що в житті не все легко дається. Треба подо-

лати певні труднощі, а можливо, доведеться зробити важливий вибір у житті, щоб досягти своєї мети. Та дуже важливо залишатися людиною в цьому світі та вірити в підтримку свого янгола-охоронця. (Денис Д.)

Після прочитання поезії спочатку в мене виникло почуття неспокою, тривожності. Та потім я зрозуміла, що хоч по життю людина "бреде самотньо", але може розраховувати на підтримку вищих сил. І тоді цей настрій тривоги зник. Як читач на уроці я вчилася бачити, розуміти й відчувати кожне слово. Відтворювала в уяві картини поезії. (Настя Т.)

Мені сподобалося, як Світлана прочитала вірш. Силою голосу їй вдалося передати настрої вірша. Я уявила людину, яка блукає по світі і шукає себе, своє призначення в житті. У цьому їй допомагає янгол-охоронець, який спрямовує її на правильний шлях і оберігає від біди. А ще я відчула той душевний стан ліричного героя, що йому довелося пережити. (Юля С.)

На уроці я поставила перед собою завдання: зрозуміти щось суттєво значуще для себе. Урок доторкнувся до моєї душі. Я зрозуміла: крокуючи життям, треба прислухатися до своєї совісті. І тоді, як говорив Іван Малкович "... кожен в цім світі спасеться". (Марія П.)

2. Рефлексія досягнення визначених цілей.

Учитель. Чи вдалося досягти цілей, які ви ставили на початку уроку? Над якими цілями ще слід попрацювати? (Діти прикріплюють цілі на паперових янголятках на дошку).

3. Оцінювання навчальної діяльності.

— Поставте собі оцінку й назвіть учнів, які, на вашу думку, найкраще працювали на уроці.

— Мені теж приємно відзначити роботу на уроці (називаю учнів) високими балами. Сподіваюся, що є серед вас ті, кого зацікавила творчість Івана Малковича, і ви самостійно продовжите спілкуватися з іншими героями його поезій.

Домашнє завдання.

Обов'язкове загальне: вивчити напам'ять поезію "Із янголом на плечі".

Обов'язкове на вибір: а) скласти сенкан до слова "янгол";

б) написати есе до запропонованої ситуації: хтось із Ваших однокласників висловив думку, що поезії сучасних авторів нецікаві і незрозумілі. На основі роботи з текстом вірша І. Малковича "Із янголом на плечі" переконайте свого співрозмовника, що це не так. Для цього напишіть невеличке есе (до 1 стор.). Побудуйте його за правилами судження: теза, заперечення, аргументи, висновок. Прочитайте написане комусь із однокласників (за вибором) або батькам.

За бажанням: дібрати сучасні або класичні музичні твори, на які можна було б покласти слова поезій Івана Малковича.

Учитель. Діти, зберегти янгола-охоронця — означає зміцнити свою віру, духовність, залишитися вірним власній душі і своєму життєвому призначенню. Тож нехай ваші уста якнайчастіше промовляють слова молитви: "Янголе, не впадь з плеча"...

Система уроків з вивчення творчості Олександра Довженка Урок третій*

Людмила Назаренко,

вчитель-методист ЗОШ I—III ст. № 45

м. Миколаїв

Тема уроку. Війна як лакмус в оцінці життя, смерті, кохання, віри, ідеалів за кіноповістю «Україна в огні» О. Довженка

Мета літературної освіти: продовжити роботу над інтерпретацією основних моментів твору О. Довженка, розкрити особливості творення жіночих образів, діалектичне розуміння війни, моральний вплив її на людину; виявити розуміння учнями символів, вчити старшокласників правильно розуміти проблеми епохи, за якої жив митець; сприяти розвиткові читацької компетентності, самовдосконаленню навичок праці з інформаційними джерелами; формувати вміння критично і толерантно ставитись до різних точок зору, розвивати творчі здібності учнів-читачів; виховувати основні моральні цінності.

Цілі: цілісно сприймати композицію тексту; проаналізувати ставлення автора до війни, України, її народу; узагальнювати, систематизувати опрацьований матеріал; проводити дослідно-пошукову роботу; висувати гіпотезу; обмінюватись враженнями щодо прочитаного; формулювати власну позицію; надавати оцінку; зіставляти авторську оцінку з власною; досягати мовні засоби, використані автором; самостійно здобувати нові знання з різних джерел, обробляти їх; володі-

ти навичками праці з різними джерелами, візуалізувати матеріал; визначати цінність твору; доводити власну позицію стосовно прочитаного тексту, знайденої або побаченої, почутої інформації, створювати, розробляти, моделювати проекти; виконувати творчі завдання; оперувати літературними знаннями; передбачати кінцевий результат своїх дій.

Завдання: виявити типове і відмінне в жіночих образах; проаналізувати образ вогню як різноманітної категорії для вираження почуттів, наслідків війни; написати міні-вір або підготувати усне повідомлення за самостійно складеним планом на одну з тем: «Мое ставлення до образу Олесі» або «Образ народу у творі «Україна в огні» О. Довженка».

Змістові лінії літературної освіти:

Л – опрацювання художнього твору;

А – система людських цінностей;

К – художнє слово як увічнення для поколінь досвіду життя людини, її думок, переживань; вибір життєвого шляху; людина і суспільство;

М – формування повної зв'язної аргументованої відповіді або умотивованої відповіді, повідомлення;

Д – формування системи компетенцій, загальних умінь і навичок читацької діяльності.

* Уроки 1, 2 див. у журналі УЛЗШ №№ 11, 12 – 2014

Компетенції учня-читача: домінувальні: читацька, літературознавча, інформаційна, комунікативно-мовленнєва; **фонові:** діяльнісно-операційна, творча.

Очікувані (плановані) результати: читання й інтерпретація змісту кіноповісті, представлення результатів виконання дослідницьких завдань, накопичення емоційно-чуттєвого досвіду, розуміння людини, її вчинків у надзвичайних умовах.

Тип і різновид уроку – заняття з літератури в системі інформаційних технологій навчання учня-читача.

Теоретико-літературні поняття: кіноповість (повторення).

Літературно-мистецькі зв'язки: живопис (О.Дейнека. «Мати»), історія, інформатика, суспільствознавство, музичне мистецтво («В землянці»).

Інформаційні засоби навчання, посібники, матеріали, програмне забезпечення уроку літератури: комп'ютер, текстовий редактор, програми для створення мультимедійних презентацій, CD-диски.

Варіативне домашнє завдання: провести компаративний аналіз творів «Україна в огні» О. Довженка та Г. Тютюнника «На згарищі» + оформити у вигляді буклету виконану дослідницьку роботу з теми: «Поетична стилістика кіноповісті «Україна в огні» + висловити враження від кінофільму «Україна в огні» (усно).

II. Модель уроку-заняття з літератури **Композиція та сюжетно-змістові лінії літературної освіти школярів** **Зачин уроку**

I. Вступне слово-звернення вчителя до учнів-читачів

Дорогі друзі! Ми народились і виростили в мирний час. Ми ніколи не чули сирен, що сповіщають про військову тривогу, не бачили зруйнованих фашистськими бомбами будинків, не знаємо, що таке нетоплена тривалий час оселя і мізерний військовий пайок. Нам важко повірити в те, що людське життя обірвати так само просто, як вранішній сон. Про окопи і траншеї ми маємо уявлення лише з кінострічок, художніх творів та розповідей фронтовиків. Для нас війна – історія. Перемога нашого народу у Великій Вітчизняній війні не тільки радість, а ще й скорбота. Було підраховано, що з кожної сотні тих, хто воював, залишилось у живих лише троє. Трагічні події часів Другої світової війни сприймалися Олександром Петровичем важко: він узяв долю країни до серця. І цей біль, ці муки будили його сумління, прояснювали розум, підводили до розуміння причин трагедії, що сталася.

Великі художники ідуть до людства як повпреди своїх народів, як речники їхніх дум і устремлень. Через особу художника народ виповідає світові себе, своє найзаповітніше. Саме з такою місією входить в царину світової культури Олександр Довженко.

О. Гончар

Основна частина

II. Орієнтаційно-прогностична лінія літературної освіти

Повідомлення, корпоративне формулювання теми уроку, читацьких завдань

Розгляду кіноповісті «Україна в огні», яка є репрезентантом думок і відчуттів О. Довженка в ті часи, ми присвячуємо сьогоднішній урок. Сформулюйте читацькі завдання, які ви спроможні розв'язати на цьому уроці, на підставі теми й отриманого домашнього завдання.

Визначення особистісно важливих цілей діяльності

(Учні за допомогою вчителя визначають цілі діяльності.)

Умотивування наступної діяльності вчителем або/і школярами

Ніхто й ніколи не дослідить, коли і за яких обставин народ народжує своїх геніїв. Вони з'являються не за рознарядкою і не шляхом певного відбору, тому на їх долю і долю їхньої творчості випадає часом багато прикросців. Як же високо ширяла думка Довженка, як далеко в часі і просторі простиралась енергія його душі, спробуємо дізнатись, продовживши роботу над кіноповістю, а також дослідимо долю народу крізь призму авторського бачення й оцінки.

Позитивна настанова на вирішення літературно-мистецьких завдань

Маємо всі підстави, щоб вирушити в путь і пере-свідчитись, що ніхто з письменників I половини ХХ століття, як Довженко, не володів даром всебачення і про-світництва. Наш шлях не буде легким і потребуватиме від вас читацького досвіду, нестандартності мислення, але сподіваюсь, що ви впораєтесь.

Кульмінаційні моменти **розв'язання літературно-мистецьких завдань**

III. Проективно-операційна лінія літературної освіти

Представлення результатів самостійної читацької діяльності учнів-читачів (I група)

Засудження війни в кіноповісті «Україна в огні»

Для Довженка суттєвою була тільки правда і більш нічого, крім правди. Для нього Україна – це українці. Тому в центрі твору – трагічна доля Лавріна Запорожця, простого селянина-хлібороба, що уособлює собою долю всього українського народу.

І хоч як не відвертали наш народ від його історії, національна генетична пам'ять зберегла її для нас. Коли Лаврін Запорожець побачив перед собою невблаганне обличчя смерті, раптом озвався в ньому голос його далекого предка Байди: "І стрепенулася у Запорожця нелюдська жадоба життя. З широких українських степів, з ярів і темних байраків повіяло на нього смалятиною історії, головешками, димом і кривавою парою". З козацьким завзяттям кидається він у нерівний бій за життя і перемагає. У цьому епізоді Запорожець уособлює силу і безсмертя українського народу, який мужньо виніс на своїх плечах воєнне лихоліття і зумів загоїти страшні рани, відродитися до нового життя.

За всю свою історію Україна жодного разу не пішла війною на інший народ, не зазіхнула на чужі землі, чуже багатство. А захищатися доводилося нерідко. І пережити найстрашніше з воєн – Другу світову. Довгий час ми не знали всієї правди про неї. Та сьогодні до нас доходять документальні й художні твори, заборонені раніше як "антирадянські" чи "націоналістичні". Серед них кіноповість Олександра Довженка "Україна в огні" – чесна, неприхована правда про перший період війни.

Коли славний князь Ігор вів свої хоробрі полки на ратні подвиги за землю Руську, небо послало йому лиховісний знак — сонячне затемнення. Може, то було застереження всьому роду людському: війна – це велике зло, це потьмарення розуму й затемнення душі? Для чого люди навчилися вбивати один одного, кому потрібна війна? Невже її вигадала людина – Боже створіння, вища істота на землі? Які темні сили беруть у свій полон цілі народи?

Хто ж допустив таку страшну наругу над цілим

народом? Може, ті, що відділили нас від нашого минулого, від загальнолюдських та національних духовних цінностей, привівши до історичного безпам'ятства? "Обучали класам", виховували нігілістів, зрадників, "людей-гвинтиків". А самі бездарно стояли біля керма, втративши всяку відповідальність за долю народу.

А наші багатостраждальні жінки! Через яке пекло їм довелося пройти! Принижені, понівечені, згвалтовані, вони не втрачали людської гідності, сили духу, життєвої мудрості.

Героїні О. Довженка не стають на шлях активної боротьби, але людську гідність не втрачають у тій страшній веремії, початку війни. Устами Лавріна Запорожця письменник закликав, "якщо й судити людей, то по закону народного лиха". А це значить, що слід бути гуманістом, ненавидіти будь-яке насильство. Олександр Петрович вірив у те, що хай дорогою ціною, але біда навчить, мусить навчити шанобливого ставлення до людини.

Написана по гарячих слідах війни, кіноповість передає глибоке душевне потрясіння О. Довженка всенародною трагедією. Образ війни складається не з окремих замальовок. Він постає через систему образів, показ ситуацій, психологічного стану персонажів, настрою окремих людей, цілих суспільних груп. Митець розкриває й засуджує «філософію» нищення, засуджує війну, підкреслює її аморальність: нищиться душа людини, проявляється інстинкт убивці.

Виникає природне запитання: чим має відповісти народ? Ненавистю й бажанням помсти. Довженко навмисне нагнітає такі почуття, показуючи жадливі злочини звироднілих фашистів, від яких «кам'яніє серце». Водночас письменник пропонує єдиний порятунок: «лікувати співвітчизників красою, рятувати душу добром». Довженко-гуманіст дивиться в перспективу, він переконаний: коли мене «час страждання», народжуватимуться особистості, здатні усвідомити, що «рушієм і мірою життя є добро».

Високим патріотичним пафосом через століття перегукуються «Україна в огні» з безсмертним «Словом о полку Ігоревім». Письменника звинувачували у трагедійному звучанні його твору, бо це було відступом від принципів соцреалізму. Та зображення життєвої правди без фальші та прикрас були для Довженка важливіше за будь-які догми.

Обмін враженнями від почутого, прочитаного, побаченого

Висловіть особисте ставлення до війни.

Чи можна виправдати приниження і вбивство людей?

«В цій війні не буде переможців. Будуть загиблі й уцілілі», – сказав байдуже Пальма. Чи правий був італійський офіцер? Думку обґрунтуйте.

Зачитайте і прокоментуйте слова Л. Запорожця, звернені до портрета Й. Сталіна. (Що буде з нашим народом?...Важка доля народна...чую смерть.)

Представлення результатів самостійної читацької діяльності учнів-читачів (II група)

Мікрофільм «Образ України у творі Олександра Довженка «Україна в огні»

Без перебільшення можна сказати, що всі твори мистецтва про війну славили Сталіна, а ось знайшовся сміливець Довженко, котрий знехтував цим. Розплата була надто жорстокою, бо цей твір про війну міг бути удостоєний світовим мистецтвом високої нагороди, як, скажімо, "Земля", але про нього мовчали довго, понад двадцять років.

Образ землі розвивається в тексті, набуваючи нових відтінків, значень, і є наскрізним. Вагоме місце

посідає образ землі як Батьківщини, осердя національного життя. У кіноповісті «Україна в огні» це чи не найголовніший символ. Левова частка згадувань землі припадає на значеннєвий відтінок, пов'язаний із семантикою краси, плодючості й неповторності. Тому протиставляється рідний край і чужина. Чужа земля для Олеси та Христі – це трагедія: «Німеччина! – кричала дівчина в вікно вагона. – Остання українська станція! – сказав хтось у прочинені двері. Заплакав, затужив вагон. Олеся й Христя глянули одна на одну. – Чуєш? Чужа земля...»

Отже, земля постає не тільки як простір, обмежений певними географічними рамками, а як найбільша пристрасть людини, її духовна субстанція й запурука життя – повноцінного, національного, бо жити на чужині – трагедія. Образ землі постає і кризь призму її історичного буття. Саме тому неодноразово повторюється думка, що українська земля – козацька, сповнена величі та звитяг.

Вороги бачать у ній лише об'єкт територіальних і моральних претензій. Еріх фон Крауз не раз підкреслює, що цю землю можна їсти – така вона плодюча й чиста. Це викликає в нього своєрідний екстаз, бо може приносити великі прибутки. Так кризь образ землі постає основний конфлікт твору – протиставлення двох начал – руйнівного й творчого, гуманістичного й антилюдського. Стан землі окреслює і стан душі людини, суцїї на цій землі, протиставлення війни й миру, від яких найбільше страждає саме земля.

В уявленні українських жінок земля – місце, де повинна бути щаслива родина, тому твір починається й завершується піснею «Ой піду я по роду гуляти». Попри все Олеся та Христя намагаються повернутися в Україну. Зганьблена ворогом, морально знищена жінка – сплюндрована, понівечена ворогом України.

Війна розкидала по ворожих таборах батьків і синів – Товченків, Хуторних, Гаркавенків. Правда, непуцячі діти прозирають від жадливої правди війни, усвідомлюють свою страшну помилку і поспішають виправити її, та не всі. Дехто так і лишається зрадником, покидьком, поліцаєм.

Кіноповість «Україна в огні» була одним з перших творів, в якому на тлі смертельного двобою з фашизмом принципово ставились проблеми незалежності нашої країни, історичної пам'яті, гуманізації суспільства й особистості, засудження війни, вперше заперечувалися постулати сталінізму.

Представлення фрагментів пошукової діяльності учнів-читачів (III група)

Обмін враженнями від почутого, прочитаного, побаченого

Що найбільше вразило під час дослідження означеної теми?

Назвіть епітети, які використав Довженко, створюючи цей образ. («Кривава», «попалена», «розбита», «поруйнована», «обездолена в загравах пожеж».)

Що обіцяв Еріх Кох своїм воїнам? (45 га кожному німцю.)

Прокоментуйте слова Жан-Жака Руссо: «Ви загнили, якщо забудете, що плоди належать усім, а земля – нікому!»

Якою була смерть Ернста фон Крауза?

Представлення результатів пошукової діяльності учнів-читачів (IV група)

Розкрийте своєрідність композиції повісті.

(У тексті «Україна в огні» наявні 59 окремих розділів, які є фрагментами тексту, що тяжіють до кінокадрів, але не мають такої однозначності, як у кіно, а сягають органічності літературного твору. Але це ще й

кіноповість, тому можна говорити про розділи. Епізоди, покладені в основу цих розділів, – надзвичайні, виняткової сили, що виростають до символів: люди у ярмах і шлеях в середині ХХ століття орють землю; цнотлива і скромна дівчина відчайдушно пропонує себе першому стрічному, але нашому воїну, щоб не дістатися ворогові; хлопець обіцяє коханій повернутися до неї за будь-яку ціну, хоч бронзовим пам'ятником за вікном; двоє українців душать один одного на колючому дроті концтабору за переконання; батько записує дочку на німецьку каторгу; мати гонить власного сина-поліцая дрючком у партизани. Світ знову розколовся на «своїх» і «чужих» незалежно від ступеня кровної спорідненості. То кожна ж така картина – відображення кричущих протиріч, якими сповнене життя нашого народу, відображення як зовнішньої, так і внутрішньої трагедії України. Фрагменти тексту не мають спеціальних маркерів, а виділені відступами один від одного на відносно самостійні мікророзділи без назв. Кожний елемент твору, яким є так званий розділ-кадр, нагадує невеличку новелу. Принцип композиції – «вінок новел». Окремі фрагменти тут сплетені між собою за логікою мотивів, життєвих доль героїв, а також авторського ставлення до них. Сюжет побудовано майже цілком на «окупаційному» матеріалі. Довженко практично не показує боротьби народних месників (за винятком деяких епізодів), попри те, що в радянській літературі, зокрема в українській, з'являлося чимало творів про життя народу в тилу ворога як про суцільну активну боротьбу з фашистами. Вірний правді життя, Довженко порушив проблему людини на війні і в тилу саме з таких позицій.

Таким чином, композиція кіноповісті О. Довженка характеризується логічною і художньою вмотивованістю епізодів, сцен і їх зіткнень, зануренням у глибину подій і доль героїв, що кинуті у вир страшних випробувань, і хоч потопають, та не гинуть. Уся композиційна структура підкорена принципу доцентровості, бо всі мікрочастинки повісті стягнуті в один вузол, а всі лінії ведуть до одного центру, яким є образ України.)

Виконання аналітико-синтетичних дій учнем-читачем за текстом художнього твору

Яку людину можна назвати патріотом?

Яким постає образ народу в кіноповісті?

Ким є Тетяна Запорожець з погляду родинних зв'язків? У чому виявилось її пророцтво?

Розгляд ілюстративного матеріалу; прослуховування уривків музичного твору

Як звеличено образ матері на репродукції картини О. Дейнеки «Мати»?

Якого колориту досягає зображена сцена? (Міфологічної величі.)

У чому проявляється ніжність і турбота матері?

Порівняйте Тетяну Запорожець із зображеною героїнею на полотні.

Як перегукується пісня з образами кіноповісті і репродукції картини?

Пригадайте пісні сучасних виконавців про війну.

Доберіть слова, які найбільш влучно характеризують жінок.

*Хіба умерти можна їй,
В гарячій захлинутись крові,
Коли на справедливий бій
Зовуть і дерева в діброві,
Коли живе вона в міцній
Сім'ї великій, вольній, новій?*

(М. Рильський. «Слово про рідну матір»)

Яка місія жінки була за часів війни? Чим жили вони, що ними керувало в страшні часи? («Ми матері нашого роду. Треба все перенести, треба родити дітей, щоб не перевівсь народ. Я вірю, Христе, вірю!... Я вірю! І ти вір, Христе. Вони тебе душать, а ти вір! Вони тебе б'ють, а ти вір...»)

Як скалася подальша доля Олесі і Христі? Як змінилася їхня зовнішність? Чому автор не подає детальний опис цього періоду їхнього життя?

Назвіть характерні риси українських жінок. Назвіть індивідуальні і типові риси героїнь. (Усе краще, що є в українському етносі, Довженко втілює у величких, прекрасних образах жінок: краса, талант, працьовитість, чуттєвість, патріотизм, любов до рідної землі, вболівання за долю всіх взагалі і кожної людини окремо. Усі вони, без винятку, трагічні. І кожний образ уособлює та конкретизує загальний образ України.)

Чи можемо вважати вчинок Левчихи героїчним?

Які художні деталі вказують на те, що Мотря свідомо йшла на смерть? (святковий одяг)

Яка ціна краси й таланту під час війни? (Рабиня, що вмів співати, – втіха для німкеня.)

Чому Христя стала дружиною італійського офіцера?

Чому відповіді дівчини на допиті збивали прокурора з пантелику?

Чи справедливим був суд над нею?

Ваші думки з приводу помилування її Лавріном Запорожцем. Як би ви вчинили на його місці?

Чи вмів жити, чи вправі був засуджувати власну дружину Сіроштан: «Отака й моя баба десь у Вінниці зосталась. З німцями, видно, качається. От, їй-богу, заберу Вінницю, голову одрубаю!»?

Контекстне особистісно-значиме прочитання твору, виявлення місця, ролі автора у вітчизняній і світовій культурі (історико-літературний, духовно-мистецький контекст)

Зачитайте уривки з твору, які свідчать про жорстокість фашистів.

С. 74. «...випив молока і застрелив жінку».

С. 115. «Клацали цілі родини додолу в ряд і стріляли, підпалюючи хати. Вішали, регочучи до клінічної пристрасті, ганялись за жінками, однімали і кидали в огонь... Високе полум'я гуло у саме небо, тріщало, вбухало глухими вибухами, і тоді великі солом'яні пласти вогню, немов душі розгніваних матерів, літали в темному димному небі і згасали далеко в пустоті небес. Горіло все село».

С.101 «...незчисленними ешелонами вивозили людей в Німеччину».

Підтвердьте текстом, що народ не скорився завойовникам.

(С.131. «В цій країні не буде переможців. Будуть загиблі й уцілілі», – сказав байдуже Пальма.

«Село стояло по горло в воді під млином, але відмовлялося обрати старосту».

С.166. «Вистріляли Запороженкові хлопці всі покладені їм в житті набої, добре потрудилися і попали спати на віки вічні. Смерть не поскупилася на них, не пожаліла на них ні гриму, ні фарб, ні роз'ятрених ран, ні жорстоких нелюдських каліцтв. Кожному відпустила вона пудів по двісті гарячих осколків, і куль, і огненних шарів температури надзвичайної...»)

Якщо Батьківщині загрожує небезпека, то чи варто ставити особисті інтереси, образи на перший план? Відповідь обґрунтуйте або підтвердьте текстом. (С.108. «Якщо ти людина, а не диявол, то мусиш знати, що часом в'язні і судді повинні битись поруч, коли Батьківщина гине!»)

Наскільки володів Олександр Петрович знаннями стратегії і тактики ведення бою? Зачитайте.

Висловіть думку про роль автора у вітчизняній і світовій культурі.

Узагальнення та систематизація читацьких вражень, літературо-(філологіко)знавчих компетенцій, навиків старшокласників

Назвіть провідну думку твору. (Козацькому роду не буде переводу.)

Яка тема твору? (Непереможність і незнищенність українського народу.)

Які почуття у вас викликають слова Олесі: «У мене друга вдача. Я м'яка, невойовнича. В мені зло не тримається. Все прощаю, як дурна. Все забуваю. Жити треба...»

Літературно-мистецька діяльність читачів: дослідно-пошукові завдання, творчі (усні й письмові) роботи, художнє читання (розказування) текстів (уривків) напам'ять

Дослідити значення образу вогню у творі «Україна в огні» О. Довженка.

Дослідити поетичну стилістику кіноповісті.

Написати міні-твір або підготувати усне повідомлення за самостійно складеним планом на одну з тем: «Моє ставлення до образу Олесі» або «Образ народу у творі «Україна в огні» О. Довженка».

Представлення, демонстрація результатів читацької діяльності: звіт учня-читача за результатами прочитання й опрацювання художнього твору, різнопланових літературно-критичних матеріалів за творчістю письменника

I група

Пожежа: «Минали дні, минали ночі в загравах пожеж».

Блискавка: «... раптом передсмертна блискавка освітлює усю її свідомість».

Світло: «Вони ще не вийшли з бою, очі їх дивились далеко вперед і горіли лютим огнем».

Війна: «Димом сходили обрії. Вогняні вали з громом і гуркотом не один раз перекочувалися із заходу на схід». «Горіло залізо, десант, горіла сталь...»

Смерть: «І от потроху, день за днем, село за селом, пожежа за пожежею, смерть за смертю, прийшов Крауз до останнього висновку – кінець... Кінець Німеччини Гітлера і його полковника Ернста фон Крауза. Кінець».

Тотальне знищення: «Десять недалеко горіло... Здавалось, захитався цілий світ».

Моральне чистилище: «Не раз і не два кричало, горіло огнем у грудях дівоче її сумління під тиском мерзоти і невблаганного насильства на широкому терені аморальності і занепаду».

II група

У кіноповісті письменник використовує прийом контрастів: відображення кричущих протиріч, якими сповнене життя нашого народу. Крім того, можемо спостерігати прийоми опису сну чи видіння. Вони виконують роль ретардації (гальмування) дії для глибшого її осмислення (тяжкопораненому В. Кравчині на операційному столі ввижається, то як його витягають з палаючого танка, то як він керує атакою, то як падає від вибуху ворожої гранати.

Сон Ернста фон Крауза про те, як його піймали партизани і покарали за скоєне, служить у ролі передачі подій, що незабаром стануться).

У поетичній стилістиці сценарію чільне місце належить метафорі, персоніфікації та алегорії: «степи гнівом утоптані та прокляттям, та тугою, та жалем», «на другий день затужила вся вулиця», «плакав вагон», та й сама назва твору метафорична – «Україна в огні».

Підтекст посилює психологізм твору. Так, замість тривалого діалогу між Забродою і Запорожцем, в якому передано всю напругу їхньої взаємної ненависті, автор подає одну-єдину фразу: вони подали один одному руки, розстрілявши тут же один одного очима».

У кіноповісті багато неприхованої символіки. Це і прізвища головних героїв, і назва села – Тополівка, і 5 синів.

Україні немає без пісні, тому не випадково вони є складовою твору: «Ой піду я до роду гуляти», «Усі гори зеленіють, тільки одна гора чорна», «Летіла зозуля через мою хату», «Не вернемось, чайко, ти матінко наша». Народна пісня супроводжує все життя героїв, є виразником їхніх дум, мрій і почувань.

Отже, поетична стилістика кіноповісті багатогранна і свідчить про майстерність автора.

IV. Рефлексивно-корективна лінія контролю літературної освіти, читацького досвіду учнів Обмін враженнями від почутого, прочитаного (за творчістю письменника)

Назвіть найвдаліший виступ однокласників.

Чи можна назвати О.Довженка націоналістом?

У чому полягає безкомпромісність письменника?

Назвіть моменти твору, які справили на вас незабутнє враження, запам'ятались найбільше.

Оперативний контроль літературно-читацького досвіду учнів

Методична ремарка.

Внутрішнє оцінювання складається із самооцінки учня-читача й взаємооцінювання, що здійснюється членами групи. Зовнішнє оцінювання — оцінка вчителя. Вважаємо найдоречніше поєднання трьох оцінок: самооцінки + взаємооцінки + оцінки вчителя з виведенням середнього балу.

Варіативні завдання домашньої читацької роботи

V. Заключне слово-епілог словесника

Роль системи образів для розуміння змістів (смислів) художнього твору

Твір Довженка воєнного часу відобразив незламність народу в тяжкій боротьбі й глибокий драматизм цієї боротьби. Зосередивши основну увагу на долі сім'ї Запорожців, О. Довженко зумів у яскраво художній формі відтворити трагізм «невдатної історії» всього українського народу. Автор змальовує апокаліптичні картини початку війни, безладний відступ військ та його причини, тупоголових кар'єристів і шкурників, фашистську окупацію, вивезення молоді в німецьке рабство, партизанську боротьбу проти окупантів і, нарешті, панорамну батальну картину перелому в ході війни та звільнення Тополівки.

Заключний акорд кіноповісті, де у сплюндрованій ворогом рідній Тополівці знов зібралися Запорожці, незважаючи на всі трагічні обставини, проіннятий провітлою думкою, що козацькому роду не буде переводу.

І не буде! Щастя вам, здоров'я і мирного неба над головою!

Література

1. Віртуальний музей О.Довженка — <http://dovzhenko.org.ua>, http://gloss.ua/expo/places/Muzej_nacyonalnoj_kynostudyjy_xudozhestvennyx_filmov_ym_A_Dovzhenko

2. Довженко О. Зачарована Десна. Україна в огні. Щоденник / К.: Веселка, 1995. — 575 с.

3. Довженко О. Зачарована Десна. Україна в огні. Щоденник: Посібник для 11 кл. / автор-укладач В.В.Паращич. — Харків.: Ранок, 1999. — 96 с.

4. Саєнко В., Ладигіна О. «Україна в огні»: нове прочитання кіноповісті // Українська мова та література. — 2004. — № 41 (393). — С. 11–13.

Ліна Костенко. Збірка «Бузиновий цар»

Галина Аношкіна,

вчитель української мови та літератури

Новоукраїнської ЗОШ І–ІІІ ст. №3

Кіровоградська обл.

Мета: ознайомити учнів із пейзажною лірикою Ліни Костенко; розкрити дивовижний світ художнього слова поетеси; розвивати навички аналізу ліричних творів; поглибити знання про художні засоби; виховувати інтерес до поетичного мистецтва, бережливе ставлення до довкілля; допомогти учням усвідомити нерозривність зв'язку людини з природою; виховувати екологічну свідомість.

Обладнання: портрет Ліни Костенко, виставка творів; ілюстрації до віршів; мультимедійна презентація «Царство Флори у поезіях Ліни Костенко»; аудіозаписи: П.Чайковський «Вальс квітів», Ф. Шопен «Ноктюрн».

Епіграф: Мене ізмалку люблять всі дерева,
і розуміє бузиновий Пан,
Чому верба, від крапель кришталева,
Мені сказала: «Здрастуй!» крізь туман.
Чому ліси чекають мене знову,
На щит піднявши сонце і зорю.
Я їх люблю. Я знаю їхню мову.
Я з ними теж мовчанням говорю.

Ліна Костенко

Хід уроку

I. Організаційний момент

Прийом «Подаруй усмішку»

Подаруйте усмішку собі,

Один одному, мені.

Я дарую усмішку і вам,

Радість допоможе у роботі нам.

II. Мотивація навчальної діяльності

1. Інтерактивна вправа «Асоціативний куц»

– Які асоціації викликає у вас словосполучення «рідний край»?

2. Створення емоційного настрою

Ми зібрались в добу веселкову

Привітати цей день – сонцегарний.

Голосних ручаїв дзвінку мову,

Трав замріяних тиху розмову,

Наш рідний калиновий край.

Учитель. Дорогі діти! Сьогоднішній урок незвичайний, оповитий казковістю і чарівністю. До нас у гості завітає цариця Флора.

(Звучить симфонія П.Чайковського «Вальс квітів».
Заходить Флора.)

Флора.

Доброго ранку, чисті джерела!

Доброго ранку, щедрі поля!

Доброго ранку, любії діти!

Доброго ранку, рідна земля!

Я – Флора – давня богиня,

Зелен-роду берегиня,

І вродлива, й сановита,

Вся квітками оповита.

Розсіваю їх усюди,

Аби радість мали люди.

Бо ж дерева, трави, квіти –

То мої рідненькі діти.

Ви чули ж бо, як липа шелестить,

Як розмовляють трави, віти?

Який чудовий день стоїть!

Тож спробуймо усе збагнути й зрозуміти.

Учитель. Увійти в царство Флори нам допоможе творчість Ліни Костенко, зокрема її вірші зі збірки «Бузиновий цар». Ці поезії переконують нас, що природа – це невмируща краса, яку потрібно розуміти, любити, оберігати.

III. Повідомлення теми і мети уроку

Як ви вже зрозуміли, наш урок присвячений цариці поезії в Україні – Ліні Костенко. Ми перегорнемо деякі сторінки життя поетеси, поглибимо навички аналізу ліричних творів.

У кожного з вас кленовий листочок. Він підкаже, чого ви очікуєте від уроку.

Інтерактивна вправа «Очікування»

IV. Сприйняття і засвоєння навчального матеріалу

Представлення груп:

«Біографи», «Літературознавці», «Творча група», «Екологи».

Ліна Костенко – сучасна українська поетеса. Її поезія особлива.

«Біографи» (виступ орієнтовний)

На Київщині, у стародавньому містечку Ржищеві, 19 березня 1930 р. в сім'ї учителів народилася донька Ліна.

Коли дівчинці виповнилося 6 років, родина переїхала до Києва. Дитинство Ліни Костенко припало на роки Другої світової війни, а тому дівчині довелося зазнати багато горя: голод, розлуку з рідною домівкою, втрату батька.

Після закінчення середньої школи Ліна Василівна навчалася в Київському педагогічному інституті, згодом полишила його і 1951 року вступила до Московського літературного інституту, який закінчила в 1956 році з відзнакою.

Поезією захопилася рано і почала писати вірші ще в дитинстві. 1957 року виходить друком її перша книжка «Промені землі». У 1958 – збірка «Вітрила», 1961 р. – «Мандрівка серця».

Пише Ліна Костенко і для дітей. У 1987 р. вийшла збірка «Бузиновий цар». Її герої – незрадливі, довірливі діти-сонця, що справедливими очима відкривають для себе великий світ, сповнений краси і таїни, радіють кожній щасливій миті свого життя. Однак усі вони різні, бо кожна людина, навіть якщо вона ще й маленька, – то неповторна особистість. І шлях кожної людини – то шлях самоствердження.

«Мозковий штурм»

Лірика як рід літератури. Основні характеристики:

відтворення людських емоцій, переживань, думок;
ліричний герой;
безсюжетність.

Пейзаж (від франц. місцевість, країна) – це зображення в художньому творі картин навколишнього світу. Пейзажі у творі можуть бути тлом, на якому розгортаються події, вони здатні допомогти нам виразніше уявити, коли і де відбуваються події у творі, в яких умовах живуть герої, глибше зрозуміти їхній внутрішній стан. Окрім того, літературний пейзаж відтворює рухи, відчуття, звуки. Як художники пензлем і фарбами, так і письменники словами та образами малюють літературні пейзажі, що прикрашають і опоетизовують художні твори.

Функції пейзажу:

вказує на час і місце дії;
є засобом створення місцевого колориту;
є гармонійним або контрастним тлом для картин людського життя;
створює настрій у читачів, увиразнює їхні міркування;
виявляє важливі риси характеру персонажа;
проводиться паралель до душевного стану героя;
має приховані асоціації (пейзажі-символи);
використовується в розвитку зовнішніх подій;
посилює ліричне звучання твору, підкреслює драматизм подій тощо.

Пейзажна лірика – зображення природи, настрою ліричного героя, викликаного її спогляданням, філософськими та медитативними міркуваннями з приводу художнього осмислення світу; характерним є принцип паралелізму, що будується на контрастному зіставленні або гармонійній єдності внутрішнього світу людини з природою.

«Літературознавці»

До збірки «Бузиновий цар» (1987 р.) увійшли твори, написані для дітей. Ці поезії ніби передають розмову з Матір'ю-природою. Вірші наповнені ніжністю, любов'ю до всього, що є у царстві Флори. Знайомлячись із неперевершеними зразками пейзажної лірики, ми зможемо потрапити у дрімучі зарості лопухів і кропиви, помилуватися бузком і розкішною бузиною. Побуваємо на гостинах у Бузинового царя, у якого є піддані – квіти і комашине військо.

Виразне читання поезії «Бузиновий цар».

Аналіз твору:

Чи можна прочитати цей вірш за ролями?

Яким уявляється Бузиновий цар? Він добрий чи злий?

Складіть словесний малюнок образу. «Словесне малювання» (візуалізація та деталізація зображеного)

Які художні засоби використовує Ліна Костенко для створення образу Бузинового царя?

(Метафора – троп, у якому ознаки одного явища переносяться на інше за подібністю між ними.

Уособлення – різновид метафори; перенесення властивостей живих істот на предмети, явища природи або абстрактні поняття, оживлення їх.)

Учитель. Бузиновий цар приємно вражений і задоволений відповідями, а тому запрошує далі у мандрівку царством Флори.

Як відомо, осінь – улюблена пора року Ліни Костенко

Виразне читання вірша «Красива осінь вишиває клени»

Робота зі змістом поезії:

Які почуття викликають у вас перші рядки вірша?

Які художні засоби допомагають розкрити зміст твору?

Доберіть синонім до слова просить (благає), красива (чудова, золота, надзвичайна), вишиває (мережить, оздоблює, прикрашає).

Поясніть лексичне значення слова втіха (робота зі словником).

(Втіха – те, що приносить заспокоєння, полегшення в горі, печалі. Синоніми: розрада, відрада.)

Якими кольорами можна передати зміст твору?

Приєм «Словесне малювання»

«Літературознавці»

У цьому вірші осінні мотиви створюють піднесений і водночас сумний настрій. Проте, безперечно, поезія викликає бажання ще більше любити природу, все живе, адже

Природа нам – як рідний дім,

Вона усім – як мати.

Щоб лад завжди був в домі тім,

Про це нам треба знати.

Не рви, не знищи, не зруйнуй –

Це заповідь для тебе.

Красу планети не зіпсуй –

Вона одна під небом.

Учитель. Чи згодні ви з думкою, що природа засинає восени?

Так, особливо листяні ліси завмирають на зиму, щоб навесні знову здивувати і зачарувати своєю красою, бо «ліс – живий».

Виразне читання поезії Ліни Костенко «Цей ліс живий»

Актуалізація суб'єктного досвіду:

Яка картина постала перед вами?

Який настрій твору?

Назвіть художні засоби, майстерно застосовані у вірші.

Сформулюйте основну думку вірша. Зачитайте рядки, у яких вона звучить.

Якими кольорами можна передати почуття, що викликає поезія?

Створення «кольористичного портрета» твору.

«Творча група»

Ліси називають легенями нашої планети. Ліси – не тільки краса, а ще й оселя для багатьох мешканців Природи-матінки. Учні нашої школи також переймаються проблемами охорони довкілля, зокрема, **Діана Рудь** присвятила свої вірші природі.

Симфонія любові і краси

Я на гостинах в лісі –
Чарівній і манливій стороні,
Де і травинка, куцик і ялинка
Шепочуть дивну казочку мені.
Он жайворонок в небі в'ється,
Виводить пісню сонячну весні.
Усе навкруг радіє і сміється.
І на душі так весело мені.
Краса весною в лісі оживає,
Співає сойка, жайвір десь дзвенить,
Прокинувся струмок і сили набирає.
Хіба ж це можна, люди, не любити?!

Справжнє диво

Прокинулося сонце й промінням освітло
Усе навколо: широкі луки, зелен сад і диво-ліс.
Пора чарівна у природи вже настала –
Буяння трав, духмяних квітів і струнких беріз.
Прадавній ліс розплющив добрі очі,
Спостерігає, хто за чим прийшов.
Приємну посмішку дарує всім охоче,
Лише б до нього ти ішов з добром.
А ген у верховітті ясена, у чистім небі,
Курличуть ніжно пісню журавлі:
– Одвічну мудрість лісу берегти вам, люди, треба,
Щоб радісно жилось усім на цій землі.

«Екологи» (висвітлюють проблеми екології рідного краю, збереження лісів)

Бережіть природу

Бережіть природу! Ми просим, друзі, вас,
Щоб співало птаство весело у нас,
Щоб шуміли вічно діброви і ліси.
Не руйнуйте, люди, Божої краси.
У гаю березовім чути солов'я,
Так співає радісно вся моя земля.
І калина, й м'ята, й барвінку синій цвіт –
О! який красивий навколо дивний світ.
Хай співають весело птахи у лісах,
Хай бувають квіти в парках і дворах,
Збережем нащадкам наш квітучий край,
Цей чудовий, справжній, вічний світлий рай.

(Н.І.Смаль)

V. Підсумок уроку

Яка основна думка збірки «Бузиновий цар»?
Прочитайте епіграф до уроку і скажіть, чи відображає він головну думку збірки?

Учитель. Сучасний літературознавець Г.Клочек писав: «Кожне спілкування з творчістю Ліни Костенко – це завжди важливий урок, на якому навчаєшся речам простим і мудрим...»

А що ви з сьогоднішнього уроку візьмете в життя?

Рефлексія. «Незакінчене речення»

«Для мене сьогодні важливим було...»
«Сьогодні я навчився...»

Учитель.

Чи справдилися ваші очікування?
«Кольорова феєрія»

Чи задоволені ви своєю роботою?

– зелений – так,
– фіолетовий – не зовсім,
– червоний – ні.

Флора. Дорогі діти! Я вдячна вам за розуміння важливої істини: все живе на землі потрібно оберігати і примножувати. За будь-яких часів і обставин людське серце з радістю вбирає в себе красу навколишнього світу, адже природа віками стверджує свою найголовнішу мудрість: ніщо у світі не переважає ціни життя. Людина жадібно припадає до щедрого джерела краси природи, напуває любов'ю душу і виливає ту любов у працю на рідній землі.

– Любіть природу рідну, завжди милуйтеся нею:

Ранковими світанками, вечірньою зорею.

– Любіть дерева голі, любіть дерева в шатах.

Вони, ніби колиска, неначе рідна хата.

– Не спричиняйте болю, не рвіть природні коси,

А щоб росли густії, споліскуйте у росах.

– Із трепетом великим приходьте до природи,

Вслухайтеся в гармонію, в її чарівні оди.

– Все на землі, все треба берегти:

І птаха, й звіра, і оту травинку.

Не чванься тим, що цар природи ти,

Бо врешті ти – лише її частинка.

Так, частка – невеличка і залежна –

Цю істину сприймай беззастережно.

Якщо береш, то треба віддавати,

Коли на цій Землі ти хочеш проживати.

VI. Оцінювання. Аргументація оцінок

VII. Домашнє завдання

Написати есе «Чим збагатило мене знайомство з поезією Ліни Костенко?»

Створити «кольоровий портрет» збірки «Бузиновий цар» або дібрати музичний супровід.

Вивчити улюблену поезію напам'ять (за бажанням).

Шановні дописувачі нашого часопису!

Просимо дотримуватися вимог до оформлення статей (див. ж. «УЛЗШ» №2 – 2014, обкл. 3). Нагадуємо, що приймаються до друку статті обсягом 10–12 сторінок, які не були опубліковані раніше, не подані до інших видань і не розміщені в інтернеті.

Використання педагогіки пригод під час вивчення роману Віталія Климчука «Рутенія. Повернення відьми»

Наталія Логвіненко,
старший науковий співробітник
Інституту педагогіки НАПН України

У статті розкриваються шляхи організації навчально-виховного процесу на факультативних заняттях із застосуванням педагогіки пригод під час вивчення творів жанру фентезі.

Ключові слова: проектна діяльність, педагогіка пригод, фентезі, квест, Віталій Климчук, міфопоетика твору, увага, почуття, потреба і вміння читати

Педагогіка пригод є одним із компетентнісних підходів до вивчення творів жанру фентезі. Її застосування передбачає і *проектну діяльність* – самостійне планування, координацію і здійснення проекту для досягнення результату, застосування на практиці отриманих під час тренувань і виконання «проекту навичок» через «участь у пригоді» [9].

Колективний проект як метод опрацювання фентезійного роману **Віталія Климчука «Рутенія. Повернення відьми»** запланований програмою курсу з метою перевірки рівня загальноосвітньої підготовки учнів у вивченні літератури сучасного українського фентезі на факультативних заняттях у 8 класі.

Протягом навчального року восьмикласники створювали власні та групові проекти під час вивчення народних міфів та легенд про створення світу, переказів про духовні сили та міфічних богів. На початкових етапах учитель спрямовував дії учнів, крок за кроком, при потребі, проробляв усі дії зі школярами, які необхідно виконати в процесі організації і презентації результатів проектної діяльності.

Колективне проектування передбачає складання проекту вивчення самостійно прочитаного роману Віталія Климчука «Рутенія. Повернення відьми», який ще не обговорювався в класі. На реалізацію проекту виділяємо кілька тижнів, після чого восьмикласники презентують його результати. Вчені доводять, що цей методичний прийом спрямований і на розвиток системного мислення [13, с. 267].

Крім того, застосування педагогіки пригод під час вивчення творів жанру фентезі сприяє розв'язанню важливих освітньо-виховних завдань, що стоять перед сучасною школою, оскільки пригоди пов'язані з переборюванням своїх страхів, невпевненості у своїх силах, як розумових, так і фізичних, а це дає змогу розвивати й удосконалювати вольову сферу підлітків. Учитель може використати пригоду для тренування навичок ділового спілкування, бо пригода, як і колективний проект, передбачає працю в команді, і без активної комунікативної взаємодії учасників тут не обійтись. Важливе значення надаємо емоціям учасників, які вони переживають під час пригод, і можливостям виробляти навички саморегуляції їх.

Відомі вітчизняні вчені (Бондаренко Ю. І., Гладишев В. В., Градовський А. В., Жила С. О., Ісаєва О. О., Клименко Ж. В., Куцевол О. М., Токмань Г. Л.), науковці, вчителі-словесники (Бабійчук Т. В., Дига Н. В., Лінкевич Л. П., Назаренко Л. М., Нежива Л. Л., Овдійчук Л. М.,

Шуляр В. І., Фасоля А. М. та ін.) наголошують на тому, що зміни в системі всього освітнього процесу вимагають доповнення традиційної методики запровадженням інноваційних принципів, педагогічних технологій, методів і прийомів навчання, що покликані сприяти поліпшенню літературної компетентності школярів.

Так, зокрема Токмань Г. Л. у своїх працях [13], [14] ґрунтовно розкриває теоретичні положення новітніх (ноосферна і екзистенціально-діалогічна) філософських та психологічних тенденцій як основи інноваційної діяльності в галузі літературної освіти, а діалогізм і проблемність як принципи сучасного прочитання української літератури, реалізація яких разом із запровадженням таких типів занять, як історичне, психологічне, філософське дослідження, забезпечать, на її думку, «самостворення особистості – формування її розуму, творчих здібностей, емоційної сфери, етичних переконань, духовних цінностей, естетичних почуттів» [13]. Утвердження особистісної ієрархії цінностей здійснюється шляхом екзистенційного вибору. Цьому, на думку Токмань Г. Л., сприяє і педагогіка пригод, яка сьогодні особливо швидко розвивається [14, с. 57]. Суть такої педагогіки полягає у розгляді пригоди як випробовування духовних сил в екстремальних обставинах, що відповідає особливостям юнацького віку. Про це свідчать праці дослідників (Зимня І. В., Орлов Ю. М., Слободчиков В. І. та ін.), що аналізують протиріччя молодих людей, які виявляються у бажаному і можливому, у силі екзистенційних переживань, схильності до пошуку і експериментування, проявленню авторської позиції, прагненню до саморозвитку [5; 6]. Молодь реалізує свої життєві потреби у стихійно виниклих явищах, бо вони відображають її захоплення і культурні переваги. До одного з таких стихійних явищ науковці зараховують пригоду і вважають, що з часом вона стане педагогічною інновацією.

Терміном «педагогіка пригод» («педагогіка переживань») деякі дослідники називають освітньо-виховну концепцію німецького педагога-реформатора ХХ століття Курта Мартіна Хана, який вважав, що головним завданням освіти має стати формування п'яти рис у людині: допитливості; духа, який не визнає поразки; наполегливості в досягненні мети; готовності до самозречення і, найперше, співчуття [2]. Ідеї та програми К. Хана удосконалювались протягом століття. Нині про його освітні принципи говорять, що це «навчання головою, серцем і справою» [5].

Спробу визначити деякі аспекти пригоди як явища культури і методу виховання XXI століття здійснили зарубіжні філософи, психологи, педагоги, філологи.

Так, Купріянов В. Б. перш за все відзначає, що пригода – явище багатогранне, яке виникло ще на самому початку людської цивілізації і на певному етапі її розвитку стало стилем життя чисельної групи людей. Крім того, із ставленням до пригоди можна визначити межі різних способів існування: перший заснований на цінностях розміреного і традиційного життя, без несподіванок, небезпек і невідомості; другий, навпаки, характеризується прагненням до невідомого, до небезпечного. Отож пригода – це мірило поділу людей на прихильників пригод і їх противників (прихильників безпеки і стабільності) [2]. Учений, проаналізувавши психологічний, філологічний і житейський аспекти явища пригоди, висловив припущення, що під *пригодою* можна розуміти «*суб'єктивно позитивне відображення людиною раптового посилення особистої реактивності щодо переборення зовнішньої небезпеки*» [2]. Характерними рисами пригоди поряд із суб'єктивною інтерпретацією є просторово-часова локалізація, реактивний психологічний механізм розгортання, високий ступінь ризику.

Аналізуючи реактивний психологічний механізм розгортання пригоди, дослідники звертають особливу увагу на можливості вибору – ризикувати чи ні, оскільки зовнішні обставини кидають виклик людині, і на них треба реагувати, загроза – у невідомості.

Варто зазначити, що саме непередбачуваність і винятково загрозливий характер викликів «актуалізують усі *можливості людини*, стимулюють творчий підхід до розв'язання виниклих проблем, пригодою людини нав'язується *подвиг* як системний спосіб поведінкової реакції на виклики». Ознаками концепту «подвиг», за Дорджієвою Д. В., є: несприятливі обставини; активна реакція на переборювання несприятливих обставин; важливі для суспільства наслідки. Дослідниця вважає, що в сучасній масовій свідомості «з'явилося нове ціннісне осмислення подвигу як особистого досягнення героя – подвигу як спортивно-видовищної події». А високий ступінь ризику породжує сильні емоційні переживання учасників пригод, що дає їм сили переборювати як глобальні небезпеки, так і дрібні побутові незручності.

Якщо говорити про педагогічні аспекти пригоди, то варто звернути увагу на поняття «гра» і «пригода», *спільними ознаками* яких є способи взаємодії людини з навколишнім середовищем, де людина реактивна, а середовище розважає, викликає задоволення, захоплюючи до предметних дій. При цьому «цілеспрямоване творення і в грі, і в пригоді другорядне, людина сприймає середовище як об'єкт перетворення для того, щоб найефективніше реагувати на виклики», – наголошує Купріянов В. Б.. Спеціалісти вважають, що гра переважно забезпечує єднання в емоційному переживанні, гра більш діалогічна, а «пригода більшою мірою ініціює переборювання труднощів, викликаючи стан перемоги над кимось або чимось, тому пригода передбачає демонстрацію. Пригоди, після того, як вони трапились, викликають у головних героїв бажання їх переказувати [2]». У цьому відмінність пригоди від гри.

Більшість зарубіжних і вітчизняних учених-педагогів (Хан К. М., Демакова І. Д., Купріянов В. Б., Матросова Н. М., Мізулін С. В., Міновська О. В., Селезньова І. П., Шапарова Т. С., Щур Ю. В. та ін.) розглядають пригоду як засіб виховання і розвитку особистості, «формулюють рецепти» щодо використання пригоди для вирішення завдань виховання підлітків та учнів-

ської молоді в позаурочний час. Практика пригод знайшла своє розповсюдження, в першу чергу, в Німеччині, країнах Скандинавії, популярна в Україні та інших європейських країнах. Міновська О. В. відзначає, що пригода «*в педагогічному контексті може розглядатися як ситуація взаємодії дитини зі світом і самим собою, в якій вона суб'єктивно переживає новизну і силу зовнішніх обставин. Пригода стає для учасника виховною подією*» [7].

На застосування педагогіки пригод у процесі вивчення української літератури вперше у вітчизняній методиці вказала Токмань Г. Л., зауваживши, що «вона може бути критерієм добирання текстів для підліткового читання [13, с. 57]». До застосування педагогіки пригод як методики текстуального вивчення фентезійних творів спонукають і особливості творів цього жанру, коли письменник використовує своєрідний принцип оформлення просторово-часового елемента, в якому розвивається пригодницький сюжет. У більшості творів жанру фентезі провідним мотивом є мотив подорожі, а ще й проблема самоідентифікації: «на тлі незвичайних пригод і фантастичних елементів за допомогою мотиву квесту, що виступає метафорою пізнання й самопізнання», автор актуалізує сучасні проблеми (Леоненко О. С.). Отже, застосування педагогіки пригод під час вивчення творів жанру фентезі дає змогу «*зосереджувати увагу учнів на гостроті сюжетної розповіді у виучуваному творі, спонукає їх до написання власних пригодницьких творів і поступово переводить інтерес учнів від каскаду напружених подій до не менш напруженого перебігу процесів емоційного, інтелектуального, духовного існування людини*» [13, с. 57].

Внесені до Програми факультативного курсу «Сучасне українське фентезі» твори Віталія Климчука «Рутенія. Повернення відьми», Галини Пагутяк «Королівство», Костянтина Матвієнка «Час настав» дають змогу вчителю організувати пригоди-подорожі в Києві, Львові, оскільки дії романів відбуваються саме в цих українських містах. Вивчати ці твори можемо, подорожуючи разом із фентезійними героями, реальними і міфічними. Така організація навчально-виховного процесу на факультативах має передбачати педагогічні ситуації, що створюють зв'язок між зовнішніми і внутрішніми емоційними станами, між зовнішнім і внутрішнім світом. Спеціалісти вважають, що чим більше педагогіка пригод стосується життєвого світу дітей та молоді, тим більш свідомо і диференційовано цей світ сприймається.

Побудувати одне з факультативних занять на основі пригоди як цікавої історії, інтриги, «деталізації напруженого моменту, інших засобів пригодницького письма» нас спонукала відсутність роману Віталія Климчука «Рутенія. Повернення відьми» на полицях книжкових магазинів та в книгозбірнях м. Житомира, де проводилось експериментальне навчання. Саме тоді вчитель запропонував учням здійснити подорож рідним містом у пошуках автора (В. Климчук живе і працює в Житомирі) і його роману – створення педагогом інтриги щодо майбутньої пригоди як перший і необхідний крок, що має викликати зацікавлення, очікування чогось незвичайного, нового, таємничого. Важлива налаштованість майбутніх учасників, їхнє бажання активно діяти, пробувати свої сили, шукати нестандартні шляхи вирішення завдань у ситуації невизначеності [7].

Пригода в місті – один із видів пригод, що, за визначенням Міновської О. В., передбачає міські ігри і квести за допомогою фото- і відеотехніки, приладів

мобільного зв'язку і GPS-навігаторів, транспортних засобів і т.п.

Організуючи подорож-пригоду, у першу чергу учасникам необхідно визначити маршрут і послідовність його виконання. У кожному конкретному випадку він буде свій, особливий. Наприклад, знаючи, що Віталій Климчук працює в Житомирському національному університеті імені Івана Франка, можна почати розробку маршруту від школи до відомого усім місцевим жителям вищого навчального закладу. Подальші кроки залежатимуть від тієї інформації, що учні отримають безпосередньо на місці. У процесі подорожі виникатиме необхідність приймати самостійно рішення, планувати наступні дії, визначатися, як вести пошук – особно, парно, групою чи всім колективом.

Як проходила подорож-пригода, безумовно, дізнаємося тільки тоді, коли буде досягнута її кінцева мета. Про це учасники повідомлять на загальному зібранні. Поділяться враженнями.

Дамо учасникам подорожі час для осмислення досвіду, який вони отримали від пригоди. Спеціалісти вважають, що в таких випадках дуже важливо організувати *рефлексію* як самої ситуації взаємодії підлітка з навколишнім світом, так і в змінах, що відбулися (в уявленнях про світ і себе, в уміннях і навичках, у стосунках і т.п.).

Підсумовуючи всі етапи подорожі-пригоди, зробимо акценти на найуспішніших і найпривабливіших досягненнях. Переконані, що очне знайомство з молодим письменником Віталієм Климчуком спонукатиме восьмикласників не тільки прочитати його твір «Рутенія». Кандидат психологічних наук В. Климчук – викладач соціально-психологічного факультету Житомирського університету, за фахом психолог-консультант, менеджер Українського інституту крос-культурної позитивної психотерапії, співробітник видавництва психологічних тестів «ОС Україна»; а ще – організатор, актор і ведучий Житомирського плейбек-театру; з підліткового віку захоплюється чаклунськими, міфологічними обрядами, пише під музику, як правило. Дослідники відзначають властиву молодій людині динамічність мислення, що у поєднанні з викладацькою дисципліною розуму дає змогу Віталію ефективно самовдосконалюватися і швидко прогресувати у письменницькій майстерності: його роман «Рутенія. Повернення відьми» відзначено конкурсами «Коронація слова» і «Дитячий портал». За цими офіційними даними стоїть творча, яскрава особистість, яка може стати взірцем «самостворення особистості – формування її розуму, творчих здібностей, емоційної сфери, етичних переконань, духовних цінностей, естетичних почуттів» (Г. Токмань). Саме такими словами можемо заінтригувати восьмикласників, щоб розпочати підготовку до мандрівки-пригоди.

Організуючи подорож містом, маємо нагадати правила дорожнього руху, поведження пішоходів на дорогах, у транспорті. Це може зробити як учитель, так і хтось із учасників. Пам'ятати всі необхідні знання і доступні способи забезпечення особистої безпеки і безпеки оточення – необхідна умова, адже підлітки у різних ситуаціях будуть діяти самостійно, а це значить, що від їхньої поведінки залежатиме безпека не тільки їх самих.

Безумовно, колективному проектуванню вивчення роману В. Климчука «Рутенія. Повернення відьми» передуватиме самостійне прочитання художнього твору. Оскільки вчитель є рівноправним суб'єктом навчального процесу, він також бере участь у складанні проекту вивчення нового матеріалу. На етапі органі-

зації колективної діяльності варто, на нашу думку, застосувати мозкову атаку, щоб вислухати ідеї всіх, хто бере участь у проекті; обговорити їх, визначитися зі шляхами і формами вирішення проблем, які необхідно розв'язати.

Проектування стосується вивчення тексту художнього твору, тому в першу чергу маємо окреслити його проблематику і форми її розкриття. Стрижнем розгалуженого сюжету є пошуки шляхів до власного «Я» і порятунку Всесвіту від злих сил Чорнобога молодого обдарованою відьмою Рутенією. Пошуки головної героїні захоплюють і читача пригодами, поетичним світосприйманням, що сучасною людиною втрачено, може, не безповоротно. Дивосвіт давньоукраїнських міфологічних уявлень розкривається через показ життя людей (князів) і духів (полісунів, чугайстрів, мавок, русалок, рахманів і могутніх Великих Полозів, злиднів і песиголовців), дії й думки яких тісно переплітаються у певних життєвих ситуаціях. У розкритті вічних цінностей, моральних і культурних, важливу роль відіграє символічний образ Світового дерева, основи Всесвіту, алегорична мова розповіді.

Важливими критеріями фентезійного твору є художні час і простір, які в кожному конкретному випадку потребують розуміння читачів, особливо підлітків, у яких «сприйняття часу <...> обмежене безпосереднім минулим і теперішнім, а майбутнє здається продовженням теперішнього [13, с. 58]». Щоб розвивати часове розуміння юних читачів, необхідно залучати їх, за словами Токмань Г. Л., до художнього часу твору через з'ясування історичного періоду, у який текст написано, та епохи, зображеної в ньому; здійснення логічних переходів до нашої доби, до екзистенційного часу самої дитини під час обговорення творів; «здійснення логічних переходів до уявного, передбачуваного письменником і читачем майбутнього людства і окремої людини, образ якої створений автором [13, с. 58]».

Створені на автентичній українській міфології фентезійні твори спонукають до заглиблення в історію міфічного світогляду наших пращурів, оскільки міфологізм став «прикметним явищем мистецтва ХХ століття і як художній прийом, і як спосіб світосприйняття». А. Соколова зазначає: «Серед розмаїття творів постмодерної доби яскраво вирізняються тексти, написані в традиційній естетиці магійної прози ХІХ та ХХ ст., де співвідношення площин реального та фантастичного зазнають змін, оскільки перестають лише співіснувати, перетинатися чи взаємовпливати – їхні межі розмиваються й відбувається злиття двох площин. Незмінним залишається міфічне сприйняття світу, відображення традиційних вірувань та звичаїв, своєрідності національного фольклору [12]».

Пригодницький роман Віталія Климчука «Рутенія. Повернення відьми» визначений критикою як твір міфопоетичного фентезі – один із найскладніших піджанрів, що ґрунтується на національних культурних архетипах. Щоб зрозуміти алегоричну мову оповіді про вічні моральні та культурні цінності, треба заглибитися у багатющий міжпоколінний досвід людей, їхні вікові прагнення, що відбиваються у міфологічних і демонологічних уявленнях, магійних обрядах та ритуалах, віруваннях і повір'ях.

Дії роману відбуваються у казковій країні, яку населяють відьми і відьмаки (від слова «відати»). Божа донька Рутенія – одна з головних героїнь твору – має особливе призначення – звільнити рідний народ від горя, «злиднів людських безпричинних», страху, рабства. Чи під силу це одній молодій людині, навіть якщо

вона має від природи особливі здібності? На тернистих шляхах до перемоги вона приймає допомогу чугайстерів, мавок, лісовиків, русалок, що живуть в річках, рахманів й могутніх Великих Полозів, що під землею ховаються. Разом долаючи найсуворіші випробування, з часом вони стають її вірними друзями.

Витворений людською уявою світ міфічних істот з давніх-давен гармонійно поєднувався з життям людей. Трансформування демонічних істот у фентезійні світи надає творові певної загадковості, чарівності; а їхнє втручання у життя людини рухає сюжет, надаючи йому динамізму, напруження («На чьому боці правда? Вона не знала, але щось підказувало: полонений чугайстер ближчий їй, ніж нападники» [3, с. 13]). Нападниками були підступні злидні, які «ненавиділи усіх і навіть самих себе. Відколи існували злидні, точилася війна між ними і людьми» [3, с. 22]). Отож і вони становили частину реального світу людини, їхні дії спонукають Рутенію до протистояння їм, боротьби і захисту від сил зла: «Відчуття того, що відбувається щось неправильне й лихе, вдарило в груди зсередини, і вона вискочила з засідки. Уздрівши її, злидні кинулися у напад. Один вирвався вперед, вона схопила його й щосили пожурила додолу...» [3, с. 13]). Як бачимо, відчуття доброго і злого, світлого і потворного відбувається на підсвідомому рівні.

Явища природи, певні природні сили персоніфікуються, стаючи «силами невидимої реальності як первісні форми мислення» [12]). Протягом усього твору навколишній природний світ зцілює і захищає людину: «Вона підвелася, і, долаючи біль і нудоту, озирнулася. Тільки сонце. Тільки вітер. Навкруги – височезні дерева. Їх коливало вітровіння, і гілки тихенько шепотіли своїм листям: «Тихо-тихо. Ми з тобою. Добре-добре буде все» [3, с. 11]).

Персоніфікація природних явищ у романі підпорядкована вираженню протилежних понять «день і ніч», «світло і темрява», «життя і смерть» як уособлення віковичної боротьби добра зі злом. «Ніч упала на Суронж. Місто занурилось у п'тьму, яку силкувалися розігнати мерехтливі вогники з людських вікон. Втім, мигтіли вони боязко, ніби розуміючи: якщо прийшла ніч, має бути темно. Ніч – Чорнобожий час, час мороку, час зла.

Повіяв холодний вітер. Його морозний подих майнув вулицями і попрямував до замку Великого Князя. Якщо на шляху траплялося світло, він гасив його, лишаючи по собі доріжку з мороку» [3, с. 32]). Саме у такі години темряви і мороку коїться злочин: мара – химерна постать викрадає оберіг Суронжу – «прозоре кришталеве яйце завбільшки з людський тулуб, усередині якого пульсувало червоне світло». У міфологічному просторі яйце символізує життя, має космогонічну функцію, що формує Всесвіт. Для язичників він склався із світів Яв, Прав і Нав, які поєднувалися Світовим Деревом як основою Всесвіту. Допомігав викрасти священний оберіг «холодний Кулла, злостивий вітер, що колись утік від Стрибога [3, с. 35]) – бога вітрів, якому належить «нести людям радість і щастя своїми вітрами та дощами, а Чорнобоговим хворобам та силам – знищення та смерть» [9, с. 132]).

Міфологічно-фольклорний мотив боротьби Добра зі Злом є стрижнем твору, який і ділить його героїв на два протилежні табори. Представники одного діють в ім'я миру, добра, справедливості і любові, представники іншого – перебувають у нескінченних ворожнечах з білим Світом, бо від самого початку сказано обом, Білобогові і Чорнобогові: «Ви є Добро і Зло, Краса і Погань, Світло і Тьма, Правда і Кривда. І ви будете

завжди, будете скрізь, будете вічно. Бо ви є Життя. І ті, що прийдуть, не зазнають Добра без Зла, не зазнають Краси без Погані, бо інакше – не знатимуть, що таке Життя і навіщо жити в ньому» [9, с. 35]).

Творенням дивовижного фентезійного світу В. Климчук розкриває глибинні шари народної культури через міфологічне уявлення прадавніх українців, які поклонялися Перуну, Дажбогу, Коляді, Семарглу, Білобогу, засвідчуючи високий рівень духовності: «Прокидалися до світу і відьмаки з відьмами, і мудреці, і волхви, і віщуни, і прості набожні міщуки. Всі вони сходилися до капищ і славили своїх богів» [3, с. 8]). Пригадаємо, що саме волхви – давньоукраїнські жерці – створювали повсюдно капища й святилища, що виконували роль обрядових центрів, найбільші з них учені називають обсерваторіями.

Духовна влада, влада волхвів, була характерною ознакою прадавнього суспільства. С. Плачинда відзначав, що волхви періодично приносили себе в жертву в ім'я «спасіння свого народу», тобто в ім'я порятунку людей від духовного виродження, падіння – і це було важливою ознакою духовного впливу на широкі маси [9, с. 13]).

Зрозумілими тоді стають занепокоєння мудреця Добровіна, коли прості міщани можуть кинути їм услід: «Кляті відьмаки...

Він зупинився як укопаний – таких слів раніше не було чути» [3, с. 18]); коли в Словунії почало занепадати відьмацтво: «...щороку все менше охочих навчатися. Ба навіть більше, люди стали боятися відьмаків: якісь чутки повзли з Богумиру про криваві відьмацькі ритуали. Ще й досі не вдалося знайти тих, хто ширив ті плітки, а їх точно хтось свідомо поширював, Добровін це відчував» [3, с. 17-18]). Використання автором міфологічних джерел служить для передачі глибинних архетипічних смислів як основи духовного життя народу, що маємо відродити в сьогоденні. Завдяки міфіві здійснюється моделювання романної картини світу, змістове навантаження якого розкривають і міфологеми підземелля, лісу і води як місць перебування міфічних духів; сонця, світла, вогню, вітру як уособлення знакових атрибутів і дій міфічних богів («Полум'я згасає. Лише на місці розпаленої ватри – кілька напівзотлілих жарин. Та полум'я не зникло – воно увійшло у серця, наповнило тіла й душі по самі вінця...» [3, с. 221]); світового дерева як символічного образу цілісності світобудови і різності світів («Думаєш, твій світ єдиний? Боги творять світи, даючи кожному по Світовому Дереву, і по ключу до його зміни. По Книзі Життя. І лишають охоронців. Вберігати світи – не їхня справа. Вони творять їх і йдуть далі, а ви вже самі обирайте, як вам жити...» [3, с. 361]).

Климчук В. пропонує читачеві давньоукраїнський дивосвіт, що твориться за допомогою міфологічних структур, засобів художнього моделювання, типізації міфічних явищ. Ретельне розкриття суті морально-філософського потенціалу язичницького світобачення давньої людини, відтвореного в романі «Рутенія», збагачує духовний розвиток особистості. Важливу роль при цьому відіграє «особистісний фактор, що виявляється у мірі потужності та вагомості міфологічної пам'яті письменника у конструюванні та розгортанні художнього світу. Він є тим комплексом свідомості, який зумовлює звернення до міфологічних структур, об'єктивування їх у тканині художнього твору» [1, с. 11]).

Автор не тільки відтворює світогляд, звичаї, духовний світ наших давніх предків, а й актуалізує проблему пошуку молодими читачами національної ідентичності.

Слово до читачів

Чим зумовлено започаткування рубрики «Сучасна література для дітей: жанри, стилі, тематика» в науково-методичному журналі, читачами якого, переважно, є вчителі української мови та літератури? Власне, на це є кілька причин. Перша – це нова шкільна програма з української літератури, до якої введено твори сучасних авторів. Друга, як ланцюгова реакція, зумовлена тим, що література для дітей є, а її осмислення в контексті літературознавчої науки на кілька кроків позаду. І це зрозуміло, бо встигнути за творчим процесом непросто, оскільки поява нових творів – справа, що не піддається прогнозуванню. Тому дослідники можуть спромогтися хіба на розлогі рецензії чи статті про конкретні твори чи творчість окремих авторів. Аналіз, узагальнення, порівняння вимагають «часової відстані» та фахових зусиль. Про методичні поради говорити не випадає, оскільки літературознавчих досліджень обмаль. Таким чином, рубрика репрезентуватиме літературознавчі дослідження текстів сучасної літератури, що введені до програми (для текстуального вивчення і для додаткового чи позакласного читання), та методичні розробки, поради учителям-словесникам. На сторінках журналу буде висвітлюватися хід реалізації проекту «Вся Україна читає дітям», започаткований Центром дослідження літератури для дітей та юнацтва. Запрошуємо до співпраці науковців, методистів, учителів, усіх небайдужих. Будемо раді налагодити зворотний зв'язок між читачами й авторами. Плануємо також публікувати інтерв'ю з письменниками, які творять для дітей. Отже, читачі мають можливість поспілкуватися з майстрами пера. Для цього досить сформулювати запитання і відправити їх на електронну адресу редакції з поміткою (до рубрики «Сучасна проза для дітей»).

УДК 82.0-312

Жанри та стильові особливості сучасної прози для дітей

Лілія Овдійчук,*кандидат педагогічних наук,
голова Рівненської філії ЦДЛДЮ*

У статті розкрито жанрово-тематичні різновиди сучасної прози для дітей шкільного віку (5–9 класи): казкові, фантастичні, історичні, біографічні, реалістичні твори, з'ясовано характерні їхні особливості, модифікації. Зроблено спробу визначити основні стильові риси жанрових та тематичних різновидів творів за принципами зображення, системою образів, побудовою фабули й сюжету, композицією, конструюванням часопростору.

Ключові слова: жанрово-тематичні різновиди, сучасна проза для дітей, казкова, фантастична, історична, біографічна, реалістична проза, стильові риси.

Сучасна проза для дітей за часовими рамками – це 90-ті роки ХХ та початок ХХІ ст., тобто період незалежності України. Вікова категорія, про яку йдеться, учні 5–9 класів.

В означений період з'явилося багато нових імен і велика кількість текстів, адресованих дітям. Поряд із класиками (Всеволод Нестайко, Анатолій Дімаров, Анатолій Костецький, Володимир Рутківський, Ярослав Стельмах), які працювали і продовжують працювати в царині дитячої літератури, з'явилося ціле гроно письменників, чия творчість адресована дітям: Іван Андрусак, Валентин Бердт, Леся Воронина, Олександр Гаврош, Сергій Гридін, Олександр Дерманський, Оксана Думанська, Марина та Сергій Дяченки, Андрій Кокотюха, Оксана Кротюк, Оксана Луцкевська, Галина Малік, Зірка Мензатюк, Марина Павленко, Ігор Січовик, Наталка Сняданко та ін. Дитяча проза репрезентує традиційну тематику: історичну, шкільну, дитинства. За жанровими різновидами є фантастична, пригодницька, казкова проза, у межах якої можна виокремити багато модифікацій та метажанрів: фентезі, повість-казка, казковий роман-хроніка, краєзнавчий детектив, шкільна повість, фантастична повість тощо.

Різноманітність тематики, жанрів, жанрових різновидів, метажанрів, модифікацій, стильових напрямів потребує теоретичного аналізу, осмислення й узагальнень.

Нині проблеми сучасної дитячої літератури досліджують У. Гнідець, С. Іванюк, Т. Качак, В. Кизилова, Л. Круль, Л. Лебедівна, Н. Марченко, І. Мацько, О. Папуша, Б. Салюк, О. Січкач, Н. Трохим, Л. Чередник.

Здебільшого предметом наукових розвідок є осмислення явища, яке називаємо сучасною літературою для дітей та юнацтва, за різними напрямками й аспектами. Маємо аналітико-синтетичні, загальнотеоретичні, порівняльні, монографічні статті.

Вагомий внесок у теоретико-літературознавчий дискурс зробив Центр дослідження літератури для дітей та юнацтва (президент У. Гнідець), який акумулював доробки науковців з означеної проблеми у віснику «Література. Діти. Час» [2, 3, 4, 5]. Здебільшого це доповіді науковців, які беруть участь у щорічних наукових конференціях, що відбуваються в рамках мандрівного симпозіуму «Література. Діти. Час».

Мета цієї статті – окреслити основні жанрово-тематичні різновиди сучасної прози для дітей шкільного віку (5–9 класи) та визначити її стильові домінуючі. Актуальність такого наукового дослідження очевидна з

огляду на введення багатьох текстів сучасних авторів до шкільної програми для текстуального вивчення та рекомендованих для додаткового (позакласного) читання.

Основними жанрово-тематичними різновидами сучасної прози для дітей шкільного віку (5–9 класи) є казкові, фантастичні, історичні, біографічні, реалістичні твори.

Провідним жанром у сучасній прозі для дітей є *літературна казка*. Спостерігається значне посилення тенденції до модифікації жанру в означений період через поєднання казки з іншими жанрами: казкова повість (Г. Пагутяк «Втеча звірів, або Новий бестіарій», В. Рутківський «Бухтик з тихого затону»), повість-казка (Ю. Винничук «Місце для дракона»), казкова хроніка (роман) (О. Росич «Розбійник Пинтя у Заклятому місті»), фантастична казка (Галина Малик «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії»), казка-драма (З. Мензатюк «Дочка Троянди»), «адресована казка» (О. Росич «Джованні Трапатоні» – казка для підлітків, їхніх батьків, дідусів та бабусь), збірки казок, поєднаних одним наратором або спільним місцетворенням чи «місцеперебуванням» (Д. Матіяш «Казки П'ятинки», З. Мензатюк «Київські казки», М. Павленко «Казки із Ялосоветиної скрині»).

Сюжети казкових творів здебільшого оригінальні або частково запозичені: наприклад, з біблійних оповідань (Д. Матіяш «Казки П'ятинки»), народних казок Карпатського регіону (О. Гаврош «Розбійник Пинтя у Заклятому місті»), стилізовані під фольклорні (М. Павленко «Казки із Ялосоветиної скрині»). Для сюжетного хронотопу переважної більшості казок властивий динамізм, ущільнення часу.

Характерними є героїчні (О. Гаврош «Розбійник Пинтя у Заклятому місті») та фантастичні (Галина Малик «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії», Г. Пагутяк «Втеча звірів, або Новий бестіарій», О. Росич «Джованні Трапатоні») мотиви, що переплітаються з повсякденними. Мотив подорожі у літературній казці сучасних письменників часто набуває символічного значення ініціації – посвячення героя у таємниці «чужого» світу: світу звірів, Закрайсвіття, Недоладії, усвідомлення своєї причетності до «чужого» простору та спостереження змін, що відбуваються з персонажем внаслідок такої взаємодії.

Важливим чинником аналізу означеного жанру та його модифікацій є казкова поетика, яка визначається творчою манерою митця і підпорядковується обраному жанровому різновиду. Літературознавці вважають особливостями поетики літературної казки розважальність, здатність здивувати, вразити читачів. Найчастіше у сучасних казках – це поєднання реального і фантастичного у зображенні героїв, подій, пригод. Як правило, казкові персонажі є носіями якихось характерних рис: позитивних чи негативних. Вони перебувають в опозиції, втілюючи таким чином протисторова Добра і Зла. Найчастіше героями оригінальних авторських казок є діти («жанрові персонажі»): Доня (Г. Пагутяк), Аля (Галина Малик), Соня (О. Дерманський), Лада (О. Росич), Сергійко та Оля (В. Рутківський).

Казковий жанр дає можливість авторові розкрити важливі проблеми сучасності, виявити творчу індивідуальність, долучити читача до естетики казки, запросити до роздумів і співпереживання. Казкові мотиви різноманітні, проте й для них характерне поєднання фантастичного і реального, чарівного і прагматичного, матеріального і духовного. Це стосується і персонажів: вигаданих та реальних.

Історична проза для дітей представлена власне історичними творами: романами-трилогіями «Сині Води», «Джури козака Швайки» В. Рутківського, дилогією «Іван Сірко – великий характерник», «Іван Сірко, славетний кошовий» М. Морозенко. За більш точним визначенням (беручи до уваги класифікацію С. Андрусів) – це історико-художні твори, оскільки у співвіднесенні історичних реалій та художніх версій у них превалюють останні. Окрім того, сюжетна канва в основному побудована на пригодах героїв, тому можна визначити й різновид: історико-пригодницькі (позаяк тексти написані для категорії підлітків, які за своїми віковими особливостями таку літературу сприймають дуже емоційно і захоплено).

Основою кожного твору цього жанру є історичні реалії, віддалені у часі. Здебільшого автори звертаються до епохи козаччини, зокрема періоду боротьби козаків з турками і татарами. Винятком, окрім «Джур» В. Рутківського, є його ж роман-трилогія «Сині Води», у якому відтворена доба після Батієвого спустошення Київської держави, зокрема історична битва під Синіми Водами, котра стала початком звільнення східнослов'янських народів, зокрема української людності від панування Золотої Орди. Цей період найменш досліджений науковцями і, відповідно, не осмислений художньо письменниками. Найважливішою заслугою є те, що Рутківський обирає такі періоди історії і творить повнокровні художні полотна з рельєфно чіткими образами-персонажами, які діють у своєму історичному часі цілком природно, органічно.

Історико-пригодницькі тексти відтворюють реальні події конкретного історичного періоду та людину, що живе в цих реаліях. Проте створити художній твір без вигадки та домислів неможливо, оскільки фантазія автора відіграє провідну роль у мистецтві. Тому хронотоп історичних творів традиційний: означено конкретний географічний населений пункт (пункти: країни, регіони, міста, села) та інші географічні об'єкти: ріки, гори тощо, зазвичай з історичною назвою. Час або чітко вказано, наприклад, дати історичних битв, народження чи смерті видатних історичних осіб (Івана Сірка), або час вгадується за описом реалій того часу: побуту, одягу, мови персонажів тощо. Проте автори уводять до своїх творів вигаданих персонажів, домислюють події, які могли б відбутися за художньою логікою, створюють серію пригод, сюжет в основному будують за причинно-наслідковим зв'язком. Письменник більш вільний у своїх домислах тоді, коли йдеться про історичний час (як у трилогіях Рутківського, наприклад), а не про конкретну історичну особу (як у М. Морозенко в дилогії про І. Сірка), оскільки «автор більш «прив'язаний» до фактів і подій біографії свого героя». [1, 279] З огляду на це твори В. Рутківського належать до типової історичної прози, а твір М. Морозенко – до історико-біографічної.

Спільними особливостями творів цього жанрового різновиду є органічний зв'язок із фольклорними творами, які мають романтичний елемент у змістовому плані: легендами, переказами, думами, історичними піснями. Нині спостерігається пошквалений інтерес до українського феномену характерництва як інституції, що формувала касту воїнів-характерників, які мали надзвичайні здібності і застосовували їх у бою, у побути та в лікарській справі. Очевидно, що така увага обумовлена сплеском національної самосвідомості зі здобуттям незалежності України та як противага гарріпоттерівському чаклунському засиллю у світовій літературі. Стильовою домінантою означених творів є

поєднання романтичної традиції письма з реалістичним трактуванням історичних фактів.

Ще однією важливою ознакою історичних творів для дітей є їхня особлива проєкція на читача: не тільки запросити до споглядання подій у минулому, а викликати особистісне ставлення, певні почуття, спонукати до оцінки зображуваного та усвідомити зв'язок між давно-минулим і сьогоденням. Безсумнівно й те, що згадані тексти «відповідають духові зображуваної епохи».

У сучасній *біографічній прозі* для дітей можна виокремити такі різновиди: а) художня біографія видатних осіб, б) життя видатних дітей; в) автобіографічні твори письменників.

Отже перші два різновиди художньо-біографічних творів мають такі спільні риси. Мета – всебічне дослідження особистості головного героя. Форма викладу – від третьої особи. Сюжет – це хронологічна розповідь про життя видатної людини та художнє відтворення умов, у яких відбулося формування особистості. Важливими є описи елементів побуту, інтер'єру, звичаїв, одягу для достовірної передачі історичного відрізка часу, коли жив персонаж.

Художньою біографією видатних осіб може слугувати книжка О. Гавроша «Неймовірні пригоди Івана Сили, найдужчої людини у світі». Автор написав біографічну повість для дітей молодшого та середнього шкільного віку про видатного українця Івана Фірцака, якого було визнано найсильнішою людиною ХХ століття.

У 2007 році видавництво «Грані-Т» заснувало серію «Життя видатних дітей». Тексти розраховані на читача віком від 8 до 12 років. Щороку виходить кілька книжок відомих письменників, у яких вміщено п'ять біографічних оповідань про дитинство знаменитих людей: вчених, політиків, духовних провідників, полководців, митців різних часів і народів з умовою, що один має бути з українців. Беручи за основу найбільш важливі факти з біографії, автори творять цікаву історію життя людини. Особлива увага надається періоду дитинства. Як правило, обирається кілька епізодів, які кардинально вплинули на вибір життєвого шляху. Серед авторів – відомі дитячі письменники (І. Андрусак, Л. Воронина, О. Дерманський, М. Павленко.), що є додатковою важливою мотивацією до читання. До кожного тексту вміщено історичну довідку, що дає коротку інформацію читачеві про особу. Отже, жанр біографічного оповідання має певні спільні та відмінні риси, що й біографічна повість: епічна розповідь, кілька епізодів із життя (відповідно до обсягу), менша чи більша кількість дійових осіб, описи (портрет, інтер'єр, пейзаж) – в оповіданні їх значно менше. Наприклад, книжка «Леся Воронина про Брюса Лі, Махатму Ганді, Жорж Санд, Федеріка Шопена, Івана Миколайчука» є яскравою ілюстрацією цієї серії.

Схожий підхід застосовано до видання серій книжок «Апріорі – дітям» (видавництво «Апріорі», 2009) та «12 балів» (видавництво «Зелений пес», 2011).

Третій різновид – автобіографічні твори письменників для дітей. Тема цих творів – дитинство митця. Увібравши в себе основні риси біографічного жанру, власний художній життєпис художника слова має й відмінні риси. Це вищий рівень достовірності у викладі фактів, описів переживань, психологічного стану. Розповідь ведеться від першої особи. Важливим є те, що автор не так акцентує на зовнішній дії, як досліджує внутрішню духовну сферу, відтворює свої дитячі почуття, враження, переживання уже в дорослому віці.

У сучасній дитячій літературі небагато автобіографічних творів, адресованих дітям. Як приклад, книжка В. Рутківського «Потерчата», означена автором як «Дитяча сповідь для дорослих, які так нічому й не навчилися».

У цьому випадку можна говорити про біографію не тільки як жанр, а як текст, оскільки життя письменника, точніше, етап життя, дитинство, що мало би бути найщасливішим періодом, перетворилося на драму через дорослих, які затіяли божевілля – війну, описаний художньо досконало і має більше рис власне художньої літератури за стильовими ознаками. Функція автобіографічних творів передусім естетична, а потім – інформаційна, на відміну від аналізованих вище текстів.

Сучасні письменники, які творять для підліткової категорії, часто обирають *фантастичний жанр та фентезі* для втілення своїх задумів. У цьому жанрі активно працюють Галина Малик, Сергій Оксенік, М. Павленко, Г. Пагутяк, М. та С. Дяченки. Найбільш апробований у сучасній літературі жанр фантастичної прози – повість. Фантастичні повісті «Злочинці з паралельного світу» та «Злочинці з паралельного світу-2» у Галини Малик є зразками цього жанрового виду.

Пригодницькі, пригодницько-детективні та пригодницько-фантастично-детективні твори (повісті, романи) пишуть для підлітків Л. Воронина «Таємне товариство боягузів, або Засіб від переляку №9», «Пастка для синьоморда, або Таємне Товариство Брехунів», «Суперагент 000. Таємниця Золотого кенгуру», А. Кокотюха «Таємниця козацького скарбу», Сергій Оксенік «Лісом, небом, водою», М. Павленко – пенталогія «Русалонька із 7-В ...».

Основа сюжетів цих творів – розкриття таємниць, злочинів. Головні герої – сучасні діти-підлітки, наділені характерними рисами: допитливістю, непосидючістю, спостережливістю. Вони керуються шляхетними мотивами: допомогти усім, кому загрожує небезпека (як собі уявляють персонажі), ну й амбітними також – бажання зробити героїчний вчинок, прославитися.

Переважає більшість творів має ознаки фентезі. Особливості сюжету і композиції аналізованих текстів зумовлені адресатом і підпорядковуються авторській ідеї: простежити, як відбувається процес дорослішання персонажів, усвідомлення себе у світі однолітків, перемога над своїми вадами: Софійки (М. Павленко пенталогія про Русалоньку), Клима Джури (Л. Воронина «Таємне товариство боягузів, або Засіб від переляку №9»), Данила та Богдана (А. Кокотюха «Таємниця козацького скарбу»). Це своєрідний квест (у літературі фентезі – це особливий вид сюжету, опис шляху героя), подорож, шлях як мандри у часопросторі з благородною метою: допомогти іншим й одночасно – це дорога до себе (шлях у собі) – внутрішньо змінених.

У кожному з творів дія відбувається у наші дні. Головні герої живуть звичними реаліями вдома, у школі, займаються улюбленими справами, спілкуються з друзями, по-різному проводять вільний час. Однак вони потрапляють у ситуації, коли пригоди неминучі, оскільки зав'язка – це несподівана зустріч, таємнича подія, загадка, яку треба розкрити, бо від цього залежить чиясь доля, навіть життя. Поряд з цілком реальними є фантастичні, міфологічні персонажі, речі. Наприклад, у Павленко Загублений у часі привид хлопчика, Русалка, сліпий старець з минулого, а також стара шафа для мандрівок у часі, коралі як символ щастя тощо.

Твір Г. Пагутяк «Королівство» можна означити як роман – міське фентезі. Автор вміщує у своєму творі різні вигадані світи: Королівство (досконалий світ, потойбіччя), Серединний (реальний світ людей) та Граничний (світ нечистої сили) – світи, які межують, але дуже різні.

Сучасна фантастична, пригодницька та детективна проза для дітей має свої особливості у жанровому та стильовому плані. У чистому вигляді творів конкретних жанрів немає. Зазвичай це змішування жанрів. Через розвиток жанрових форм, їх модифікацію, асиміляцію автори творять нові різновиди: романний серіал для підлітків (пенталогія М. Павленко), пригодницько-фантастично-детективні твори (повісті Л. Ворониної, А. Кокотюхи), пригодницько-фантастичний роман (за визначеннями деяких науковців – роман-утопія) (Сергій Оксенік). В основному спостерігаємо поєднання різних світів, персонажів, речей – реальних і вигаданих (у фантастиці). У творах «опредмечено» конкретний зміст: життя сучасних дітей у реаліях сьогодення, проблеми, які існують у світі дітей і дорослих, їхнє взаємопереплетення – за допомогою поєднання реалістичної і романтичної манери письма. Стильовими домінантами є використання фантастичних, містичних елементів, конструювання ускладненого часопростору.

У жанрі *реалістичної прози* написані твори В. Бердта, С. Гридїна, О. Думанської, О. Луцесвської, О. Яблонської. Усі твори: «Мій друг Юрко Циркуль та інші» В. Бердта, «Не такий» С. Гридїна, «Дівчинка з передмістя» О. Думанської, «Друзі за листуванням», «Найкращі друзі», «Інша країна» О. Луцесвської, «Як я руйнувала імперію» З. Мензатюк, за винятком «Золотої серединки» О. Яблонської – повісті. Про це свідчить обсяг, наявність певної кількості персонажів, складність поставлених проблем. Тематика названих текстів стосується реалій життя дитини у світі дорослих, дорослішання, пошуку себе, адаптації в соціумі, духовних і моральних цінностей. У творах діють реальні персонажі у реальній дійсності, проблеми цілком реальні й актуальні. Для творів реалістичного характеру притаманна певна авторська позиція щодо зображуваного, яка виявляється насамперед через зміст, семантику, поетику. Авторська увага зосереджена на зовнішніх і внутрішніх виявах поведінки персонажів, на чинниках, що зумовлюють логіку вчинків. Основним рушієм є конфлікт чи конфлікти. Вони традиційні: між батьками і дітьми, однокласниками, однолітками. Найчастіше ці конфлікти морально-етичні, рідше – соціальні, Час і місце дії не названі конкретно, проте реальність створюється за допомогою певного тла, на якому відбуваються події: інтер'єри, побут, школа, табори відпочинку, місця для розваг школярів тощо. Характерна мова персонажів з її сленгом, суржигом та (майже в усіх творах) чіткий поділ на негативних та позитивних персонажів. Як «мовна особистість» сучасний школяр у сучасних текстах надається до класифікації: ті, що послуговуються майже бездоганною

українською мовою, ті, що не надають цьому значення або й хизуються своєю «сучасною» мовою. Третя група персонажів – це такі, хто знаходяться посередині, бо незнання мови їх непокоїть, тому й намагаються ставати кращими.

Основними стильовими ознаками реалістичних творів є аналітичність. За Наливайком, це «одна з атрибутивних рис реалізму й водночас як одна із його стильових домінант». Більшою чи меншою мірою це стосується сучасної реалістичної прози для дітей. Устами персонажів, ліричними відступами, тональністю описів автор виявляє своє ставлення до зображуваного: засуджує, обурюється, схвалює, оцінює відповідно до загальнолюдського.

Отже, жанрова система прози у сучасній літературі для дітей досить різноманітна, хоча переважно сконцентрована в рамках традиційних тематичних парадигм. Це історична та біографічна, фантастична, пригодницька, детективна, реалістична проза та літературна казка. Проте особливістю є модифікація жанрів, творення метажанрів, а окремі автори є новаторами у жанротворенні.

Стиль, як відомо, виявляється «як на рівні окремого твору, так і на рівні творчості митця й цілих течій та напрямів» [6, с.8]. У межах одного жанрово-тематичного різновиду прози цілком закономірно простежуються спільні для усіх творів риси й одночасно виокремлюються тип творчості та ідіостиль конкретного митця. Це й формує стиль сучасної прози для підлітків.

Визначення стильових домінант у жанрово-тематичних різновидах сучасної прози для дітей (проблематика, образна система та засоби її творення, фабула та сюжет, конструювання часопростору тощо) та з'ясування основних стильових тенденцій (течій): реалістичної, романтичної, казково-міфологічної, філософсько-метафоричної, іронічно-ліричної тощо – важливий аспект наступних наукових розвідок.

Література

1. Галич А. О. Fiction і non fiction в літературі: проблеми теорії та історії: монографія. / Галич А. – Луганськ, 2013. – 386 с.
2. Література. Діти. Час. Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва / Упорядники Гнідець У., Трохим Н., Прихода М., Качак Т. Вип.1.– Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. – 192 с.
3. Література. Діти. Час. Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва / Упорядники Гнідець У., Трохим Н., Качак Т. Вип.2. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2012. – 192 с.
4. Література. Діти. Час. Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва / Упорядники Гнідець У., Трохим Н., Качак Т. Вип. 3. // Література. Діти. Час. Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2012. – 108 с.
5. Література. Діти. Час. Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. Вип. 4. – Рівне: Дятлик М., 2013. – 308 с.
6. Наливайко Д. С. Стиль напряму й індивідуальні стилі в реалістичній літературі XIX століття / Д. С. Наливайко // Індивідуальні стилі українських письменників кінця XIX – початку XX ст.: [зб. наук. праць]. – К.: Наук. думка, 1987. – С. 3–43.

Книжка «Літопис самовидців: Дев'ять місяців українського спротиву» як художня література некласичного формату

Ніна Головченко,

кандидат педагогічних наук, доцент

Університет «Україна»

м. Київ

Про Євромайдан, Революцію Гідності, анексію Криму й Антитерористичну операцію (АТО) в Україні видано багато книжок: «Євромайдан: хроніка відчуттів», «Небесна сотня: книга-реквієм», «Небесна сотня: антологія майданівських віршів», «Теплі історії з Майдану», «Вірші з війни», «Материнська молитва» тощо...

Не беруся так категорично оцінювати кожне з видань на цю тему, як Ірина Славінська: *«Я читала чимало опублікованих у нас книжок "про Євромайдан". І вони всі назагал жакливі. Крім, може, збірок першоджерел-статусів-твітів-колонок. Крім, може, частини поезії. Оце дочитала "Євромайдан. Хроніка в новелах" і традиційно роздратувалася: люди продовжують гнати графоманський порожняк, але з євромайданною вивіскою. Так, щиро. Так, місцями на розрив аорти. Так, там є декілька добрих текстів. Щоправда, вони не є новелами. Плюс-мінус жодний текст збірки не є новелою... Уф, невже оті всі роки, поки вистоюється велика добра проза, мені доведеться читати подібне сміття?»*[6]

Переконана, що література про Євромайдан, так само, як і сама подія, не може бути означена словом «сміття». Так, часом твори не фахові, дуже суб'єктивні, чи, навпаки, банальні. Але вони щирі. А щирість почуттів у будь-якому форматі треба поважати. І літературознавчий аналіз варто робити фахово, не обплывуючи побіжно, можливо, і незграбний, але відвертий вірш чи статус автора...

Найліпшим, на мою думку, книжковим виданням на цю тему є **проект Оксани Забужко «Літопис самовидців: Дев'ять місяців українського спротиву»**[1]. Це книжка для тих, хто вірить в Україну, у її народ, хто є патріотом України; для тих, хто не «живе» в інтернеті і не знає багатьох деталей усіх подій, що відбулися; для тих, хто донині не знає правди про Євромайдан; для тих, хто донині сумнівається в цінностях Євромайдану; для тих, хто здатен мислити по-новому; для тих, хто ще раз щиро переживає разом із цими текстами драматичний алгоритм дев'яти місяців, що виносили і народили, дійсно, у муках, нову Україну.

У назві книжки О. Забужко є алюзія до відомої історичної пам'ятки – «Літопису самовидця» 17 ст. (Це козацький літопис староукраїнською мовою, одне з фундаментальних джерел з історії Східної Європи, зок-

рема періоду Хмельниччини і Руїни в Україні. Написано одним автором, очевидцем подій, вихідцем зі старшини Війська Запорозького)[2].

Суть видання, яким опікувалася Оксана Стефанівна, – у доборі 150 авторів, тексти яких на Facebook чи інших *Internet*-джерелах мали більше 500 «лайків» чи «репостів». Тут є твори й Анастасії Дмитрук, і Оксани Забужко, і Сергія Жадана, і Каті Бабкіної, і звичайних людей, патріотів із Києва, Луцька, Одеси, Луганська та інших міст України.

Книжка-проект О. Забужко – це об'єктивний реалізм, багатоголоса картина буремної України, створена авторами-патріотами, не лише самовидцями, а й учасниками подій.

Нині є особлива потреба насамперед у щирості й у правдивій фіксації подій і чесних емоцій/почуттів на рівні документа, а не у високоестетичній інтелектуальній суб'єктивній еквілібристиці. Саме цю тенденцію й відчула Оксана Забужко, і ось що вона зазначила в одному з останніх інтерв'ю:

«...Восени на Львівському форумі видавців ви презентували «Літопис самовидців», книгу розповідей живих свідків Майдану... Але все це – документалістика. Чому ніхто з письменників, у тому числі й ви, не береться переосмислити те, що відбулося, і написати художню книжку?»

Для подій такого масштабу має бути серйозна історична дистанція. Ми нині ще глибоко всередині подій, ще відстрілюємося від них «короткими чергами» – віршами, піснями, дописами в соцмережах, малими літературними формами. За минулий рік в українській літературі була написана купа прекрасних віршів, бо поезія – це блискавична реакція (в сенсі миттева), як фотобліц... Якщо ви чекаєте «великих художніх книжок», романів тощо, то повірте, нічого серйозного не побачите зараз – крім документалістики. Такі події завжди вже наступне покоління осмислює. Так, сподіваюся, будуть тексти свідків, будуть мемуари, буде дедалі більше правди. Є люди, яким є що сказати, але вони поки не мають такої можливості. Ви ж врахуйте, що іде війна. А війна – це те, що руйнує ваше життя навіть у глибокому тилу – хоча б тільки тому, що нав'язує вам свій ритм, залежність від «новин з фронту». А художня книжка – дитя достатку, миру і благополуччя, бо вона вимагає усамітнення, випадання з життя і творення свого власного ритму, вона є паралельною до реальності. Написати книжку – це створити, збуду-

вати свій власний світ... На війні таке не робиться, тому і кажуть: «коли говорять гармати – музи мовчать». Всьому свій час»[3].

Чому жанр колективного літопису самовидців видається нині найбільш виправданим? Тому що з давніх часів, ще з епохи Середньовіччя, існує традиція інтерпретації історичних фактів відповідно до державницької ідеї чи ідеї героїзації чергового короля. Так, наприклад, згідно з життєписом Карла Великого (9 ст. н.е.), французькі війська пішли через Піренеї на іспанські землі на запрошення арабського володаря Ібн-аль-арабі через обіцянку великої здобичі за допомогу в міжусобній війні мусульманських (мавританських) правителів. Обіцяна нагорода – пограбування міста невірних Сарагоси. Проте Сарагосу французи не завоювали і пограбували місто басків (християн!) Помпелуну. А у «Пісні про Роланда» читаємо, що французький ар'єргард короля Карла було знищено не басками-християнами із Помпелуну, які помстилися єдиновірцям за пограбоване місто, а невірними маврами у боротьбі за любов Францію, за короля, за християнську віру...

У нас, в Україні, на початку 21 століття під час виборної кампанії до Верховної Ради 2014 року уже довелося від багатьох агітаторів чути про те, що саме їхня політична сила на 80% забезпечила початок Революції Гідності та кінець режиму Януковича... Натомість у книжці «Літопис самовидців...» від 10 грудня 2013 року зафіксовано інші статистичні дані – опитування людей на Майдані від радіо «Свобода»: «Лише 5 відсотків учасників Євромайдану стоять там через заклик опозиції... понад 90 відсотків... не належать до жодної з партій... Серед мотивів, які спонукали людей вийти на Майдан, понад 70% назвали жорстоке побиття мітингувальників в ніч на 30 листопада і репресії влади. Водночас понад 50% вказали на відмову... Януковича підписати угоду про асоціацію з ЄС. Третю позицію серед мотивів вийти на Майдан – 39 відсотків – посіли прагнення змінити владу в Україні»[1, с. 20].

І саме з метою збереження історичної правди, з метою застереження від чергової спроби квазіісторичної інтерпретації новітньої історії України варто відтворити алгоритм Євромайдану 2013–2014 рр. за записами самих українців, учасників і сучасників події, а не чекати, коли цю історію «перекосочить» черговий Табачник, аби догодити черговому «батьку нації». Як наголошує у передмові О. Забужко: «...Ми вчимося по ходу дії того, на що іншим націям пішли століття. В тому числі – говорити про себе самим: без сторонніх підказок, ні на кого не озираючись...»[1, с. 7].

Довелося почути думку й про те, що ця книжка – не художня література.

Не можу погодитися з таким твердженням через те, що, по-перше, фрагменти, які представляють цю сторінку в історії України, написані не тільки звичайними людьми, а й фаховими письменниками, поетами (О. Забужко, С.Жаданом, К. Бабкіною, Б. Гуменюком, А. Дмитрук, І. Карпою, О. Мамчич, Ю. Іздриком, Д. Лазуткіним, І. Цілик, Є. Більченко, М. Савка, Татусею Бо та ін.)

По-друге, як зазначають творці проекту, ці тексти фіксують насамперед емоції, почуття, переживання і роздуми самовидців відповідно до хронології подій,

емоційно-почуттєва сфера є якраз предметом художнього твору.

Хронотоп позначений від листопада 2013 року до липня «вкраденого літа» 2014 року, від Києва до Львова, від Сімферополя до Луганська як етапи розвитку революції. Наприклад, як зазначає пізніше О. Забужко: «Майдан, насправді, пройшов три етапи... Перший – з 21-го листопада до 30-го листопада – студентський, який виступав за підписання Асоціації (теж – за повернення до раніше проголошеного курсу, до конституційної норми). З 1-го грудня до 19-го січня – найбільш масовий протестний Майдан, спровокований подіями 30 листопада... Влада Януковича весь час ламала будь-яку можливість діалогу з суспільством, вслякко демонструвала, що, мовляв, відтепер ми в цю гру грати не будемо. Типу, тепер у нас диктатура, всім «лежать-боятца», діють «закони 16 січня», кожні 10 днів відбувався якийсь акт показового насильства тощо... А вже з 19 січня мирний протест переріс у протистояння навкулачки... [3]. Очевидно, що тексти авторами проекту «Літопис самовидців...» свідомо добиралися у певній системі.

По-третє, ці тексти структуровані і вибудовані за логікою розвитку сюжету, що відчувається на рівні підтексту: зав'язка, розвиток подій, низка перипетій, кульмінація, розв'язка – на якомусь етапі, але не кінець історії. Драматичні історії про проблеми, сумніви, розчарування, захоплення, стійкість, мужність, типологію українців на зламі системи цінностей якраз і показують передумови і розвиток національної Революції Гідності. Ці фрагменти різні за змістом і стилем, але саме отака **фрагментарність композиції** забезпечує об'єктивність зображуваного. **Патріотичний пафос** поєднує ці, на перший погляд, еkleктичні сторінки у єдиний твір. Десь тяжка трагічна емоція, десь самоіронія, десь парадоксальна ситуація, однак усе це в цілому звучить як патетична симфонія.

Для мене це – художній текст, **художня література неklasичного формату**, але з усіма структурними складовими: темою, ідеєю, проблематикою, системою образів, переважаючим пафосом, еkleктичною стильовою палітрою, своєрідною композицією.

Упорядник книжки Тетяна Терен у передньому слові визначає **цілі і завдання проекту**: мета – «побачити сутнісне», коли «намагаєшся зібрати із клаптиків не хронологічну, а емоційну канву пережитих місяців», «відшукати найправдивіше, найщемкіші сповіді, одкровення, осмислення, переживання дев'яти місяців нашого спротиву»; джерело – соціальні мережі в інтернеті; жанри – пости, блоги, колонки, вірші; герої – тут є «безліч невідомих героїв, які за ці дев'ять місяців навчилися не чекати нічого від влади, а покладатися лише на самих себе». «У цій книзі ми не дали слова політикам, бо ж такою очевидною нині є минуцність їхніх заяв, обіцянок і навіть імен...» [1, с. 4–5].

Отже, ті, що вирішили покладатися на самих себе, а не на політиків, і написали цей літопис у добу спротиву: десь разом із письменниками/поетами і журналістами, а десь і замість них.

Тема Майдану звучить у кожному фрагменті книжки, але по-своєму: то як проблема вибору (іти чи не йти?) чи чому йти («але ЗАВТРА Я ВИЙДУ, бо ніхто не має права спрямовувати силу проти мирних демон-

странтів...» [1, с.16]); то як поетичний образ «мого покоління, що «приходить до тями» у вірші Д. Лазуткіна [1, с.10–11]; то як драма «хлопця у формі» («Тато хоче їхати сюди, до людей на Майдан... Хоч батько і розуміє мою ситуацію, а в очі дивитися буде соромно...» [1, с.13]). Чи як високе відчуття святості справи, за яку постали: «Ночевал в Михайловском соборе. Там читали красивую молитву. Люди спали на коврах, расстеленных в храме. Очень сильное переживание силы, которое несет в себе молитва и святое место. Почувствовал всем телом, что в Украине есть СВЯТОЕ. И это есть в каждом из нас, это те наши ценности, которые важно осознать и удерживать. Ведь от нас зависит будущее, именно мы его создаем прямо сейчас» (статус Андрія Литвиненка, волонтера на кухні на Михайлівській площі, 2 грудня 2013 року [1, с.18]).

Сюжет розвивається з 24 листопада 2013 року, своєрідного **прологу**, коли приводом черговий раз вийти на Майдан стало спільне переживання «вийти и защитить наше право быть европейцами», а не конкретний порядок денний [1, с. 9]. Коли була й ейфорія від усезагальної єдності і шляхетності: «Приїжджаю до КМДА... Заходжу – той мій стан запам'ятаю на все життя!!! Це було наче в кіно про взяття Зимнього!!! І я всередині того кіна!!! Піднімаюсь по східцях – а на морді дурна дитяча посмішка одночасно подиву та щастя!!!» [1, с. 18–19]. Коли була і суха статистика про мотиви виходу на Майдан від Міжнародного інституту соціології та фонду ім. Ілька Кучеріва [1, с. 20]. Тобто, матеріал у книжці подається щільно, через ретельно дібраний спектр емоцій, переживань, відчуттів, розмислів, новин зі ЗМІ і неупереджених даних наукових методів дослідження.

Однією із **зав'язок**, окрім розгону студентів 30 листопада 2013 року, загибелі Сергія Нігояна 22 січня 2014 року, стала ніч набату з 10 на 11 грудня, коли дзвонар Михайлівського собору Іван Сидор бив у дзвони, бо «на Євромайдані спецпідрозділи Беркуту пішли проти своїх громадян і почали штурм» [1, с.27]. Ця ніч, за словами Fedor Sivtsov, змінила його свідомість, свідомість багатьох українців: «...Я поверил в Бога... Я стал националистом... Я освободился от страха...» [1, с. 29].

Кульмінація – 18–20 лютого 2014 року.

«Я відчувала себе коровою, яку женуть на бойню». Olga Zhuk [1, с. 108].

«Хочу рассказать о ночи 19 февраля... Периметр держало человек 300–400, остальные – сочувствующие. Людей под утро становилось все меньше и меньше, Крещатик опустел, и те, кто остались, либо бежали, либо еле передвигались, перетаскивая к передовой все, что горит. Около пяти часов положение стало отчаянным... Было тревожно. Было страшно... По Крещатику со стороны Бессарабки бежала большая группа вооруженных щитами и битами людей до ста человек. Это был конец. Ребята взяли за камни и кинулись поджигать коктейли. Группа быстро приближалась, когда стали видны их лица, закрились сомнения, сменившиеся пониманием – Наши. Такие лица могут быть только у наших».

Мужики сорока-пятидесяти лет подбежали, встроились в колонну по четверо и первый ряд, грохнув

щитами, упал на колени. То, что мы услышали, вырвало сознание: «Брати! Пробачте, що так довго їхали». Плакали все. Все. Это была Львовская сотня...

Слава Львовской сотне. Через час был Тернополь». Sergey Suprun [1, с. 108–109].

«...Мы наступали. Безоружные. Испуганные. Растерянные. Окровавленные. Грязные. Но наступали. Люди падали...» Gilead Kroaton [1, с. 123].

«Я – мальчик».

Я сплю, свернувшись в гробу калачиком.

Мне снится футбол. В моей голове – Калашников.

Не вовремя мне, братики, пришлось расслабиться!

Жаль, девочка-врач в халатике не спасла меня...» Евгения Бильченко [1, с. 123].

«...Труп я точно не выбирал – просто выхватил у спотыкающегося от усталости парня ручку... носилок и потащил. И только через добрый десяток метров заметил, что «пассажира» нашего мы транспортируем ногами вперед, лицо его закрыто, а руки кто-то постоянно пытается закрепить на груди. И где-то там на этой груди, в кармане, пищит, не умолкая, мобильный телефон. Интересно, смогу ли когда-нибудь спокойно слушать это банальное «К Элизе»?.. Igor Burdyga [1, с. 113].

«Начало шестого утра. Михайловский...»

2014 год. Географически – Европа. Ночью в церковь везут раненых...

Рассвет, но не служат заутреню. Всегда, во все времена тут спасают души, но сейчас очень важны растерзанные пулями и гранатами тела. Поэтому не горят свечи, не звучит «Символ веры», но пахнет нашатырем, а свечной ящик завален лекарствами...» Sonya Koshkina [1, с. 114–115].

«...Умерла и родилась. В любви. Сегодня, глядя на все, я ни на секунду не испытала страха, агрессии, ненависти, отчаяния, осуждения». Екатерина Большакова [1, с.117]

«...Я вам по гроб жизни буду вдячна за те, що ви повернули українцям почуття достоїнства...» Ольга Чигиринська, статус-стьоб «про орла шизокрилого, благородного дона Володимира Путіна Красне Солнишко» [1, с.119].

«...Простіть, хлопці. Простіть, наші світлі й безповоротні, ті, на кого Україна так трагічно збідніла. І, будь ласка, не відпускайте, тримайте далі над Україною свою Небесну Варту. Моліть Бога за нас усіх». Оксана Забужко [1, с.144].

Ці жорстокі дні спричинилися до **розвитку подій, нових перипетій**:

Харків: «...На вимогу стати на коліна – послав...» Сергій Жадан [1, с.160].

Бахчисарай, Сімферополь, Севастополь: «...В Бахчисарае имеем первую женскую крымскотатарскую сотню...» Айдер Муждаба [1, с.165].

«Крым – мой. И я буду варить борщ и жарить янык, слушать Океан Эльзы и сушить вишни, буду бродить по диким пляжам Козы и смотреть на закат с Ай-Георгия». Ольга Васильченко [1, с.247].

Одеса: «Основная мысль, звучащая сегодня в городе, не дадим сделать из Одессы второй Славянск. Одесса – это Украина...» Автор невідомий [1, с. 223].

«Теперь мы точно часть Украины. Но не той с симу-

лякрами-вышиванками, а молодий, злої, динамічної. Без сьогодняшньої мясорубки було нельзя, увы». 3 травня 2014 року, Sergei Borovsky [1, с. 224].

Дніпропетровськ: «А я вчера была в Днепропетровске. Там теперь – тоже патриотизм. Но патриотизм страстный. Патриотизм – влюбленность. Патриотизм – секс... Патриотизм, от которого спирает дух и щемит в сердце...

И вот теперь, когда враг на пороге, мой Днепропетровск – познал первое взрослое чувство. Он влюбился. Страстно и самозабвенно, до головокружения... Днепропетровск – ты вырос. Ты – Украина». Галина Сергеева [1, с. 224–225].

У Києві «на вулицях дофіга стильних і красивих людей. Вільних якихось. Нібито їх всіх з якоїсь резервації повипускали. З'явилися посмішки. І головне – дружелюбність. Якісний ривок, порівнюючи з минулими роками, де переважну більшість зустрічаємих на вулиці людей, так зване «обличчя вулиці», можна було охарактеризувати одним словом – «задроченість». 1 липня 2014 року, Olexa Mann [1, с. 224–225].

«Події останніх днів змінили моє ставлення до країни-сусідки, у якій проживає багато моїх друзів. 2 травня була збита пара вертольотів MI-24, загинув екіпаж. Загиблі – мої колеги, офіцери, з якими ми виконували бойові завдання під егідою Місії ООН... вони вижили в Африці, але загинули від рук російських найманців...» Полковник Андрій Когут [1, с. 226].

За законами жанру, очікувала на **розв'язку** – втечу президента Януковича. Але в тексті немає такого банального акценту, фактично, навіть згадки немає про цей казус. Бо хіба це подія?..

Головним явищем, **головною проблемою**, яка поетапно досліджується і документується у книжці «Літопис самовидців...», є відродження духу українців, формування народу, нації, об'єднання українців з різних регіонів і різних національностей на засадах «добра і справедливості – на засадах того, шевченківськими словами кажучи, «праведного закону», в основі якого – «любов предвічная сугуба». Бо саме цього просив наш Кобзар для України в Бога... В перекладі на мову наших світських, сьгоднішніх реалій це і є – «права людини понад усе». Бо ж права людини можливі тільки на засаді поваги до людини, поваги до всього живого: на засаді любові до ближнього, любові до світу і вдячності світові – в кінцевому підсумку, вдячності Богам...» Оксана Забужко [1, с. 174-175].

Саме усвідомлення цієї істини і є **кульмінацією** у процесі духовного становлення українців 2013–2014 років. І саме завдяки кристалізації у кривавих подіях національних і загальнолюдських цінностей Революція Гідності триває донині, коли Україна живе у режимі «відкладеного літа» і відчайдушного народного спротиву військовій експансії Росії.

До розв'язки цих подій шлях тяжкий і трагічний, конфлікт не розв'язується, а загострюється. Він триває.

Фінал відкритий...

Найзахопливіше у «Літописі самовидців...» – **яскрава палітра образів-портретів людей, українців**.

Є **образи конкретні**: Сергій Нігоян [1, с. 64–66];

«юродивые» метатеми коктейлей молотова [1, с. 72]; 75-річна киянка, яку звать Леніна, учителька російської мови і літератури, яка ходить на Майдан «немного отстоять свободу» [1, с. 74–75]; задублі хлопчики-герої на Грушевського, яких силоміць переодягали в сухі шкарпетки та взуття з устілкою з прокладки «Белла»: «...Деякі хлопчики вперше в житті бачили прокладку у розпакованому вигляді...» [1, с. 78].

Образ хлопчини у статусі Христини Воробій змальовано у розвитку: «некерований Циклоп», якого тато, «чистий тобі рекетир, чи гангстер, чи зек», силоміць привів до неї на уроки української мови, «дуже добрий хлопець, з великим та щирим серцем, хоча й з норувистим характером», переформатував почуття своєї вчительки, бо, як з'ясувалося, він став одним з Героїв Небесної Сотні: «...я МАЮ В СЕРЦІ Тебе і Твою українську мову...» [1, с. 284].

Є **образи узагальнені**. Наприклад, у статусі «День без Майдана» змальовано образ пересічних людей на Деміївському базарі у Києві, які зі свого збіжжя збирають декілька машин продуктів на Майдан, і це типова поведінка українців на той час [1, с. 22]. Чи у «Словах вдячності...» від Мальтійської кухні з Івано-Франківська з нагоди «100 днів нашої праці на Майдані» до всіх, хто приносив/рубав дрова, куховарив, волонтерив, надавав пожертви, стояв на роздачі: «Смачного, беріть, прошу пана, на здоров'ячко, бережіть себе...» [1, с. 188-189]. А у вірші Ю. Іздрика «socialtrip 2.0» від 8 грудня 2013 року: «ці гранітні грудневі груди / ці гарячі грудневі нерви... / хай не змерзнуть / хай не звернуть / хай сміються / хай не плачуть» [1, с. 21] – слова звучать як надія, як заклик, як мантра до тих, хто на Майдані: не відступати... У статусі Zaven Babloyan із Харкова дібрано неймовірно точний образ нації цієї доби: «...Вы не цвет нации, потому что сейчас она еле жива и не цветет, вы ствольные клетки нации...» [1, с. 23].

Є **образ матері**, яка в Україні завжди була мірилом усіх речей: «...Ти, головне, повертайся до мами. / Десь там сивіючи за видноколом, / Матері тужать і друкать домами, / Що пахнуть ніжністю і корвалолом...» Іра Цілик [1, с. 296].

«... Я увидела мать... Она была отрешенно спокойной. Вы знаете, непередаваемый цвет лица. Он пепельный. Губы, глаза, кожа, волосы. Все единого цвета. Точнее, вообще без цвета. Ни единой краски. Мама очень молчала. Очень. Она как-то всепонимающе молчала... Я... увидела маму. Бескровную, безжизненную, всепонимающую, всепотерявшую... Мне кажется, что тот, кто видел маму, у которой убили сына, больше никогда ни в кого не сможет стрелять...» Алена Стадник [1, с. 201].

Є **образ революції**: «...Я абсолютно уверена – рано или поздно революция победит. Победит, потому что нам с вами уже нечего бояться, кроме этого странного, спокойного молчания мамы» Алена Стадник [1, с. 202].

Є **драматичний образ Донбасу**. Зсередини Донбасу: «...Нет никакого гордого трудового Донбасса. Есть край людей, живущих в тотальной депрессии, которая куполом накрывает их вот уже почти столетие. И на самом деле, когда вам говорят: «Мы хотим, чтобы Украина услышала Донбасс»... это значит: «Пожалуйста нас. Признайте нас. Мы же ваши».

Донбасс – это Украина? Без сомнений. Только мы, только наша культура могла породить такое странное неопределенное и депрессивное кодро. Растерянное и несчастное, но наше...

Мне кажется, сейчас настал тот самый момент, когда решается судьба этого края, и решается она, увы, не на Донбассе. Решается она в той самой «большой» Украине, и все зависит только от того, считаете ли вы нас братьями и придете ли вы нам на помощь...» Катерина Мола [1, с. 204–205].

Є образ «толпы агрессивной» у тролейбусі в Донецьку, яка пошматувала жовто-блакитну стрічку, зірвавши її з сумки молодій дівчині, і виштовхала дівчину з вагона. Юна симпатик Майдану з Донецька резюмує: «... На той же долбанной остановке я поняла, что я не в своей стране, я во вражеской стороне. Я не знаю, как это вылечить, ведь дети воспитываются так же. Это гангрена, которую можно только ампутировать, пока не поздно...» [1, с. 48].

Є полемічний образ Донбасу з заходу України, який поглиблює проблему і спричинює діалог: «...Мій патріотизм не настільки всеохопний, щоби бути готовим до визволення донецького краю від ворожих загарбників...

На нашому далекому сході живе зовсім інший народ. Такий, якого ми, західники, не можемо ні зрозуміти, ні прийняти, ні – тим більше – вважати за своїх...

Знаю, що це неправильно, але їх треба відпустити...

... Кожен з нас у випадку мобілізації на східний фронт може бути вбитим тільки тому, що ми інакші. І ходен з нас не готовий убивати їх тільки тому, що вони якісь не такі. Це той вододіл, яким важко знехтувати. Така реальність, такий вузол, розв'язати який не зможе ніхто...» Тарас Прохасько [1, с. 213–214].

І є український відгук із Луганська: «...Не кажіть такого, бо ми – нове покоління, яке поза межами телеекрану, покоління, яке діє, яке допомагає і повстає за право жити в одній з ВАМИ країні... Ми зараз розраховуємо на вас так, як ніколи раніше» Євген Спірін [1, с. 216–217]. «В ваших областях быдла не намного меньше, чем у нас. Нам не повезло не столько с населением, сколько с географией» Olena Anisimova [1, с. 267]...

Усі ці образи увиразнюють складність, драматизм і трагічність проблеми, яку, як гнійник, прорвала та ж революція на Майдані.

Є образ наших солдат: «Це дуже добре. Ми стоїмо обличчям до ворога, а за нашими спинами спокійне життя. Україна не повинна бачити і знати того, що бачимо ми...» vuyko_z_liska [1, с. 290].

Є образи не тільки героїв, а й тих **заробітчан на Майдані**, що набули слова-визначення «тітушки». Своєрідний портрет цієї категорії українців на прикладі свого колишнього однокласника змалювала Олена Зварич: «...Всякі є у нас. Є і спортсмени. Є студенти. І наволочі... теж вистачає... Об'єднує що? Цинізм. Так. Ми всі циніки» [1, с. 37–38].

Образи росіян, які хоч і переконані, з огляду на 13-річну владу Путіна в Росії, що «ни@уяшеньки не получится», ідуть на Майдан слідом за своїми друзинами-українками, попри скепсис, хвору спину і звільнення з роботи – «ну хотя бы попытался...» [1, с. 45].

Є образи підприємців, які «...бесплатно... просто приехал людям помочь. Как все» [1, с. 49]. Або водія метро, який закликав людей у вагонах вийти з вагонів і допомогти людям на Майдані.

Є образи беркутівців: «Ізвініте, шо ці скажені студенти тридцятого ноября так люто пи@дили вас по ногах своїми мармизами» [1, с. 93].

Крізь ці портретні «блізи» проступає багатоліка Україна, яка тяжко долає чергову сходинку на шляху свого становлення.

Відповідно до теми, проблематики, образного спектру звучить і мова «самовидців».

Книжка не соромиться **просторіччя:** «стидно»; «путиноботы» [1, с. 281]; «федераст, сепаратист, путинка, лугандон» [1, с. 257]; **інвективної лексики.** Тут є й **висока лексика:** «...А его боевое знамя лежит у Тани в шкафу и ждет Парада Победы над российским фашизмом...» Boris Filatov [1, с. 296]; використання **різних мов:** української, російської, англійської; загалом, **стильова еkleктика** є надзвичайно органічним явищем у цьому багатолікому творі: різні шрифти, різні мови, різні види текстів (проза/поезія/статистика соціологічних досліджень/новини і факти зі ЗМІ); різні стилі мовлення, наприклад стьоб у статусі Ольги Чигиринської до Путіна [1, с. 118–120]; вживання розділових знаків, великої/малої літери поза всякими нормами тощо.

Поетика твору загалом є своєрідно-народною: гімн – національна мантра [1, с. 24]; майданівці – стовбурові клітини нації [1, с. 23]; «євродиван» (про пасивну групу населення) [1, с. 24]; «идет быстрая кристаллизация того мутного раствора, которым была украинская протонация еще месяц назад...» [1, с. 32]; Майдан сьогодні (13 грудня 2013 року) – город-утопія; нинешній «Майдан – это эмбрион, из которого разовьется новая Украина» [1, с. 35]; «тітушувати» – протистояти Майдану за 500 грн / день [1, с. 36]; «мирно, очень мирно во мне вырос из Эволюционера Революционер» [1, с. 56]; до росіян: «У нас все еще слишком разная оптика для взгляда на происходящее», «иногда мы живем в параллельных мирах, находясь в соседних квартирах» [1, с. 79, 81]; «три добрих слова для Беркута» (іронічно) [1, с. 92]; «Боже, врятуй переможців. Кохана, подай протигаз» (патетика і побутове на одному рівні) [1, с. 91]; матерям загиблих героїв: «...Мамочко, вибач за чорну хустину, / За те, що віднині будеш сама. / Тебе я любив. І любив Україну. / Вона, як і ти, була в мене одна» [1, с. 100].

Парадоксальна образність, що зустрічається у книжці найчастіше, найбільше відповідає і часу, і процесу. Вона домінує, увиразнює феноменальність українських подій.

«Только у нас могут бандеровцы охранять синагоги, евреи создавать сотни самообороны, русские могут быть украинскими националистами, а крымские татары скандировать «Крим – це Україна!» Ivan Khrapak [1, с. 182].

«...Мы жили тогда в КМДА. Знаете, чем я завтракала в КМДА? Я завтракала караваями – свадебными караваями – знаете, они еще украшены цветами и веночками. Эти каравая были с поминок мальчиков, мальчиков, которые так и не успели жениться...» Алена Стадник [1, с. 199].

«В этой сказке как-то не по Проппу: сначала на страну плеснули живой водой революции, а потом принялись поливать мертвой водой войны» Zaven Babloyan [1, с. 220].

«В Луганске же прогулка с желто-голубой ленточкой становится изощренным способом покончить с собой» Елена Луганская [1, с. 259].

«Телефоную батькам тричі на день – це мій сніданок, обід і вечеря» Любов Якимчук [1, с. 268].

«Терористи продовжують «віджимати» машини у місцевих мешканців. Пропало двоє чоловіків з машиною, кілька днів їх розшукували, а потім вони самі повернулися... Я не знаю, яким був їхній шлях, але повернулися вони без машини. Цю новину теж вважають хорошою, бо ж насправді це – добре, що живі» Любов Якимчук [1, с. 269].

Патетична образність вкраплена як акцент на кожному значущому етапі подій: «И я вдруг почувствовала, что здесь и сейчас со всеми нами происходит чудо. Мы вышли, увидели друг друга – и для нас открылось какое-то «временное окно», когда все вдруг меняется и становится возможным» Eugenia Korotych [1, с. 195].

«Наша армия сегодня по праву может называться НАРОДНОЙ! Потому что именно НАРОД ее вытаскил из той ямы, куда ее 20 лет загоняли. Этого феномена не смогли просчитать в штабе у Путина» Denis Pyatigorets [1, с. 282].

«...Небо ридма ридає, солдатики, / небо ридма ридає по вас. / Хтось на мапі звиряв маршрути, / хтось дививсь на зірки з печер... / Нерозкритими парашутами / рахуватимуть вас тепер...»

«Батьківщина або територія – / кожен сам обирає шлях...» Дмитро Лазуткін [1, с. 287].

Віщий сон (класична структурна складова героїчних пісень і епосів) про вовків, які напали на жінку, на її хату, і як вона вилами відбивалася до останнього, надає оповіді епічного характеру: «Подруга каже, що ми переживемо все це. Важко, дуже важко, але переживемо. І коли не буде сил зовсім – прийде допомога ззовні» [1, с. 294-295].

Висновки

Подієвий сюжет «Літопису самовидців...» має чітку хронологію, розлогий спектр перипетій, зав'язку і кульмінацію, але не має розв'язки – має відкритий фінал, бо війна триває... І «в цьому немає поезії / Немає поезії, коли один гине, інший вбиває...» Борис Гуменюк [1, с. 291].

Емоційно-ціннісна лінія оповіді, що розвивається на рівні підтексту, формується як чергова спроба українців вивістити, ствердити і захистити моральні і національні цінності від корупції, псевдодемократичної диктатури злочинного олігархату і проросійських політиків-зрадників. Процес творення духовного суспільства, переформатування України в націю і демократичну державу триває.

Парадоксальність/феноменальність на всіх рівнях тексту є провідною рисою книжки «Літопис самовидців...»:

після розчарування 2004 року – після Помаранчевої революції – українці таки вийшли знову на Майдан, хоч ніхто вже не очікував такого від «хохлів»;

у протистояннях на Майдані/ Інститутській/ Грушевського/в зоні АТО вималювалися ЧОЛОВІКИ – хоча мало вже хто сподівався на те, що з-за хмар «ментів», корумпованих чиновників і гастарбайтерів-заробітчанин, у яких «жизки трусилися» (за Є. Дударем), зрине український ВОІН, МУЖчина;

ніхто не міг спрогнозувати, що після багаторічної спільної історії з Росією розпочнеться **масове** переусвідомлення раніше неможливого: «Никогда мы не будем братьями ни по Родине, ни по матери...» [1, с.176];

несподіваним стало те, що західноукраїнська історія і традиції змусять переглянути не лише пісенну культуру, коли по всій Україні проводжають в останню путь з «Пливе кача по Тисині», а й поняття «бандерівщини»;

нове явище – волонтерство – стане стилем життя для більшості українців з перших днів Майдану, і насамперед для жінок;

а найліпшу книгу про Майдан теж напишуть по-новому, «усім миром» – толокою...

P.S. (Поza жанром рецензії). Працюючи над статтею, перечитувала книжку утретє. І через сторінку знову заходилося серце і бриніли сльози від щирих, чесних, відвертих рядків людей, які в ті хвилини і в тих текстах були просто геніальними.

Література

1. Літопис самовидців: Дев'ять місяців українського спротиву / Автор проекту Оксана Забужко, упорядник Тетяна Терен; передмова Світлани Алексієвич. – К. : КОМОРА, 2014. – 312 с.

2. Літопис Самовидця. Видання підготував Я.І. Дзира. К.: «Наукова думка», 1971. 208 с.

3. Глуховський М. Оксана Забужко: Станом на 7 листопада 2017 року Росії у нинішньому вигляді не існуватиме / Михайло Глуховський // Главком. 18 січня 2015 року [Ел. ресурс]. Режим доступу: <http://glavcom.ua/articles/25816.html>

4. Забужко О. Презентація проекту «Літопис самовидців: Дев'ять місяців українського спротиву» / Оксана Забужко // betv. 18 вересня 2014 р. Гогольфест TV: фестивалльне телебачення [Ел. ресурс]. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=qNqt4hqlhLY>

5. Презентація проекту: О. Забужко. «Літопис самовидців: Дев'ять місяців українського спротиву». Форум видавців, Львів, 2014 рік. / Форум Видавців 2014. **15 вересня 2014 р.** Відеоматеріал Ігора Міняйла // Мистецька студія.

[Ел. ресурс]. Режим доступу: ч.1 <https://www.youtube.com/watch?v=IsYkFoGPgCo>; ч.2 <https://www.youtube.com/watch?v=shqjpNlrSys>; ч.3 https://www.youtube.com/watch?v=9RfdBr_xlh4; ч.4 <https://www.youtube.com/watch?v=VWHY6yobgME>; ч.5 <https://www.youtube.com/watch?v=Whu4DryuwHA>; ч.6 <https://www.youtube.com/watch?v=mhpb7fzcvbk>; ч.7 <https://www.youtube.com/watch?v=Z3aWmDBW9yk>.

6. Славінська І. / Ірина Славінська. Публічна сторінка на Facebook. 13 листопада 2014 року [Ел. ресурс]. Режим доступу: <https://www.facebook.com/iryna.slavinska?pnref=story>

«Мікросюжети з макровисновками» прозових творів Миколи Костенка

Оксана Нежива,

учениця 11-А класу ПЗШ № 5,

переможниця Полтавського міського конкурсу МАН

Науковий керівник: **Світлана Ставна** –

учитель української мови і літератури

Полтавської ЗОШ I–III ст. № 5

Багата Полтавщина літературними талантами. Навіть простий перелік їх імен вражає: Іван і Паїсій Величковські, Григорій Сковорода, Іван Котляревський, Євген Гребінка, Панас Мирний, Павло Загребельний, Олесь Гончар, Василь Симоненко, Володимир Малик...

Серед сучасних письменників Полтавщини вирізняється творчість Миколи Костенка – прозаїка, поета, літературознавця, публіциста. Народився Костенко Микола Васильович 19 березня 1939 року в селі Ісківці Лубенського району на Полтавщині. У 1967 році закінчив факультет журналістики Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка. Працював робітником, службовцем, був кадровим військовим журналістом, редактором. Член Національної спілки журналістів. У 2000–2005 роках – голова Полтавської обласної організації Національної спілки письменників України, 2006–2011 рр. – голова Полтавської спілки літераторів. Друкуватися почав у 1954 році. Публікував прозу й вірші в газетах і журналах, виданнях Росії, Вірменії, Грузії, Казахстану. У 70–80-х роках ХХ століття брав участь у колективних збірках прози з військової тематики, які вийшли у видавництвах Києва, Алма-Ати, Москви; збірках пам'яті Феодосія Рогового, Федора Моргуна, Леоніда Бразова, Василя Симоненка; збірках гумору й сатири; пізніше – в альманахах «Рідний край», «Січеслав», «Бахмутський шлях» та ін. М. Костенко – головний редактор і один з авторів антології полтавських літераторів ХХ століття «Калинове гроно». Відомими стали літературознавчі дослідження Миколи Костенка, зокрема: «Див. Сонцепоклонник Тичина», «...І вимолимо в Бога рідне слово» (науково-популярний нарис історії літературно-мистецького життя на Полтавщині ХХ століття), «Над темним хлібом душі».

Микола Костенко – лауреат літературних премій: Київського науково-виробничого об'єднання «Арсенал» (1983), імені Панаса Мирного (2001), «Смарагдова Ліра» Держкомкордону України (2006), імені Василя Симоненка (2009), імені Володимира Короленка (2011), Загальнонаціонального конкурсу «Українська мова – мова єднання» (2013).

До вивчення творчості Миколи Костенка (переважно це рецензії та інтерв'ю) зверталися Лариса Безобразова, Лідія Віценя, Михайло Грай, Наталя Жовнір, Лариса Тесленко. Однак до цього часу немає цілісного дослідження художніх особливостей прозових творів Миколи Костенка, що і зумовлює актуальність дослідження.

Отож, аналізуючи новелетки й оповідки М. Костенка (збірка «Золоті ворожбити»), визначимо риси індивідуального стилю прозаїка. Відбулася зустріч з письменником, який люб'язно погодився на інтерв'ю, й досліджено джерела про його творчість.

Книжка прози Миколи Костенка «Золоті ворожбити» вперше побачила світ у 2006 році, а 2014 року вийшло друком її друге, доповнене видання. Сам автор, говорячи про свою творчість, в інтерв'ю відзначив, що існує багато різних напрямів, але він тяжіє до реалістичного стилю: «Я реаліст, дотримуюсь класичної школи. Вважаю, що письменник мусить починати з реального життя: не вдумувати голі конструкції, абстракції. Література, якщо вона вдумана, – холодна й безпредметна». Крім того, М. Костенко вважає, що «вся література ґрунтується на добротному реалізмі, але кожен письменник в силу свого характеру, своєї психіки шукає себе в літературі. Необхідно виробити свій смак, щоб була власна точка зору. Немає власної точки зору – письменника ніколи не буде. Можна поборотися з класиками, як це робили авангардисти, скидаючи їх з корабля сучасності. Однак, – твердить письменник, – якщо скинути класиків з корабля, то на ньому нічого важливого не залишиться».

Ми живемо в добу постмодернізму, то ж чи можна співвіднести творчість письменника з реалізмом? Поняття «реалізм», «реалістичний» вживаються в значенні різноманітних естетичних категорій. Літературознавець Д. Наливайко, розмірковуючи про існування реалізму, наголосив на тому, що основу великих стилів закладено в образно-художньому мисленні, їх функціонування не регламентується часовими межами, вони можуть існувати в значенні, скажімо, «бароковості», «романтичності», «реалістичності» у будь-які часи розвитку літератури. Реалістичність вчений розуміє «як прориви до життєвої емпірії в епохи домінування інших художніх систем – прориви, інтенційовані на мотивування зображуваного... тим, що закладено в самій емпіричній сфері й передається в життєподібних формах...» [7, с. 261].

Такі висновки є підставою тлумачення названого М. Костенком реалізму як реалістичного типу творчості, що підтверджується цілком органічним тяжінням сучасного письменника до реального відображення дійсності. Свої сюжети М. Костенко бере з життєвого досвіду. У новелетці «Піанола» оповідач, в якому впізнаємо письменника, говорить: «Знав я у своєму житті і впокійливе шелестіння безмежної колосистої ниви, і страхітливе ревище заполярної пурги, і загрознаве набурмосення спаяних-спечених морозами енісейських торосів, і дніпрову мертвотно-зелену шугу наповесні, і перехоплююче подих спадання з-під верхечка скелі у вірменських горах преколючо-іскристого, міріадобурунного водоспаду...» [5, с. 31].

Ділячись своїм досвідом, митець стверджує: «Скільки всього було вже на моєму віку... А все кудись, до чогось тягне, все підбурює розкопувати небачене-

нечуване, все подумки жене на старі шляхи-дороги, або ж іще в позахмарні далі. І не перестаю дивуватися новим і новим відкриттям проявів духу людського, його вершинних злетів. Розкопував оце днями старі блокноти й натрапив знову на золоті розсипи давніх нотувань» [5, с. 31].

Отож, хоч сюжети своїх творів М. Костенко бере з дійсності, однак життєві теми художньо розкриваються автором з надзвичайним ліризмом і водночас лаконічністю, що вказує на неореалістичний стиль його творчості. Діапазон його зацікавлень в географічному та історичному плані величезний. Він пише про далекий острів за Полярним колом Вайгач («Острів Вайгач»), простори Антарктичного материка («Піанола»), німецький маєток («Плуг») і полтавські господарства («Вічний біль»). Автор «Золотих ворожитів» художньо втілює легенди часів Київської Русі («Одуд, або Див», «Княже серце»), осмислює 40-ві роки, зокрема втечу від голоду на Кавказ («Москалики»), роботу колишніх фронтовиків («Нежилава робота»), а ще згадує дитинство («Конопляний рай») й оцінює сьогодення («Стоять вони»).

Розділ «Дзвін мовчання» у книжці «Золоті ворожити» присвячений гармонійному існуванню людини в природному середовищі. Це твори «Брате мій горіху...», «Старе гніздо», «Гадюка», «Цюрило», «Жайвір» та ін. Письменник дуже уважно спостерігає за докільям, його літературний герой, від якого часто ведеться оповідь, помічає найменші дрібниці змін у природі, що дуже дорогі його серцю. Так оповідач з новелетки «Брате мій горіху...» дивується змінам за один осінній день, які відбуваються із колись врятованим деревом біля його вікна: «Там ще один поверх крони зажовтів геть, засмалівся! А верхні гілочки, оті, з наймолодшим листом, тепер аж пурпурно яріли на сонці, аж бризкали розтопленим золотом навсібіч! Дивина... І краса – небачена» [5, с. 63]. Здається, звична картина осіннього різнобарв'я листопада, однак для героя вона постає надзвичайним дивом, що впливає на його настрої: «Наче вперше надивляюсь. Сиджу, вклякаю, німію – милуюсь на диво Боже. І молодію весь. А воно сиплеться, сиплеться собі помалу, ніби спросоння, – а я молодію та втягую в себе всю природню неймовірну наготу» [5, с. 63]. Ці враження говорять про заглиблення письменника у внутрішній світ його героя, його психологічний стан. Тому в творах М. Костенка органічно виявляються елементи імпресіонізму й експресіонізму.

Експресіоністичні риси відчутно в новелетці «Двісті кроків». П'ятеро бійців, приречених на смерть, зустрівши серед «розпеченого полтавського степу» загін німців, що значно переважали чисельністю, вступають у нерівний бій. Кожен з них усвідомлює: «Там, за ними, на кордоні, нічого, крім кривавого місива тіл і металу. Там жінки й діти. Там» [5, с. 19]. Проте старшину переслідуює «жахливе марення», ніби його маленький син зміг добігти звідти до бабусі й виглядає його. Тема війни болить письменнику натягнутим до крайньої межі нервом. Це відчутно й у творах «Нежилава робота», «Клин», «Плуг» та ін. У новелетці «Двісті кроків» розкривається тяжка драма людини воєнного лихоліття, яка втратила найдорожче – свою родину. Водночас письменник зміг відтворити емоційне напруження людини перед смертельною загрозою: «Танки зближалися. Засовалися вічка кулеметів. Чорні круглі дірочки добре видно. Старшина нервово сіпає підборіддям, ніздрі його грають» [5, с. 20]. І в цей час психологічної напруги старшину знову турбує думка: «Як же він добіг додому, до баби, його синочок? Синок, разом із своєю матір'ю завалений снарядами отам на заставі?

Колосочок з рідного степу...» [5, с. 20]. За цією короткою думкою простір розриває відчайдушний крик зболеної душі: «Ди-ти-но-о, за-жди-и...», – що є експресією почуттів людини, близької до відчаю. Цей вигук є кульмінацією новелетки й водночас закінченням. За недоказаним читач мусить відчувати, чим скінчився жорстокий бій для виснажених бійців.

Недаремно М. Костенко в інтерв'ю відзначив своє захоплення експресією В. Стефаніка: «Мені до душі писати невеликі оповідки та новелетки, сюжет для яких беру із дуже яскравих епізодів життя. Це все життя, кожний рядок є правдою. Принцип один – лаконізм, щоб коротко, сильно і, як писав твори Стефанік, трохи страшно».

Однією із важливих особливостей прозової творчості М. Костенка є його уміння ненав'язливо підсумовувати свої новелетки й оповідки, виражаючи авторське ставлення до художньо відтворених проблем. Ось, наприклад, новелетка «Клин», у якій зображено старого з потьмареним розумом Гайка, який втратив свого сина й сам ледь лишився живий. М. Костенко розповідає, як Гайок – «добра велика дитина» – збирає осколки у полі, відшукуючи, який з них його Митра вразив. Зрештою, письменник підсумовує: «Коли це було? Ніби вчора. А може, трохи раніше. Чи не все одно? Люди пам'ятають – усе до рисочки. До малого осколка. До тієї бджоли, що дідову бороду вподобала. Це було з нашим народом» [5, с. 25], – підносячи на високий рівень духовності пам'ять про жорстоке лихоліття, що пережив наш народ.

Цікаві філософські розмірковування супроводжують новелетку «Дім на площі», що викресує загострення конфлікту старого й нового. Старий дім, як стара людина, спостерігає, як змінюється все навколо, й радіє цьому, але одного разу він прокинувся від несподіваного грому – гуркоту бульдозерів, що приїхали його знищити: «Старі стіни затріщали, захиталися, дім застогнав, наче смертельно поранена істота, і всією віковою вагою гримнув на порепаний навколо тротуар» [5, с. 55]. У лаконічному розмірковуванні: «А нові будинки лише поморщилися від здійсненої куряви», – автор розгортає думку про те, що нове завжди витісняє старе, інколи це процес болісний, але завжди неминучий.

Неореалістичність стилю М. Костенка підтверджується вибором письменника жанру новелеток і оповідок, як він сам визначає свої твори. Недаремно Л. Безобразова у передмові до книжки «Золоті ворожити» назвала автора «безсумнівним першопрохідцем» [5, с. 3] у жанровому плані. У словниках жанр новелетки не окреслено.

У літературознавчій енциклопедії знаходимо визначення новели, що подається як «невеликий прозовий епічний твір, в якому висвітлюється незвичайна подія або переживання, настрої персонажа; завершується несподіваним фіналом, має напружену дію» [6, с. 128]. Літературознавець Ю. Ковалів відзначає провідні риси цього жанру, а саме: лаконізм, економічність, точність зображально-виражальних засобів. До речі, М. Костенко визнає лаконізм як один з провідних принципів своєї прозової творчості, про що йшлося в інтерв'ю.

Отже, новела належить до малих прозових жанрів і характеризується гострим сюжетом, відсутністю описовості й композиційною суворістю. Саме ці риси притаманні й творах М. Костенка із збірки «Золоті ворожити». Однак його новелетки гранично оголюють ядро сюжету, збираючи життєвий матеріал у фокус однієї події, що зумовлює вкрай стислу художню оповідь,

найчастіше обсягом до кількох сторінок. Така особливість наближає письменника до жанру новелети (від італ. *novelletta* – коротке оповідання) [6, с. 129]. Письменник художньо відтворює епізод, як колишній фронтовик старенького ДТ-150 з болота витяг («Нежилава робота»), як дід Гайок завадив сіяти односельчанам збиранням залишеним з війни осколків («Клин»), страту князя Михайла, який відмовився вклонитися Батієві («Княже серце»), знищення старого будинку в центрі міста («Дім на площі»), мить спостереження за деревом восени («Брате мій горіху...»), розмова хлопця-пастуха з дідом Гнатом про струмок («Цюрило»), пісня жайвора («Жайвір»), дарунок квітів на свято дружині («Фіалки») тощо.

В основі новелетки – один епізод, інколи, здається, й не дуже примітний, але «під пером автора, – на думку Л. Безобразової, – він виростає до символу, так що ці крихітки (новелетки) читаються як притчі» [1, с. 478]. Тому й назвав М. Костенко свої твори, що мають стилій, але дуже місткий сюжет, новелетками.

Яскравим прикладом жанрових характеристик новелетки є твір «Двісті кроків». Тут дійсно зображено короткий епізод відступу бійців від кордону, коли вони йдуть полем й наражаються на німецькі танки й машини з піхотою. Автор зміг відтворити символічність останнього шляху бійців художнім словом: «Здавалося, що вони не йдуть, а кружляють по колу, укотре перемішуючи нескінченну пилюгу. Смутною траурною стрічкою, без кінця й краю, снується дорога. Обабіч кущики полину, вкриті такою ж закучерявленою ковдрою пилюги, нагадують розкидане жалюгідне лахміття» [5, с. 18]. У небагатьох рядках зображено такі промовисті й місткі художні образи. Та «золотава пшениця, понівечена тисячами чобіт, ніби покійно поклала в ту пилюгу вусате колосся, хоронячи від хижого ока хоча б те, що залишилось» [5, с. 18] сприймається читачем як подвійний символ: молодого покоління, що було захоплене виром воєнного лихоліття, й рідної землі, понівеченої загарбниками. Це підкреслено метафорою землі-істоти в наступній фразі: «Сліди людських ніг губляться в наїжджених танкових коліях. Помережана зубчатими чорними ранами земля здається закатованою, розпластаною істотою» [5, с. 18].

Відчуваючи серцем людську трагедію, немолодий старшина зупинився й опустився на коліно. Скільки драматизму вкладає автором у скупі слова: «Пітна почорніла рука потяглася до колоскових голівок. Потер пальцями – викотилося зерно. Не було більшої у світі печалі, ніж та, що стояла в його очах» [5, с. 18].

Художньо спорідненою з попередньою є новелетка «Клин», коли через багато років після закінчення старий дід Гайок збирає в солдатський котелок іржаві осколки, бо зранена пам'ять про війну, загиблого сина Митра не полишає його ніколи. Скупі й водночас дуже промовисті деталі образу діда свідчать про біль від тяжкої втрати: «У розмитих довгими роками очах старого моторошно порожньо. В бороді бджола» [5, с. 25].

У своїх творах автор часто прислухається до музики природи: «З чим тебе порівняти моя незрівнянна музико? З кучерявим закрути-завийся нашим степовим вихором? З божественним летом джмеля і граційним танком бджоли навколо соковитої чашечки? З дитинним лепетом молоді вишні край маминого городу?» [5, с. 31]. Письменник чує музику в тихому шелестіні високих стебел конопель («Конопляний рай»), радісній пісні жайворонка («Жайвір»), шелестіні мурашника («Золоті ворожбити»), а ще відчуває запахи «прив'яленого картоплиння, квітучих соняхів і сиводрімучого терпцю пізньої капусти», «пригірклої міша-

нини помідорного гудиння і потоптаного стебла перцю» й радить не сплутати їх «з потужними перетокками амброзії полиннолистої укупі з добряче присмаленим деревієм» [5, с. 96] («Медовий Спас»). За традицією сонцеклонника М. Коцюбинського, наш сучасник М. Костенко радить людині шукати гармонії з природою, прислухатися «до величності й мудрого білого світу» [5, с. 107], помічаючи, як дається взнаки надмірна урбанізованість, «цивілізаційно-машинний захват» [5, с. 98], втрата «сільської стежки до душевного спокою» [5, с. 96].

У збірці «Золоті ворожбити» вміщено також *оповідки*. За літературознавчою енциклопедією, цей «жанр менший за обсягом, ніж оповідання, іноді вживається у значенні новели» [6, с. 158]. У М. Костенка оповідка за основою композиції, манерою мовного викладу наближається до бувальщини, але за образною системою прагне до художності малих епічних жанрів. Оповідками можна вважати такі твори як «Вічний біль», у якому переповідається бувальщина про побачене недбальство в збиранні пшениці; «Острів Вайгач» – легенда про віднайдення скарбів далеких предків; «Одуд, або Див» – художньо осмислені легенди й перекази про птаха причорноморських степів тощо.

Письменник стверджує, що в його творах акумульовано досвід багатьох людей, зокрема його далеких і близьких родичів, друзів, колег. Матеріал для прози зібрано з усього світу, звідти, де довелося йому мандрувати. Оскільки М. Костенко був військовою людиною, йому довелося бути в Закавказзі, на островах Льодовитого океану, в Біловезькій пущі, Сибіру. Змушений багато їздити під час перебування на службі, письменник назбирав багато спогадів, розповідей, вражень, які згодом перетворилися на художні твори. Наприклад, у творі «Острів Вайгач» письменник художньо переповідає легенду про далекий острів, що почув від одного з учених-етнографів, а в «Піанолі» – історію легендарного англійця Роберта Скотта, котрий повів відчайдухів на штурм Південного полюсу в Антарктиду.

Тема війни розкривається в оповідці «Плуг». Письменник стверджує, що навіть жорстока війна не змогла відібрати душевного багатства у простих селян. Ця ідея є провідною в оповідці «Плуг». У мініатюрі, яка вмістилася на сторінці книжки, М. Костенко зміг відкрити читачеві велику душу робітника, люблячого землю й працю. Кум Тарас, «що над річкою жив», а «колись під Полтавою», в роки війни в німецькому маєтку плуг із України знайшов і орав чужу землю аж до вечора: «...як це так, весна, земля дихає, стріляють далеко, а біля землі рук немає... Чужа земля, але ж земля! І за віщо її ображати?» [5, с. 26].

Сьогодні також відтворено письменником у жанрі оповідки. Оповідка, чи, як зазначає сам автор, бувальщина «Вічний біль» про, здавалось би, звичну історію наших днів: «Уздвож поля, погід самою посадою. Де дорога в бур'янах і з силою-силенною вибоїн. Пшеницю наче хтось цієї пори посіяв: вона світилася на добрий кілометр, наче це були сліди навали ворожої орди, мародерства на спільному полі й хаотичної втечі грабіжників». [5, с. 14]. Виявилось, що господарює на колишньому колгоспному полі якийсь «хазяйчик» із міста, пузате молоде барило, який і бочку пива в поле викотив, а працю хліборобську зганьбив. Тому антиподом його мерзенного вчинку виступає хлопець Тарас із оповідки «Пост номер один», справжній юний вартівний хліборобської честі.

Таким чином, новелетками можна назвати невеликі прозові твори із максимально стислою художньою оповіддю, що дозволяє сконцентрувати життєвий

матеріал в один епізод. Як схарактеризував М. Костенко в одному з інтерв'ю: «Мікросюжети з макровисновками» [8]. Головними ознаками жанру є граничний лаконізм, влучна художня деталь, точність зображення. Оповідки жанрово споріднені з новелетами, однак різняться манерою мовного викладу, наближаються до бувальщини, хоч за образною системою також тяжіють до художності малих епічних жанрів.

У розділі «Дідусева книжка про Настусю» художня оповідь новелеток ведеться від головного героя – вченого-метеоролога Михайла Максимовича, який не тільки веде метеорологічні спостереження, але й довірливо розповідає про свою онуку Настусю. Не випадково епіграфом до цієї, на думку автора, маленької повісті стали слова видатного українського педагога Василя Сухомлинського: «Кожна дитина – художник», адже ідеї гуманізму стали визначальними в створенні духовного світу маленької дівчинки. Розпочинається цей літературний твір філософськими роздумами про індустріальне суспільство, де переваги надаються творенню матеріальних цінностей за рахунок споконвічних природних багатств. Це не тільки порушує гармонію в стосунках людини й довкілля, але й призводить до духовного й фізичного знищення суспільства. Особливо страждають діти, адже постійно перебувають у психологічній напрузі, бо стають своєрідним додатком до нових технічних джерел інформації, а потім машин та механізмів: «Ось бачите... дитина уподібнюється машині, з дитини витискують купу випадкових знань на межі фізичних можливостей» [5, с. 195]. Своєрідним протиріччям із урбанізованим способом життя виступає образ дівчинки Насті, яка ніби продовжує світоглядні уявлення далеких предків, що були органічним виявом єднання людини й природи. Тому для неї рідними є не тільки близькі люди, але й

дерева, квіти, трави, птахи і звірята, які нерідко потерпають від нерозуміння й жорстокості дорослих людей.

Л. Тесленко назвала книжку М. Костенка «мозаїчно-музичною» й порекомендувала її читати, «щоб почути, як почув їх автор, притишені вібрації материнської мови і впокійливе колісання цілого мальовничого всесвіту» [8]. Думається, що в новелетках відображено національне світовідчуття нашого народу, адже архетипи образів Неба, Сонця, Землі стають складниками художнього довкілля. Письменник відчуває спорідненість з природою й це надає його творам особливого оптимістичного звучання.

Література

1. Безобразова Л. Як слово наше озоветься... / Лариса Безобразова // Безобразова Л. Вибране. – Полтава: АСМІ, 2008. – С. 477 – 480.
2. Віценя Л. Найпочесніша естафета / Лідія Віценя // Комсомолец Полтавщини. – 1986. – 13 травня.
3. Грай М. Стогоном відлунюють бої... / Михайло Грай // Літературна Полтавщина. – 2006. – № 7. – С. 4.
4. Зелень М. «Золоті ворожбити» – це уклін і вдячність поколінню сільських Дон Кіхотів / Марічка Зелень // Село полтавське. – 2014. – № 44 (6 листопада). – С. 5.
5. Костенко М.В. Золоті ворожбити: Новелетки й оповідки / М.В. Костенко. – Полтава: Полтавський літератор, 2014. – 236 с.
6. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 2 / Авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 624 с. (Енциклопедія ерудита).
7. Наливайко Д. Епістемологія і поетика реалізму / Д. Наливайко // Наливайко Д. Теорія літератури й компаративістика. – К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2006. – С. 257 – 276.
8. Тесленко Л. Кого вчаровують золоті ворожбити? – Особистий архів М.В. Костенка.
9. Тесленко Л. Палкий заклик берегти нашу землю / Лариса Тесленко // Полтавська думка. – 2006. – 10 листопада.

Шановні колеги!

**Триває передплата
на періодичні видання на 2015 рік**

**Передплачуйте часопис
"Українська література в загальноосвітній школі"**

Індекс: 22410

Періодичність — 12 номерів на рік

**Передплатити журнал можна в усіх відділеннях зв'язку,
починаючи з будь-якого номера**

**Сподіваємося, що "Українська література
в загальноосвітній школі" стане надійним помічником
у вашій благородній праці**

Редакція